

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra sociologie

**Na cestě za důstojným životem:
motivy a strategie migrace Arménů žijících v Brně**

Magisterská diplomová práce

Autorka: Radka Klvaňová
Vedoucí: PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Brno 2006

Rozsah práce: základní text + poznámky pod čarou 21 994 slov.

Z důvodů zachování anonymity informátorů nejsou přílohou práce přepisy kvalitativních rozhovorů.

Čestně prohlašuji, že jsem tuto práci napsala sama, na základě citovaných pramenů.

Brno, květen 2006

Radka Klvaňová

Poděkování

Na tomto místě bych především chtěla poděkovat mým informátorům, za jejich ochotu podělit se se mnou o své příběhy a jejich pohostinnost, se kterou mě přijali ve svých domovech.

Také bych ráda poděkovala doktorovi Vašečkovi za laskavé vedení mé práce a podnětné konzultace, jež vždy povzbudily moje nadšení pro další práci.

Děkuji též Janě a Haně za pečlivé čtení mého textu.

Děkuji Ondrovi a své rodině za jejich trpělivost a podporu.

Motto:

“Migrancy (...) involves a movement in which neither the points of departure nor those of arrival are immutable or certain. It calls for dwelling in language, in histories, in identities that are constantly subject to mutation. Always in transit, the promise of a homecoming – completing the story, domesticating the detour – becomes an impossibility.”

(Iain Chambers, Migrancy, Culture, Identity)

OBSAH

Anotace.....	2
Úvod.....	4
1. Motivy a strategie migrace v kontextu migračních teorií.....	6
1.1 Vymezení migrace.....	7
1.1.1 Typy migrace a (ne)kategorizace migrantů.....	8
1.1.2 Integrace migrantů.....	9
1.2 Biografický přístup ke studiu migrace.....	10
1.3 Strategie migrace v kontextu teorií sítí.....	11
1.3.1 Migrantů a sítě sociálních vztahů.....	11
1.3.2 Migrantů a etnické komunity podnikání.....	13
1.3.3 Migrantů a transnacionální sítě.....	14
2. Metodologie výzkumu.....	17
2.1. Motivace a sebereflexe.....	17
2.2. Cíle výzkumu a výzkumné otázky.....	17
2.3. Metody výzkumu.....	19
2.3.1. Výběr případu a informátorů.....	20
2.3.2. Příjem a analýza dat.....	21
3. Motivy a strategie migrace arménských migrantů – empirická zjištění.....	22
3.1. „Žili jsme normálně“ – život v Arménii „před“ a „potom“.....	22
3.2. Důvody a motivy migrace.....	24
3.2.2. Ze strachu a nouze.....	25
3.2.3. Hledání důstojného života.....	25
3.2.4. Sociální sítě a reinterpretace motivů migrace.....	26
3.3. Rozhodování o migraci.....	27
3.3.1. Sociální sítě a rozhodování: Jet či nejet? A kam?.....	27
3.4. Na cestě.....	30
3.4.1. Na cestě do Česka.....	30
3.4.2. Na cestě zpět do Arménie?.....	32
3.5. Strategie integrace arménských migrantů v Česku.....	35
3.5.1 Význam sociálních sítí arménských migrantů.....	36
3.5.1.1. Sociální sítě a očekávání.....	36
3.5.1.2. Etické sítě jako podpora i bariéra integrace.....	37
3.5.1.3. Změna důležitosti etnických sítí v procesu integrace.....	39
3.5.1.4. Sociální sítě jako prostředek překonání strukturálních bariér.....	40
3.5.2. Strategie integrace a uprchlický tábor.....	40
3.5.3. Strategie integrace ve sféře práce.....	42
3.5.3.1. Podnikání arménských migrantů jako etnická strategie integrace.....	43
3.5.3.2. Sféra práce a vytváření sociálních vztahů.....	46
3.5.4. Kulturní identita a vnímání domova.....	47
3.5.4.1. Domov arménských migrantů.....	47
3.5.4.2. Žít jako Arméni?.....	49
3.5.4.3. Transnacionalismus arménských migrantů?.....	51
3.6. Souvislosti motivů a strategií migrace arménských migrantů.....	52
3.6.1. Překlenout krizi: Emil.....	53
3.6.2. Zachránit se a najít lepší místo pro život: Marina a Edgar.....	54
Závěr.....	56
Jmenný re jstřík.....	59
Literatura.....	61
Příloha 1: Arménská migrace.....	66
Příloha 2: Průvodní dopis a informovaný souhlas s účastí ve výzkumu.....	73
Příloha 3: Základní údaje o informátorech.....	74

ANOTACE

Tato kvalitativní studie se snaží postihnout migrační proces v celé jeho komplexitě a popsat jej z pozice aktérů migrace. Zaměřuje se na zkoumání motivů a strategií migrace Arménů žijících v Brně a okolí, kteří přicházejí do České republiky od počátku devadesátých let dvacátého století. Teoretickými východisky práce jsou teorie sociálních sítí a biografický přístup ke studiu migrace. Analýza migračních strategií Arménů je zasazena do kontextu jejich životů, sítí sociálních vztahů, ve kterých participují a institucionálního rámce vymezeném českou migrační politikou. Z tohoto hlediska jsou odhalovány motivy a strategie migrace Arménů v jednotlivých fázích migračního procesu - při rozhodování o migraci, na cestě do cílových zemí i při jejich integraci v Česku – přičemž je zdůrazněna provázanost a otevřenost jednotlivých fází migrace. Sociální sítě, zejména ty založené na společném etnickém původu, hrají různě důležitou roli ve všech fázích migračního procesu jednotlivých Arménů a jejich důležitost a význam se též proměňují v čase. Strategie migrace Arménů významně ovlivňuje povaha motivů k migraci, jež jsou subjektem neustálé reinterpretace pod vlivem percepce sociálních vztahů, jak v Česku, tak v Arménii a jiných zemích, ale i dynamický charakter české migrační politiky.

ANNOTATION

This qualitative study attempts to grasp the complexity of migration process and to depict it from the perspective of migrants. It explores motives and strategies of migration of the Armenians living in the locality of Brno who have been coming to the Czech Republic since the beginning of the nineties of the twentieth century. Theories of social networks and a biographical approach to study of migration provide the theoretical basis for the paper. The analysis of migration strategies of the Armenians is set in the context of their lives, networks of social relations in which they participate and institutional framework of the Czech migration policy. The motives and strategies of migration of the Armenians in each phase of the migration process – during their decision-making, on travel to the destination countries as well as throughout their integration in Czechia - are identified applying this perspective and the interconnection and alterability of each migration phase are emphasized. Social networks, especially those based on the collective ethnic origin, play variously important role in all phases of the migration process and their meaning and significance also change over time. Migration strategies of the Armenians are significantly influenced by the character of their motives towards migration that are subjected to constant reinterpretation owing to the

perception of social relations in Czechia and Armenia as well as in other countries, and also by the dynamic nature of the Czech migration policy.

Úvod

Mobilita je jedním z hlavních aspektů globalizace současného světa a čím dál více také součástí každodenní reality – ať již migruje člověk sám, či někdo z jeho blízkých, či se s lidmi přicházejícími z cizích zemí setkává na ulici nebo v televizi. Mezinárodní organizace pro migraci udává, že v roce 2000 tvořilo celkovou populaci mezinárodních migrantů 175 milionů lidí (IOM, 2005). Značná část z těchto lidí je nucena migrovat v důsledku ohrožení života, jemuž čelí kvůli nepříznivé politické, socioekonomické či ekologické situace v jejich zemi. Podle statistik Vysokého Komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky, bylo v roce 2004 na světě přes devatenáct milionů lidí, kteří byli nuceni opustit svoje domovy¹ (UNHCR, 2005). I Česká republika po pádu železné opony zažívá rostoucí příliv migrantů. V roce 2004 žilo v České republice přes čtvrt milionu lidí pocházejících z různých zemí světa. Přes osmdesát tisíc lidí zde mezi lety 1990-2005 požádalo o azyl. Část z nich tvoří již od počátku devadesátých let migranti pocházející z Arménie. Mezi lety 1991 a 2006 požádalo v Česku o azyl 3271 Arménů, v současné době jich zde žije okolo jednoho a půl tisíce (MVČR, 2006).

Ačkoli tato čísla indikují rozsah současných migračních trendů, říkají jen málo o těch, kterých se týkají - samotných migrantech. Nevypovídají nic o tom, proč se rozhodli odejít z místa, kde prožili značnou část svého života, jak se rozhodovali, zda měli v plánu začít nový život, nebo se po čase vrátit. Také z nich nelze vyčíst, jaký význam tito lidé přikládají vlastní migraci, ani jak se vypořádávají se životem v novém prostředí společnosti, kde se dočasně či natrvalo usazují. V této kvalitativní studii se snažím blíže poznat celý proces migrace z pozice jejich aktérů - popsat motivy a strategie migrantů a významy, které svému jednání připisují. Migranti své strategie nevytvářejí v historickém, sociálním a institucionálním vakuu, ale v interakci s prostředím, ve kterém se pohybují. Mým cílem je zaměřit se zejména na subjektivní motivy a strategie migrantů, zároveň však kladu důraz na jejich zasazení do biografického kontextu jejich života, sítí sociálních vztahů, ve kterých participují a institucionálního rámce vymezeném českou migrační politikou.

Ve svém výzkumu jsem se soustředila na poznání motivů a strategií migrantů pocházejících z Arménie, kteří přicházejí do Česka průběžně od počátku devadesátých let minulého století doposud. S Armény se pojí dlouhá historie migrace, ze které pocházejí diaspory v mnoha zemích světa. Do českých zemí však začali přicházet teprve nedávno. Ve světě jsou arménští migranti známí svojí schopností rychle se začlenit do nového prostředí, a i

---

¹ Tento údaj zahrnuje i uprchlíky, kteří nepřekročili státní hranice.

přes zachování vlastních kulturních specifíků, proniknout do uznávaných pozic v přijímající společnosti. Arméni nepatří mezi nejpočetnější „skupinu“ migrantů žijících v Brně a okolí, jejich přítomnost v každodenním životě je však navzdory nevelkému počtu výrazná. Před realizací tohoto výzkumu jsem na mnohé Armény narazila při nakupování ovoce a zeleniny na trhu či v jejich obchodech, na univerzitě či v nevládních organizacích.

Cílem této práce je přispět do diskuze o migračních procesech v českém prostředí a soustředit se na některé aspekty studia migrace, které zde prozatím nejsou příliš reflektovány. Výzkumníci se ve studiu migrace často zaměřují pouze na jednu z jejích fází (zejména na integraci do přijímající společnosti), mým cílem je však postihnout migrační proces v celé jeho komplexnosti. To podle mého názoru umožňuje lépe porozumět motivům a strategiím migrantů v jednotlivých fázích migračního procesu, jež jsou navzájem provázány. Do studia migrace v českém prostředí se také snažím vnést sociologickou dimenzi důrazem na studium role sociálních sítí a sociálního kapitálu v různých fázích a aspektech celého procesu migrace. Z tohoto hlediska se zaměřuji na zkoumání motivů a strategií migrace arménských migrantů žijících v současné době v Brně a okolí, jejichž případ nebyl dosud systematicky popsán.²

Práce je rozdělena do několika částí. První kapitola se věnuje sociologickým teoriím migrace, jež poskytují východisko pro výzkum motivů a strategií arménských migrantů. V druhé kapitole popisují použité výzkumné metody. Ve kapitole třetí představují výsledky analýzy dat. Odhalují motivy a strategie migrace Arménů v jednotlivých fázích migračního procesu a analyzují vztah jejich motivů a strategií migrace.

---

² Některé informace poskytuje antropologický výzkum Marouška (2001), který provedl kvalitativní šetření na celkovém vzorku 57 arménských migrantů žijících v Praze, Brně a Ústí nad Labem v roce 2000.

1. MOTIVY A STRATEGIE MIGRACE V KONTEXTU MIGRAČNÍCH TEORIÍ

Výzkum migrace prošel od svých počátků na přelomu devatenáctého a dvacátého století několika vlnami. Schmitter Heisler (1992) vymezuje tři hlavní tematická období ve výzkumu a teoriích migrace. Od počátku dvacátého století do konce šedesátých let převládaly funkcionalistické „push a pull teorie“, které vysvětlují migraci jako proces vedoucí k znovuobnovení nerovnováhy mezi zeměmi emigrace a imigrace. Konceptualizují začleňování migrantů jako unilineární proces, jehož výsledkem je vždy asimilace migrantů do přijímající společnosti. Koncem šedesátých let se pod vlivem marxismu prosadily strukturálně-konfliktualistické teorie, akcentující politickou a ekonomickou perspektivu analýzy migrace, v jejichž pojetí migrace přispívá k reprodukci nerovností v rámci kapitalistického světového systému. Tyto teorie zdůrazňují konfliktní povahu interakce mezi přijímací společností a nově příchozími na pracovním trhu. Od poloviny osmdesátých let je společným znakem alternativních pojetí migrace důraz na sociálně-politickou multikulturní perspektivu a zaměření na koncepty občanství a transnacionalismu (Schmitter Heisler, 1992; 2000).

V teoriích migrace vždy převládaly tendence vysvětlovat ji ekonomickými faktory (Papastergiadis, 2000), jak dokazuje také často citovaný přehled teorií mezinárodní migrace Masseyho et al.³ (1993). Tyto teorie však často neodráží současnou realitu migračních procesů a nenabízí vysvětlení mnoha sociologických otázek. To platí i pro migraci Arménů, která je hlavním tématem tohoto výzkumu, zaměřujícího se především na sociologické aspekty mezinárodní migrace, zejména pak na roli sociálních sítí ve všech fázích migračního procesu. Za přínosný považuji multidisciplinární přístup ke studiu migrace. V alternativních vysvětleních strategií migrantů se tedy nevyhýbám přístupu jiných sociálně-vědních disciplín.

Boyle, Halfacree, Robinson (1998) rozlišují mezi deterministickým a humanistickým konceptuálním přístupem ke zkoumání migrace. Determinismus chápe migraci jako nevyhnutelný důsledek určité racionální situace, v níž je jen malý prostor pro migrantovo rozhodování vzhledem k širšímu kontextu, ve kterém se pohybuje. Oproti tomu humanistická perspektiva klade důraz na pojetí migrantů jako aktivních činitelů, kteří mají reálný vliv na

---

³ Ačkoli Massey et al. (1993) propagují vytvoření koherentní teorie mezinárodní migrace zahrnující rozmanité perspektivy, předpoklady a úrovně analýzy, mnozí autoři považují vytvoření takovéto teorie z analytického hlediska za naprosto kontraproduktivní (např. Portes, De Wind, 2004). Vzhledem ke komplexní povaze migračního procesu podle nich není užitečné vytvářet jakousi „grand theory“, která by se pokusila obsáhnout všechny aspekty migrace, jelikož by se musela pohybovat na takové úrovni abstrakce, že by její explanační síla byla minimální (Portes, DeWind, 2004). Mnozí autoři však prosazují multidisciplinární přístup ke studiu migrace (např. Brettel, Hollifield, 2000; Castles, 2003).

svoji situaci. Jejich rozhodnutí k migraci, ať již racionální či iracionální z jakékoli perspektivy, lze pochopit jen na základě důkladného zkoumání osoby migranta a jeho motivace.

Humanistický přístup je bližší charakteru této práce, která si primárně klade za cíl zjistit motivy a strategie konkrétních lidí se zkušeností migrace. Zároveň však i deterministická perspektiva poskytuje užitečný analytický rámec, připomínající, že migranti vždy činí svá rozhodnutí v určitém kontextu, který do jisté míry omezuje jejich manévrovací prostor – žijí totiž v sítích sociálních vztahů, což ovlivňuje jejich rozhodování. Cílem této kapitoly není podat vyčerpávající přehled teorií migrace, ale nastínit některé směry, které integrují jak deterministické, tak humanistické pojetí, což mi umožní reflektovat individuální strategie migrace a integrace v širším sociálně-institucionálním kontextu. V následující části nejprve vymezují používané koncepty. Poté poukazují na význam biografického přístupu při studiu migrace. Na závěr se věnují migračním teoriím, jež kladou důraz na sociální sítě v procesu migrace a poskytují východiska pro zkoumání motivů a strategií migrace arménských migrantů.

1.1 Vymezení migrace

Definovat migraci je značně složité a definice obvykle zůstávají na vysoce abstraktní rovině. Castles a Miller (1998), zástupci sociologického přístupu k migraci, z nějž především vycházím, mluví o spletitém, těžko předvídatelném procesu kolektivní akce, vznikající na základě sociální změny, který zasahuje jak celý život migrantů i dalších generací, tak celou společnost v zemi, odkud migranti pocházejí i v zemi, kam přicházejí. Mým cílem je postihnout migrační proces v celé jeho komplexnosti. Pro analytické účely Demuth (2000) navrhuje čtyřfázový model migrace zahrnující (1) počáteční fázi, (2) migrační fázi neboli fázi „na cestě“, (3) fázi příjezdu a (4) fázi setrvání. Jeho pojetí je poměrně neúplné, neboť opomíjí další možné fáze migrace, jakými jsou návrat, či pokračování migrace.⁴ Inspirující je však jeho myšlenka, že zkoumání jednotlivých fází migračního procesu se musí zasadit do kontextu ostatních jeho fází. Joly (2002), jež se zabývá integrací uprchlíků v přijímací společnosti, zdůrazňuje, že k pochopení současných vzorců jednání uprchlíků je nutné zahrnout do analýzy i jejich minulost a budoucí očekávání. Vzorce integrace uprchlíků musí být analyzovány v kontextu jejich vztahu k zemi původu, jejich pozici zde a povaze konfliktu, před kterým unikají. Podle Szaló (2002) je migrace typickým příkladem strategického

---

⁴ Ve svém modelu sice zahrnuje i možnost opakování jednotlivých fází migrace, explicitně se jimi však nezabývá.

jednání, kterému je možné porozumět rekonstrukcí série rozhodnutí a voleb. V tomto výzkumu strategie migrace pojmám jako jakkoli motivované jednání vztahující se k procesu fyzického stěhování se ze země původu do jiné země/zemí, usazení se v této zemi a/nebo pokračování cesty. Celkově však nelze podle mého názoru v celém migračním procesu stanovit počátky a konce jednotlivých fází, neboť se prolínají a vzájemně spolu souvisí v závislosti na motivech migrantů a kontextu, ve kterém se pohybují.

1.1.1 Typy migrace a (ne)kategorizace migrantů

V literatuře se objevují různé typologie migrace a kategorizace migrantů. Jejich analytické použití však obvykle vypovídá málo o konkrétních zkušenostech skutečných lidí a jejich motivech k migraci. Malkki (1995) kupříkladu k použití termínu „uprchlík“ říká, že ho nelze aplikovat jako nálepkou, označující určitý typ lidí, neboť zahrnuje široké spektrum socio-ekonomických statusů, osobních historií a psychologických stavů. Je nutné si uvědomit, že kategorizace migrantů je silně politickým aktem. V praktické rovině vytváření politik informovaných sociálním výzkumem se totiž předpokládá, že všichni lidé zařazení do určité kategorie sdílí stejné zkušenosti (Ezzy, 2002). Na druhou stranu je však zajímavé reflektovat, jak zařazení migrantů do určité kategorie v konkrétním institucionálním rámci, který vnímá migranty pouze jako součást této kategorie bez ohledu na individuální situaci, ovlivňuje jejich zkušenosti a jednání.

Podle motivů migrace se v literatuře obvykle rozlišuje mezi migrací dobrovolnou a nucenou.⁵ *Dobrovolná migrace* je obvykle chápána jako migrace ekonomická, jíž migrant sleduje zlepšení ekonomické situace a statusu. Ekonomičtí migranti bývají označováni jako imigranti. Naopak *nucená migrace* je pojmána jako vynucené opuštění země původu z důvodů politických, náboženských, ekologických a jiných. Tito migranti bývají označováni jako uprchlíci. Tato kategorizace bývá mnoha výzkumníky v oblasti migrace bezproblémově přejata s minimálním rozvinutím tohoto konceptu (Hein in Malkki, 1995), avšak takovéto rozlišení je problematické, protože v každém aktu migrace je přítomen jak prvek volby, tak prvek nátlaku a jde spíše o to, že někteří migranti mají více možností volby než jiní (Brettel, 2000; Van Hear, 1998). Castles et al. (2003) ukazují, že od devadesátých let minulého století je toto rozdělení mezi dvěma typy migrantů čím dál nejasnější jak ve skutečnosti, tak v percepci politiků a veřejnosti, a že existuje silná vazba mezi ekonomickými a politickými krizemi a konflikty, a tedy i ekonomickou a nucenou migrací.

---

⁵ Přehled diskuse o rozlišení dobrovolné a nedobrovolné migrace shrnuje například Joly (2002).

Caren Kaplan (1996) ve své analýze metaforického užití cestování (*travel*) a vymístění (*displacement*) v literární a feministické teorii analyzuje, jak tyto teorie konstruují diskurzy migrace, exilu, diaspory a vymístění. Ukazuje, že současné diskurzy vymístění často představují imigranty jako ty, kteří bez zdráhání opouštějí svoje domovy v touze po materiálním zisku, a jejichž cílem je asimilovat se co nejdříve v nové společnosti, v kontrastu s až romantickým pojetím vyhnanců, jež opouštějí svoje domovy z méně prozaičtějších důvodů duchovního, politického či estetického přežití. Jednotlivá pojmenování lidí, kteří odcházejí ze svých domovů a stěhují se trvale či dočasně do jiných koutů světa, mají nejrůznější konotace, jež mohou být navíc politicky zatížené. V této práci kladu důraz na subjektivní význam, který vlastní migraci přikládají ti, kteří migrují, a používám zastřešující termín (i)migranti, aniž bych tím vyjadřovala jakoukoli kategorizaci mých informátorů.⁶

1.1.2 Integrace⁷ migrantů

Asimilační teorie, která stála na počátku teoretického zájmu o adaptaci imigrantů v nové společnosti, jejímiž autory byli zejména sociologové Chicagské školy, byla zaměřena na jednostranný proces asimilace, tedy na schopnost nově příchozích adaptovat se v novém prostředí, aniž by reflektovala vliv tohoto procesu na přijímající společnost. V tomto pojetí byla také asimilace jediným konečným výsledkem procesu adaptace imigrantů (Schmitter Heisler, 1999). Tyto teorie následovalo zaměření na teorie integrace, které kladou důraz na interakci imigrantů – jejich charakteristik a motivací - a institucionálního kontextu přijímající společnosti a ukazují, že výstup integračního procesu může mít různé alternativy.

Szaló (2002) konceptualizuje proces integrace⁸ jako pohyb přes geografické, kulturní a sociální hranice, jež má svoji biografickou a historickou dynamiku a odehrává se na dvou vzájemně závislých rovinách, rovině sociálně-strukturální a kulturní. Penninx (2004:11)

---

⁶ Moje rozhodnutí používat univerzálnější termín migranti vychází i ze setkání s jedním z mých informátorů, který si nepřál být označován za uprchlíka.

⁷ Integrace je pouze jedním z termínů používaných akademiky pro proces začleňování imigrantů v prostředí hostitelské společnosti. Integrace, asimilace, inkorporace, inkluze, adaptace jsou termíny v akademické literatuře používané často zaměnitelně, avšak preference jejich užívání se liší v různých historických a geografických kontextech, jak v závislosti na „trendech“ v akademické terminologii, tak na jejich politické korektnosti. Z analytického hlediska je však důležité, jaký význam je jednotlivým termínům přikládán (o transformaci konceptu asimilace viz Brubaker, 2003). Jak poznamenávají Joppke a Morawska (2003: 4): „Ti kdo používají slovo „integrace“ chtějí vlastně vyjádřit to, co tímto termínem údajně není míněno, „asimilace.“ Od užívání termínu asimilace ustoupili veřejní činitelé i akademici do jisté míry z toho důvodu, že se idea asimilace imigrantů stala ve většině demokratických zemí politicky nepřijatelnou a nahradil ji koncept integrace. Pojem integrace, na rozdíl od původního konceptu asimilace, evokuje pojetí imigrantů jako subjektů dobrovolné integrace do společnosti, nikoli objektů manipulace ze strany přijímací společnosti. V duchu liberální ideologie, přiznává imigrantům individuální kulturní autonomii a nenuť je přijmout jakousi obecně přijímanou, mainstreamovou kulturu hostitelské společnosti (Joppke, Morawska, 2003).

⁸ Szaló (2002) používá termín asimilace, pokud jej však chápeme jako proces, lze tuto konceptualizaci použít i pro proces integrace.

navrhuje jednoduchou a zároveň komplexní definici integrace jako „procesu „stávání se“ přijímanou součástí společnosti“, která zdůrazňuje otevřený, procesuální charakter integrace a neartikuluje určité požadavky pro přijetí ze strany přijímající společnosti. Jak ale upozorňují Joppke a Morawska (2003), integrace migrantů v moderní diferenciované společnosti je nejednotlivý proces, který probíhá nesterilně v různých autonomních a vzájemně propojených sférách společnosti. „Imigranti jsou stejně jako kdokoli jiný vždy zároveň exkludováni i inkludováni, exkludováni jako celistvé osobnosti a inkludováni jako sektoroví hráči nebo činitelé se specifickými přednostmi a habituálními dispozicemi v rámci určitých polí nebo systémů“ (ibid: 3). Míra sociální diferenciací hostitelské společnosti je podle Alexandra (1988) jedním ze dvou hlavních faktorů působících na inkorporaci etnicky odlišných skupin. Dalším faktorem je míra podobnosti primordiálních charakteristik vnější etnické skupiny a společnosti, do které se integrují. Čím diferenciovanější je sociální prostředí a čím podobnější jsou primordiální kvality obou skupin, tím je inkluze ve všech společenských sférách snazší.⁹

Z analytického hlediska má tedy smysl zabývat se začleněním migrantů v jednotlivých sférách společnosti, přičemž začlenění v jedné sféře společnosti může ovlivňovat integraci v jiné společenské sféře. Penninx rozlišuje tři analyticky odlišné dimenze integrace: (1) právní/politickou dimenzi, neboli právní pozici a s ní související práva; (2) socio-ekonomickou dimenzi; a (3) kulturní/náboženskou dimenzi. Podle Penninx podmiňuje právní/politická dimenze ostatní dvě dimenze. Z pohledu migrantů může totiž jejich právní status pozitivně nebo negativně ovlivňovat jejich úsilí o integraci. Penninx zdůrazňuje zásadní nerovnost hlavních dvou aktérů integračního procesu – imigrantů a přijímající společnosti s jejichmi charakteristikami a reakcemi na imigranty – vzhledem k politické moci a zdrojům. Institucionální struktura a její reakce na nově příchozí je podle něj důležitější vzhledem k výsledku integračního procesu než charakteristiky a úsilí imigrantů (Penninx, 2004). Cílem této studie je zaměřit se zejména na individuální motivace a strategie imigrantů a ty reflektovat v daném institucionálním rámci.

1.2 Biografický přístup ke studiu migrace

Halfacree a Boyle prosazují vlastní biografický přístup studia migrace, kterým se snaží překonat zkrácení dosavadního humanistického pojetí studia biografí. Explicitně poukazují na strukturální omezení i možnosti ovlivňující migraci, aniž by zpochybňovali schopnost

---

⁹ V Evropě etnicky definovaných národních států naráží integrace migrantů na problém, že není jasné, do čeho se mají vlastně začlenit. Konceptualizace národní komunity založené na primordiálních charakteristikách znesnadňuje rozšíření solidarity na etnicky odlišné obyvatele, neboli jejich integraci. Bohužel v této práci není prostor se tomuto dilematu více věnovat.

migranta vysvětlit motivy svého jednání. Jejich biografický přístup zpochybňuje účelový a kalkulačnický charakter migrace, typický pro behaviorální modely, a zdůrazňuje tři klíčové otázky. Zaprvé, akt migrace je nutno zasadit do individuální biografie migrantů a vztáhnout rozhodnutí k jejich minulosti i očekávané budoucnosti. Zadruhé, proces rozhodování se o migraci je chápán jako velice složitý až chaotický, složený z mozaiky nejrůznějších příčin nestejné důležitosti. Zatřetí, na migraci se musí nahlížet jako na kulturní jev v tom smyslu, že migranti jsou součástí určité kultury a je tedy nutné posuzovat jejich jednání v kontextu (rodinném, komunity ap.), ve kterém se pohybují (Boyle, Halfacree, Robinson, 1998).

Breckner (2000) zdůrazňuje, že studiem biografii migrantů lze pochopit způsoby jakými zkušenost migrace nabývá významu, a jak se tento význam mění během času a v různých sociálních a historických kontextech. Další výhodou biografického přístupu ve studiu migračního procesu spatřuje v tom, že jsou jednotlivé fáze migrace zkoumány ve vzájemném vztahu, což umožňuje lépe pochopit každou z nich.

1.3 Strategie migrace v kontextu teorií sítí

Existuje množství teorií migrace, jejichž společným znakem je důraz na sociální sítě a sociální kapitál migrantů. Tyto teorie se však liší svým zaměřením: teorie sítí se orientuje obecně na roli vztahů mezi migranty i nemigranty v procesu migrace a integrace; teorie transnacionalismu a diaspor akcentují význam vztahů a praktik migrantů, které překračují hranice národních států; a teorie etnického podnikání se zaměřují na roli etnicity v (ekonomické) integraci imigrantů. Právě tyto teorie poskytují hlavní konceptuální východiska pro studium motivů a strategií arménských migrantů, proto se v následujícím přehledu věnuji nejdůležitějším tezím každé z nich.

1.3.1 Migranti a sítě sociálních vztahů

Teorie sítí vznikla jako reakce na individualistické ekonomické teorie migrace zaměřující se zejména na tzv. „push“ a „pull“ faktory a ekonomickou a demografickou nerovnováhu mezi vysílajícími a přijímajícími regiony jako hlavní příčinu migrace, i jako reakce na historicko-strukturální přístupy chápající migraci jako důsledek nerovného rozdělení moci v kapitalistickém světovém systému (Castles, Miller, 1998). Perspektiva teorie sítí vnáší do studia migrace sociologickou dimenzi a snaží se o propojení mikro a makro úrovně zkoumání (Light, Bhachu, Karageorgis, 2004). Boyd (1989) uvádí, že zaměření na sociální vztahy představuje v teorii migrace významný posun směrem od „přespolečenštělých“ deterministických perspektiv sociální struktury či naopak málo společenských atomizovaných

racionálních aktérů směrem k pochopení migrace jako sociálního produktu, který je výsledkem interakcí mnoha faktorů jak na mikro, tak na makro úrovni.

Teorie sítí přesunuje pozornost z jednotlivce, jako hlavního aktéra rozhodování v migračním procesu na rodinu či domácnost, jako jednotku zkoumání. Upozorňuje, že jedinec obvykle nečiní rozhodnutí o migraci v izolaci od okolních vazeb. Naopak studium těchto vazeb je velmi důležité při snaze o pochopení migrantova rozhodnutí (Brettel, 2000). Sítě představují pro migranty určitou formu sociálního kapitálu usnadňující celý proces migrace. Sociální sítě bývají obvykle vymezeny jako rodina, přátelé, komunitní organizace, zprostředkovatelé práce a cestování (Koser, Pinkerton, 2002) a propojují dřívější, stávající a potenciální migranty i nemigranty jak v zemi původu, tak v zemi cílové. Krissman (2005) zdůrazňuje, že při studiu sítí migrantů je nutné brát v úvahu jak symetrické vztahy reciprocity, tak vztahy nesymetrické, ve kterých se migranti mohou stát oběťmi vykořisťování a jiných mocenských praktik.

Perspektiva teorie sítí vedla k formulaci *teorie migračních systémů*, která chápe migraci jako výsledek interakce mezi makro strukturami - tvořenými například mezistátními vztahy, legislativou, politikami kontroly migrace - a mikro strukturami. Těmi jsou sítě a praktiky vyvinuté migranty k usnadnění migrace a adaptace v cílové zemi, kulturní kapitál (znalost cizích zemí, schopnost zorganizovat cestu a adaptovat se v novém prostředí) i neformální rodinné, přátelské a komunitní sítě a vztahy vzájemné výpomoci. Migračními systémy jsou dvě nebo více zemí, mezi nimiž probíhají migrační toky, které jsou často důsledkem předchozích politických, ekonomických, či kulturních vztahů mezi těmito zeměmi. Tyto systémy tvoří relativně stabilní a poměrně trvalé struktury (Castles, Miller, 1998). V současné době tak například migruje mnoho Arménů v rámci bývalých post-sovětských republik, zejména Ruska.

Teorie sítí je užitečným nástrojem při analýze udržování migračních toků. Kritici (např. Light, Bhachu, Karageorgis, 2004) namítají, že nedokáže vysvětlit počátek migračního procesu v situaci, kdy sociální sítě ještě nejsou vytvořeny. Dále kritici teorie sítí poukazují na příliš statické pojetí a přehlížení transformace těchto sítí v dlouhodobější perspektivě a zdůrazňují nutnost dynamického přístupu ve studiu sítí migrantů a reflexi diferenciovaného využívání sítí různými skupinami a jejich pozic v rámci těchto sítí (Hagan, 1998).

Teorie sítí je významným nástrojem také při analýze integrace migrantů. Příbuzenské a přátelské sítě i sítě založené na společném původu poskytují nově příchozím migrantům důležitý *sociální kapitál*, jež jim usnadňuje orientaci a adaptaci v neznámé zemi. Portes (1998:6) definuje sociální kapitál jako „schopnost jedinců využívat omezené zdroje na

základě jejich členství v sociálních sítích či širších sociálních strukturách“. Putnam (2000) rozlišuje mezi spojujícím (*bonding*) sociálním kapitálem, jež odkazuje na spojení mezi lidmi se stejnými charakteristikami (např. etnicita, sociální třída) a posilování jejich homogenity a překlenovacím (*bridging*) sociálním kapitálem, jež naopak charakterizuje spojení mezi různorodými lidmi, napomáhající sociální inkluzi.

Migrační sítě jsou také základem pro vytvoření *komunit migrantů*, kteří si vytvářejí svou vlastní sociální a ekonomickou infrastrukturu: pracovní místa, obchody, kavárny, profesionální lékařské, právnícké a jiné služby (Castles, Miller, 1998). Takto rozvinuté komunity arménských imigrantů lze nalézt na různých místech světa, zejména v Los Angeles, kde žije největší arménská migrantská komunita na světě. Strategiemi integrace migrantů, založenými na konceptu komunity či etnicity, se zabývají teorie etnického podnikání.

1.3.2 Migrantí a etnické komunity podnikání

Teorie etnického podnikání akcentují ekonomické hledisko integrace migrantů a opírají se o koncept etnické komunity jako zvláštního způsobu inkorporace migrantů (Schmitter Heisler, 2000). Důležitý je též koncept sociálního kapitálu tvořeného etnickými sítěmi napomáhajícími ekonomické integraci a mobilitě migrantů v přijímající společnosti. Soukromým podnikáním migrantů se vytváří pracovní místa pro majitele podniků i pro jejich zaměstnance, kteří pocházejí ze stejné etnické skupiny (Light, Bhachu, Karageorgis, 2004). Důležitým rysem teorií etnických skupin je důvěra a předvídatelnost, kterou si mohou členové etnické komunity navzájem poskytnout v neznámém prostředí.

Waldinger et al.¹⁰ (dle Wahedová, 2005) rozvinul teorii etnických „niche“, které vznikají, pokud se některá etnická skupina prosadí v určitém odvětví. Její členové pak mají privilegovaný přístup k zaměstnání v tomto oboru. Tento model je známý jako dvojdimenzionální interaktivní model, kdy dochází k interakci mezi strukturou příležitostí hostitelské země (podmínky trhu a způsoby přístupu na něj, zájem mimoetnické populace o dané zboží či služby) a charakteristikami a sociální strukturou komunity imigrantů (zkušenosti ze země původu, rysy etnické skupiny, okolnosti migrace a integrace). Tyto dvě dimenze tvoří determinanty úspěchu konkrétní skupiny imigrantů. Arménští migranti se v historii často živili drobným podnikáním v oblasti obuvnictví, zlatnictví, šití na zakázku či

---

¹⁰ Waldinger, R., Aldrich, H., Ward, R. and Associates. 1990. *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies*. Newbury Park, CA: Sage. Podle Wahedová, 2005.

kamenictví a někteří Arméni vnímají podnikání jako součást etnické identity (Maroušek, 2001).

Někteří autoři, zabývající se podnikáním migrantů, kladou důraz kromě konkrétních sociálních sítí migrantů, též na jejich zakotvení v socio-ekonomickém a politicko-institucionálním prostředí přijímající země. Tuto dvojí zakotvenost migrantů nazývají Kloosterman a Rath (2001) jako smíšenou (*mixed embeddedness*). Rath (2001) kritizuje teorie podnikání etnických komunit pro jejich přílišný důraz na skupinové procesy, jež podle něj vytvářejí dojem, že ekonomická integrace migrantů mimo vlastní etnickou skupinu se nemůže zdařit. Tato kritika evokuje rozlišení mezi *komunitními (etnickými) a individuálními strategiemi* integrace imigrantů. Zatímco někteří imigranti se mohou účelově distancovat od dalších imigrantů stejného etnického původu a vytvářet si kontakty mimo etnickou skupinu, jiní mohou nacházet místo v přijímající společnosti v rámci etnické komunity.

1.3.3 Migrantí a transnacionální síť

Pro arménské komunity v různých zemích se používá označení diaspora a její dějiny sahají daleko do historie. Od dob Byzance vznikaly diasporické komunity na Dálném východě, v Africe, Indii a Evropě. Na počátku dvacátého století pod tlakem Otomanského impéria, jež vyvrcholil genocidou vůči Arménům v roce 1915, došlo k transformaci diaspor. Přeživší Arméni vytvořili nové diasporické komunity, přičemž se udává, že v současnosti ze sedmi milionů Arménů asi polovina žije v diasporách (Pattie, 1999).¹¹ Tyto diaspory odrážely až romantizující pojetí diaspor Safrana (in Clifford, 1997) a Cohena (1997), autorů známých svými ideálně typickými konceptualizacemi diaspor zdůrazňující idealizaci domova a návratu a odcizení od hostitelské společnosti. Jejich pojetí bývají v současné době kritizována pro přehlížení proměnlivého charakteru diaspor (Tsagarousianou, 2004). Současná realita arménské migrace i arménských diaspor je lépe uchopitelná pod flexibilnějším konceptem transnacionalismu.¹²

Transnacionalismus představuje postmoderní přístup k nahlížení času a prostoru a vytváření imigrantských komunit. Reflektuje změny časoprostorového uspořádání, vnímání a reprezentace reality – zkrácení vzdáleností díky rozvoji komunikačních technologií a rychlých způsobů přepravy (Brettel, 2000). Vychází z předpokladu existence nového mnohvrstevnatého sociálního pole jednání, překračující geografické, kulturní a politické

---

¹¹ Více o historii migrace Arménů viz příloha 1.

¹² Některé autoři používají koncepty diaspor a transnacionalismu jako synonyma, jiní je odlišují (Castles, 2002). Jde samozřejmě o konceptualizaci obou termínů, jež je neustále předmětem akademické diskuse. Zde však dávám přednost konceptu transnacionalismu.

hranice a zahrnující lidi v pohybu, i ty, kteří fyzicky zůstávají na jednom místě (Levitt, Glick Schiller, 2004). O vymezení konceptu transnacionalismu neexistuje na akademické půdě konsensus. Někteří autoři ho vymezují jako nový fenomén (Portes, Guarnizo, Landolt, 1999), jiní jako novou analytickou perspektivu (Glick Schiller in Portes, De Wind, 2004; Vertovec, 2001). Levitt a Glick Schiller (2004) usilují o překonání tzv. metodologického nacionalismu, neboli tendenci sociálních vědců přijímat národní stát a jeho společnost jako přirozenou formu společenského a politického uspořádání a tedy i přirozenou jednotku analýzy (Glick Schiller, Wimmer, 2002), a o redefinici konceptu společnosti přesahující hranice národních států.

Portes, Guarnizo, Landolt (1999) transnacionalismus vymezují kvantitativně jako aktivity vyžadující pravidelný a udržovaný sociální kontakt během delšího časového období přes hranice národních států. Lidé pohybující se v transnacionálním poli sociálního jednání mají vícenásobný domov, mluví dvěma či více jazyky a udržují kontakt jak v zemi původu, tak v zemi kam migrují, a to ve formě ekonomických, politických a sociálních aktivit. Al-Ali a Koser (2002) považují toto vymezení transnacionalismu za příliš rigidní a navrhují, že flexibilnější přístup ke studiu transnacionalismu může odhalit mnohé procesy a koncepty související s migrací, které nejsou nové, ale byly dosud v optice teorií migrace opomíjeny nebo se vlivem globalizace proměnila jejich forma. Podle Salih (2002) je pro poznání významu transnacionalismu v životě lidí nutné si všimnout spíše jeho kvalitativních než kvantitativních dimenzí. Levitt a Glick Schiller (2004) rozlišují mezi způsoby bytí (*ways of being*), odkazující na aktuální sociální vztahy a praktiky jednotlivců bez nutnosti identifikace se s nimi, a způsoby sounáležitosti (*ways of belonging*) - praktikami, jimiž jedinci demonstrují svoji identitu a vědomé spojení s určitou skupinou. Jedinci v transnacionálním poli mohou vykazovat jak způsoby bytí, tak sounáležitosti různě v určitých kontextech – pokud jsou sociální vztahy a praktiky přesahující národní hranice součástí jejich každodennosti, dávají tak najevo transnacionální způsob bytí, pokud se s těmito sociálními vztahy a praktikami identifikují, vyjadřují transnacionální způsob sounáležitosti, avšak jedinci nemusí oba způsoby kombinovat (Levitt, Glick Schiller, 2004).

Transnacionalismus je také některými autory chápán jako alternativní způsob adaptace imigrantů. Zatímco dříve byl ekonomický a sociální úspěch imigrantů v nové společnosti závislý na tom, jak rychle se dokázali asimilovat, v době transnacionalismu je pro některé úspěch závislý na rozvíjení silných nadnárodních sociálních sítí. (Portes, Guarnizo, Landolt, 1999). Podle Levitt a Glick Schiller (2004) nejsou inkorporace migrantů do přijímající společnosti vymezené národním státem a zachování transnacionálních sítí protichůdné

procesy. Konceptualizují tento jev jako simultánnost každodenních životů na dvou a více místech v transnacionálním prostoru.

2. METODOLOGIE VÝZKUMU

2.1. Motivace a sebereflexe

Hlavním podnětem k výzkumu motivů a strategií migrace Arménů pro mě byl můj dlouholetý zájem o porozumění situacím lidí, kteří putují světem ve snaze najít trvalé či dočasné, nové místo k životu. Na počátku tohoto zájmu byla moje několikaletá sociální práce s lidmi v uprchlických táborech, kde jsem potkala mnoho Arménů, kteří patří k migrantům přicházejícím do Česka od počátku devadesátých let minulého století dosud. Zajímalo mě, jak a proč se dostanou zrovna do Česka. Je to shoda náhod, nebo dobře promyšlený plán? A jak vypadá jejich život zde? Jakou roli v něm hrají motivy, se kterými přišli?

Před samotnou realizací výzkumu jsem měla určitou představu o strategiích a životech (nejen) arménských migrantů v Brně a okolí založenou na nesystematické empirické zkušenosti. Předchozí znalost problematiky migrantů v Česku, jako například pravidel a průběhu azylové procedury a charakteru života v uprchlickém táboře, mi umožnila lépe pochopit některé aspekty strategií arménských migrantů. Snažila jsem se však o maximální metodologickou otevřenost, spočívající ve schopnosti využít předchozí vědění pro hledání nového, a reflexi svých znalostí a předběžných předpokladů o zkoumané problematice, jejichž nevyslovení může způsobovat nevědomé ovlivňování zkoumání v podobě selektivního pozorování a zkreslené interpretace (Meinfeld, 2003).

Ačkoli, jak říká Disman (1993), je sociolog profesionálním cizincem, ve výzkumu jedinců a sociálních skupin pocházejícího ze vzdáleného kulturního prostředí to platí dvojnásob. V interakci s mými arménskými informátory jsem byla vnímána jako cizinka, což se projevovalo v jejich rozlišování mezi „my“ (Arméni) a „vy“ (Češi). Arméni si v konfrontaci s odlišnou českou kulturou vytvořili smysl pro vlastní odlišnost a často sami od sebe vysvětlovali některé významy svého jednání, o němž vyprávěli, a které bylo nahlíženo jako charakteristické pro Armény na rozdíl od Čechů.

2.2. Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Východiskem této práce je myšlenka, že migrace v jakékoli podobě má pro každého člověka svůj jedinečný význam. Vzhledem k tomu, že subjektivní významy se konstruují vždy v určitém kontextu, který člověka obklopuje, tento kontext je nutno studovat, pokud chceme pochopit různé významy migrace. Hlavním cílem výzkumu je popsat motivy a strategie migrantů pocházejících z Arménie a porozumět významům, které tito migranti přisuzují svému jednání. Při interpretaci motivů a strategií migrace Arménů kladu důraz na jejich

zasazení jak do individuálního kontextu jejich života, tak do širšího historického a institucionálního rámce, ve kterém se pohybují. Nejdůležitější je pro mě v duchu interpretativní sociologie popsat strategie migrace z perspektivy samotných migrantů. Tyto interpretace doplňuji funkcionalistickým pohledem vsazujícím strategie migrace Arménů do širšího institucionálního rámce české migrační politiky, kde poukazují na to, jak jsou strategie migrace Arménů ovlivněny strukturou, ve které se pohybují.

Hlavní výzkumná otázka, kterou chci v rámci tohoto výzkumu zodpovědět je: *Jaké jsou strategie migrace arménských migrantů žijících v Brně a okolí?* Tato poměrně široká otázka je rozpracována do několika tématických okruhů a podotázek, které jsem stanovila na základě teoretických východisek představených v první části práce. Základním východiskem je zkoumání celého migračního procesu v jeho komplexnosti a popsání jednotlivých fází migračního procesu v kontextu fází ostatních. Z tohoto důvodu jsem se nezaměřila pouze na jednu z fází migračního procesu (např. začleňování se do hostitelské společnosti), kterou bych popsala více do hloubky, ale spíše kladu důraz na provázanost celého migračního procesu.

V práci se zaměřuji na následující témata a výzkumné otázky:

- Důvody a motivy migrace arménských migrantů
  - *Jaké motivy k migraci do České republiky migranti popisují?*
- Rozhodování o migraci
  - *Jak probíhal proces rozhodování o migraci?*
  - *Které faktory jsou důležité při rozhodování o migraci?*
- Migrační fáze na cestě
  - *Jaké strategie popisují migranti při cestování do cílových zemí?*
  - *Jak migranti vnímají možnosti návratu do Arménie nebo pokračování migrace do jiných zemí?*
- Proces integrace do hostitelské společnosti
  - *Jaké strategie popisují migranti při integraci v Česku?*
  - *Jaký význam připisují migranti etnickým sociálním sítím v jednotlivých fázích a sférách integračního procesu?*
  - *V jakých sociálních vztazích migranti participují?*
- Vztah mezi motivy a strategiemi migrace
  - *Jak souvisí motivy k migraci se strategiemi migrace Arménů?*
- Institucionální kontext
  - *Jak jsou strategie migrantů ovlivněny českou migrační politikou?*

2.3. Metody výzkumu

Vzhledem k tomu, že cílem výzkumu je především porozumění motivům a strategiím migrantů, zvolila jsem kvalitativní výzkumnou metodologii. Ve výzkumu se držím metodologie případové studie, kterou obohacuji o prvky biografického přístupu. V přístupu případové studie jde podle Creswella (1998) o exploraci případu chápaného jako tzv. ohraničený systém ukotvený v čase a prostoru. Důležité je přitom zasadit případ do kontextu vymezeného jako fyzické, sociální, historické a/nebo ekonomické prostředí. Stejně jako případová studie, klade i biografický přístup důraz na zasazení celého života nebo určité životní epizody zkoumaného subjektu do širšího sociálního kontextu. Mým cílem bylo zasadit akt migrace Arménů do kontextu jejich života i do širšího historického a institucionálního kontextu, ve kterém se pohybují. Dále jsem chtěla zjistit jejich interpretace vlastních zkušeností spojených s migrací, které jsou založeny na subjektivním vnímání současné situace a interpretaci migračního procesu v jejím rámci. Více se biografickému přístupu ve studiu migrace věnuji v kapitole o teoretických východiscích.

Jako hlavní výzkumnou techniku jsem použila semi-strukturované rozhovory s Armény žijícími v Brně a okolí. Osnova rozhovoru se zaměřovala jak na život před migrací, tak na všechny fáze migračního procesu. Zpočátku jsem se snažila povzbuzovat svoje informátory spíše k volnému vyprávění svého příběhu o životě v Arménii i v emigraci, které jsem doplňovala zpřesňujícími otázkami zejména o sociálních sítí. Chtěla jsem tak zachovat prostor pro otevření vlastních témat informátorů. Ve fázi rozhovoru, kdy mí informátoři vyprávěli o svém životě v Česku, jsem se snažila zaměřit na některé aspekty jejich života relevantní z hlediska strategií integrace v novém prostředí. V průběhu rozhovorů nebylo vždy jednoduché zachovat biografickou linii vyprávění, neboť mnozí informátoři měli tendenci pohybovat se příliš rychle v rámci minulosti a přítomnosti.

Jednotkou výzkumu jsou rodiny Arménů, které spolu žijí ve společné domácnosti migrující společně.¹³ Teorie sítí, která je hlavním teoretickým východiskem tohoto výzkumu vymezuje rodinu či domácnost jako hlavní jednotku zkoumání migrace. Boyd (1989) uvádí čtyři hlavní důvody osvětlující důležitost rodiny jako jednotky zkoumání: (1) rodiny jsou jednotky zajišťující společné živobytí a mající vlastní strukturu, jež ovlivňuje tendence a vzorce migrace, (2) rodiny jsou aktéři socializace předávající kulturní vzorce a významy vztahující se k migraci, (3) rodiny vytvářejí geograficky rozptýlené příbuzenské sítě

---

¹³ Do tohoto vymezení patří i rodiny, jejichž někteří členové migrovali postupně v krátkém sledu nebo byli na určitou dobu v emigraci rozdělení, ale většinu času v emigraci strávili ve společné domácnosti.

ovlivňující vzorce migrace, (4) rodiny jsou jednotky migrace vzhledem k tomu, že často migrují společně.

2.3.1. Výběr případu a informátorů

Ve své studii jsem se rozhodla zaměřit na případ arménských migrantů, kteří přijeli do České republiky v období mezi lety 1990 a 2004, a kteří žijí v Brně a okolí.¹⁴ Časové ohraničení je dáno na jeho počátku otevřením českých hranic cizincům po pádu železné opony v roce 1989, který přibližně koresponduje s obdobím počátku velké emigrační vlny z Arménie. Konec časového období příchodu do Česka byl stanoven na rok 2004 vzhledem k tomu, že jsem chtěla, aby mí informátoři měli jistou zkušenost se životem v Česku. Při ohraničování případu v souvislosti s výběrem lokality pro mě bylo důležité, aby tato geografická oblast umožňovala setkávání Arménů žijících v rámci tohoto prostoru. Také mé předchozí pozorování situace některých Arménů podnítilo moji zvědavost o hlubší a systematictější zkoumání tohoto případu. Vzhledem k některým specifickým Arménů žijících v Brně¹⁵ a charakteru výběru vzorku není cílem mého výzkumu zobecňovat jeho poznatky i na Armény žijící na dalších místech České republiky.

Při výběru informátorů byly základními metodami tzv. technika sněhové koule a účelový výběr. Vzhledem k tomu, že informace o charakteristikách arménské populace v Brně neexistují, bylo obtížné zvolit výběr, který by umožňoval reprezentativnost vzorku. Snažila jsem se maximalizovat variaci ve vzorku volbou informátorů s různou délkou pobytu v Česku, právním statutem a ekonomickými aktivitami. Toto byly poměrně lehce dostupné informace, které jsou navíc významné s ohledem na variaci institucionálního kontextu migrační politiky. Ta se značně měnila během sledovaného období, což mi umožnilo sledovat také její vliv na různé strategie migrantů. Při výběru jsem se snažila zahrnout do zkoumaného vzorku tzv. deviantní případy, což doporučuje Mason (in Silverman, 2000) jako techniku, jak překonat tendenci vybírat případy, které potvrzují určité předpoklady.¹⁶ Výhodou techniky sněhové koule je také jistá míra důvěry, kterou jsem získala od svých informátorů na základě toho, že jsem je kontaktovala skrze lidi, které osobně znali.

Oslovování informátorů bylo poměrně úspěšné, kromě jedné arménské rodiny všichni ostatní, které jsem oslovila, souhlasili s rozhovorem, mnozí byli podle mého názoru potěšení

---

¹⁴ Lokality spadající pod okresy Brno a Brno-venkov.

¹⁵ Podle některých informátorů i výsledků výzkumu Marouška (2001) se Armény žijící v Brně liší od Arménů žijících v Praze zejména svými socioekonomickými charakteristikami.

¹⁶ Takto jsem se například snažila zahrnout do zkoumaného vzorku migranty, kteří neprovozovali podnikatelskou činnost, protože jedním z mých původních předpokladů založeném na předběžném pozorování bylo, že se Armény začleňují v ekonomické sféře prostřednictvím etnických podnikatelských komunit.

zájmem o jejich „příběh.“ Schůzky jsem si s nimi sjednávala osobně či telefonicky, v jednom případě elektronickou poštou. Během sjednávání schůzek jsem narazila v mnoha případech na velkou pracovní vytíženost Arménů, kteří často pracovali od časného rána do pozdních večerních hodin i o víkendech. Rozhovory probíhaly v různých prostředích, nejčastěji v domácnosti informátorů, kde jsem měla možnost získat mnohé další postřehy o jejich životě pozorováním. Ve dvou případech jsme uskutečnili rozhovor v obchodě mých informátorů, jednou v restauraci.

2.3.2. Příjem a analýza dat¹⁷

Ve výzkumu participovali členové sedmi domácností, přičemž někdy byla u rozhovoru přítomna celá rodina i s dětmi,¹⁸ jindy manželé či pouze jeden z nich. Rozhovory jsme vedli v češtině, jejíž úroveň umožňovala mým informátorům vyjádřit vše, co chtěli, ačkoli u mnohých se čeština občas mísila s ruskými výrazy. Výhodou byla moje částečná znalost ruštiny, která mi pomohla některé gramatické i výrazové chyby rozluštit. Základní údaje o mých informátorech jsou uvedeny v příloze tři.

Rozhovory se uskutečnily v průběhu ledna až března 2006. Všechny rozhovory jsem nahrávala na diktafon a přepisovala, přičemž jsem se snažila po každém rozhovoru odhalit chyby ve vedení rozhovoru a poučit se z nich pro další rozhovory. Rozhovory s mými informátory jsme uskutečnily během jednoho setkání, v jednom případě jsem se s informátory sešla opakovaně, protože jsme během prvního rozhovoru nestihli probrat všechna relevantní témata. Data jsem analyzovala průběžně, což mi také umožňovalo upravit rámcovou osnovu rozhovoru podle předběžných poznatků a zaměřit se na témata, jež se v průběžné analýze ukazovala být důležitá. K analýze dat jsem použila program Atlas.ti, přičemž jsem k analýze přistupovala pomocí kódování a systematického prohledávání dat s cílem najít pravidelnosti a klasifikovat jejich jednotlivé části (Hendl, 2005).

---

¹⁷ Migrace a její okolnosti jsou choulostivým tématem (problém ilegality). V této studii neprezentují některá zjištění, buď na přání mých informátorů či podle vlastního uvážení možných dopadů.

¹⁸ Děti se obvykle do vyprávění svých rodičů příliš nezapojovali, ale hlavně pomáhali hledat správné výrazy v češtině.

3. MOTIVY A STRATEGIE MIGRACE ARMÉNSKÝCH MIGRANTŮ – EMPIRICKÁ ZJIŠTĚNÍ

V této kapitole rekonstruuji motivy a strategie migrace arménských migrantů v jednotlivých fázích migračního procesu v jednom „příběhu,“ který zasazují do širšího institucionálního kontextu českých migračních politik,¹⁹ v němž se tyto strategie utvářejí. Mezinárodní migrace je ze strany států silně regulovaným sociálním procesem a migranti si hledají cesty a vlastní pozice v určitém geografickém a sociálním prostoru v neustálé interakci s těmito systémy. Vzhledem k tomu, že mi nejde o vyčerpávající analýzu migračních politik, ale spíše o nastínění procesu vyjednávání strategií migrantů v jejich rámci, nepodávám v této práci žádný přehled vývoje migračních politik v Česku, ale spíše se věnuji některým jejich aspektům v průběhu celého „příběhu.“

3.1. „Žili jsme normálně“ – život v Arménii „před“ a „potom“

Rozhovor s informátory vždy začínal vyprávěním o životě v Arménii. Ve svém vyprávění obvykle rozlišovali mezi životem „před“ a „potom.“ Ostrou hranici mezi těmito dvěma životy tvořilo zemětřesení, karabašská válka, revoluce a příchod demokracie, to vše na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století. Jako „normální“, „dobrý“ život, v dostatku práce a bez myšlenek na emigraci je popisován život „před“, v kontrastu s životem „potom“ - v nedostatku práce, nouzi, strachu a hledání cest pro život v zahraničí. Rostoucí nostalgie po idealizovaném stabilním a materiálně zabezpečeném životě v Sovětském svazu, který zajišťoval mír mezi etnickými skupinami byla v polovině devadesátých let podle Dudwick (1995) charakteristická pro značnou část arménské populace, jež se po rozpadu SSSR propadla hluboko do chudoby.

Mnohé migrační studie ukázaly, že ti, kteří migrují, disponují obvykle vyšším finančním i kulturním kapitálem nutným k organizaci často složité a nákladné cesty do zahraničí než zbytek obyvatelstva země původu (Castles, Miller, 1998; Boyd, 1989). Podle vyprávění mých informátorů byly jejich rodiny poměrně dobře situované a pocházely z větších arménských měst. Sociologové stratifikace by je podle jejich vzdělání a povolání zařadili do střední vrstvy společnosti, někteří tak sami sebe explicitně prezentovali. Většina mých informátorů vystudovala či začala studovat vysokou školu, část získala

---

¹⁹ Migrační politiky vymezují jako opatření státu směřující k regulaci a řízení pohybu lidí přes mezinárodní hranice a jejich pobytu na území států, jejichž nejsou občany (Barša, Baršová, 2005).

středoškolské vzdělání.²⁰ V době „před“ kromě těch, kteří studovali nebo byli v domácnosti, všichni měli práci ve svém oboru, o kterou často přišli v době „potom.“ Někteří Arméni ve vyprávění reflektovali, že je sociální status řadil mezi „vyvolené“, kteří mohli odejít z Arménie a zajistit tak pro sebe a svoji rodinu relativní bezpečí a obživu: „...a my jsme taky jako ostatní lidi, který měli možnost v tu dobu odejít z Arménie, přijeli sem...já na začátku říkal, že to byly střední vrstvy, který mohly, měly možnost jako odejít z Arménie. A ty, který byly trochu chudý lidi, ty neměli vůbec žádnou možnost.“ (pan Alexandr)²¹

Vyprávění informátorů o jejich životě v Arménii bylo vždy zasazeno v širším socioekonomickém a historicko-politickém kontextu. Někteří se jej ve svém vyprávění dotkli méně, u některých tvořil podstatnou část vyprávění, kterým se chtěli ujistit, že pochopím situaci, která předcházela jejich emigraci. Při nastínění situace v Arménii proto dávám přednost slovům mých informátorů.

Pan Emil vysvětluje kumulaci politických a ekonomických problémů v Arménii, vyhrocených po roce 1988, kdy sever Arménie a také jejich město postihlo katastrofální zemětřesení, a zasazuje je do širších historicko-politických souvislostí:

Zemětřesení, pak rozpad toho svazu, ten rok, celý SSSR jako každá republika poslala svoje brigády, aby tam stavěli to město jo? A pak za rok, svaz se rozpadl, každý vzal svůj teatr, šel pryč, jo, a město zůstalo tak...v té stejné době i začínala ta karabašská válka... A Arménie je malá republika, která se nachází...sousedí jsou všichni muslimové jo, jenom jediná Gruzie...my jsme byli v blokádě...přes Ázerbájdžán do Arménie, oni zavřeli ten plyn...půlka republiky byla paralyzovaná, rozbitá...žádný cesty tam neexistovaly...takto zůstali lidi bez ničeho fakticky. (pan Emil)

V Emilově interpretaci situace v Arménii přelomu osmdesátých a devadesátých let se objevuje reference o sousedství Arménie s muslimy. Část mých informátorů ve vyprávění zasazovala arménské problémy devadesátých let, zejména válku o Náhorní Karabach, do širšího kontextu tragických historických událostí, které se dotkly arménského národa, hlavně genocidy v roce 1915. Někteří viděli v novodobých událostech jen pokračování „problémů s muslimy“, společného jmenovatele problémů jejich národa v historii (ať již pocházejí z Turecka nebo Ázerbájdžánu), jiní chtěli vyjádřit kolektivní vědomí historického utrpení arménského národa a jeho pokračování v současnosti.

Paní Gochar popisuje zoufalé sociální podmínky každodenního života, které přiměly její rodinu k rozhodnutí opustit v roce 1993 Arménii:

²⁰ Více informací o mých informátorech viz příloha 3.

²¹ Při ilustraci výpovědí informátorů používám úryvky, které nejlépe vystihují obecné tendence jejich vyprávění, nebo reprezentují různé typy zkušeností či percepce. Jazyk výpovědí jsem upravila, aby byly srozumitelné běžnému čtenáři, ale zároveň jsem se snažila zachovat jejich autenticitu, proto nejsou převedeny do spisovné češtiny. Výpovědi jsou kráceny.

...zavřeli atomovou elektrárnu u nás, a ani z Gruzie, ani z Ázerbájdžánu jsme nedostávali ani energii, ani plyn, jo takže neměli jsme elektrinu, jenom hodinu za celý den...a za tu hodinu museli jsme stihnout jo?...hodinu dávali vodu, takže museli jsme stihnout nabrat vodu, aspoň vyprat nebo něco uvařit, jo a pak pod svíčkama...koupali jsme děcka...a nebylo teplo a byli jsme přinuceni už jako v bytě normálně topit, jako postavit pec jo a pálili jsme tam dřevo. Jo a ta naše malá dcera málem se jako se udusila z toho kouře, protože jsme sbírali dřevo v zimě...jako situace jako práce jako v té době byla jo, ale v obchodech jako bylo strašně málo potravin jo, jako chleba, kvůli chlebu museli jsme hned ráno, v pět jo ve čtyři hodiny stát ve frontách a strašně se snížila kvalita toho chleba. (paní Gochar)

Pan Edgar mluví o atmosféře strachu v Arménii v důsledku politické situace:

...v devadesátém třetím a to bylo nejhorší období...to panoval ten strach i jak v záležitostech mimo Arménii, vztahy s Ázerbájdžánem, ale taky uvnitř kvůli politickému chaosu. Tam byla taková situace, že v podstatě každá strana, politická strana měla svou malou armádu. A oni neválčili na půdě parlamentu, ale válčili skutečně tím, že posílali své, i oddíly...Takže to byl takový chaos jako střítet na ulici to byla běžná záležitost. (pan Edgar)

Vazgenova charakteristika situace v Arménii se nevztahuje k nejkrizovějšímu období počátku devadesátých let. Odjel s manželkou z Arménie natrvalo až v roce 2002, do té doby jezdil pracovat do Izraele. Morálně problematickou situaci v Arménii zasazuje do kontextu zemí bývalého sovětského bloku:

Už jsme tam žít nechtěli, protože tam žádná práce není...tam jsou trochu jiný zákony, trochu mafianský, trochu neobyčejný...nelze platit obyčejný daně jako my a pracovat legálně. Musíš zaplatit všechny ty věci a to je trochu jiná hodnota, se kterou já nemůžu tam žít. (pan Vazgen)

Tyto úryvky z vyprávění informátorů představují různé perspektivy nahlížení tehdejší situace v Arménii. Všeobecně vyprávění akcentovala socioekonomické aspekty krize a nebezpečná politická situace byla původcem každodenních problémů s obživou a zajištěním rodiny. Percepce situace v Arménii, vyjádřené mými informátory s několikaletým odstupem, tvoří kontext pro interpretaci individuálních a rodinných důvodů odchodu z Arménie.

3.2. Důvody a motivy migrace

Zjednodušující rozlišování mnoha autorů mezi migrací nucenou a dobrovolnou mě vedlo k zachycení subjektivního vnímání migrace z Arménie mými informátory. V jejich vyprávění byla tato událost reflektována jako nedobrovolné jednání v důsledku tlaku vnějších okolností: „*Ta situace byla taková opravdu, že jiné východisko nebylo...to rozhodnutí jako padlo samo*“ (pan Edgar); „*...museli jsme přijít sem*“ (pan Armen). Jediný pan Vazgen prezentoval migraci jejich rodiny jako důsledek vlastního rozhodnutí a přání odejít hledat život do jiné země, která by více vyhovovala jejich představám o budoucnosti. Silně také odmítal, aby na něj bylo pohlíženo jako na uprchlíka.

V následující části rozlišuji mezi důvody a motivy k migraci, jež spolu samozřejmě úzce souvisí. Jedinci však mohou popisovat stejné důvody k migraci a zároveň migrací

sledovat jiné cíle. Toto rozlišení vyplynulo z analýzy rozhovorů - rozdělení obou hledisek poskytuje prostor pro výstižnější interpretaci migrace Arménů.

3.2.2. Ze strachu a nouze

Důvody vedoucí k rozhodnutí opustit Arménii byly úzce spjaté se situací v zemi a mí informátoři obvykle uváděli kombinaci následujících několika důvodů. Někteří popisovali pocity strachu o sebe a vlastní rodinu v důsledku osobního pronásledování či obecné atmosféry ohrožení ve společnosti: „...*základním důvodem proč jsme odjeli byl strach*“ (pan Edgar). Pan Gagik se musel ukrývat poté, co jednotky ruské armády odmítly uznat jeho výpověď ze služby: „...*mě hledala arménská policie i ruská víš, já jsem měl strach*...“ Rodiny mužů v branném věku vyjadřovaly obavy z odvedení do války: „...*my [sourozenci] jsme byli taky mladí kluci a nás taky chtěli vzít do té války, se kterou my jsme vůbec nesouhlasili, nechtěli jsme prostě*...“ (pan Robert). Organizace Human Rights Watch v každoročních zprávách o stavu lidských práv v Arménii od roku 1993 do roku 2002 pravidelně informovala o násilných odvodech mužů mladších pětáctyřiceti let do arménské armády. Pan Alexandr líčí obavy o budoucnost svojí rodiny v případě jeho odvedení do války, které mu hrozilo: „...*já jsem neměl ani bratra vedle sebe, ani otce, který by se postaral o moji rodinu, už jsem neměl, jako jinou možnost nemám, pokud půjdu možná se nevrátím!*“

Mnozí popisovali pocity nesnesitelnosti dané sociálně-ekonomické situace „...*celý dny jsme byli doma a nevěděli jsme co dělat jo, pod svíčkama jsme četli pohádky a tak, abysme se zabavili, nemohli jsme pustit televizi, protože nebyl...to bylo hrozný, říkala jsem ještě taková zima a nepřežiju to*“ (paní Gochar). Velká část mých informátorů odešla z Arménie kvůli nouzi rodiny, v níž se ocitli v důsledku ztráty práce nebo nízkého výdělku, kterým se nemohli uživit: „...*taky ten důvod byl tento, já jsem měl práci, ale to nestačilo na rodinu. Museli jsme odjet ven*“ (pan Emil). Podle některých zdrojů ztratila na počátku devadesátých let práci více než polovina lidí a kvůli hyperinflaci dramaticky poklesla hodnota úspor i výdělků (Scott in Dudwick, 1995; World Bank, 1996).

3.2.3. Hledání důstojného života

Vzhledem k vyhrocené politicko-ekonomické situaci v Arménii první poloviny devadesátých let, kdy odsud odešla většina mých informátorů, jsem očekávala, že migrace byla původně Armény pojímána jako dočasné řešení krizové situace, a že v okamžiku emigrace počítali s návratem, až se situace stabilizuje. Tento předpoklad vyprávění informátorů nepotvrdilo. Ačkoli mnozí plánovali návrat, někteří se rozhodli usilovat o nalezení místa, kde by mohli

začít nový život. Vnímali tedy svoji migraci jako definitivní řešení životní situace, aniž by tato motivace závisela na období, ve kterém opustili Arménii.

Při analýze jsem objevila několik typů interpretací motivů migrace z Arménie, které informátoři vyličili s několikaletým odstupem od situace, ke které se vztahovaly. Motivy mnohých informátorů se překrývaly, ačkoli většinou zdůrazňovali jeden z uvedených motivů:

- *Překlenout krizové období* – největší část Arménů vysvětlovala, že vnímali migraci jako způsob překonání těžkého období v jejich zemi. Součástí motivace byla představa, že budou schopni pracovat a uživit rodinu.
- *Zachránit se* – ti z Arménů, kteří pociťovali vnější ohrožení života svého a své rodiny, interpretovali migraci jako způsob, jak se zachránit před tímto vnějším nebezpečím.
- *Najít nové místo pro život* – přání přestěhovat se do jiné země bylo u některých Arménů motivováno snahou najít místo, kde by bylo možné na rozdíl od Arménie realizovat vlastní životní plány.

Společným rysem vyprávění o situaci v Arménii a motivech migrace byly obavy a zároveň snaha o zajištění důstojné existence. Ať to již byl pocit nesnesitelnosti života za daných materiálních okolností, v podmínkách všudypřítomné korupce nebo ohrožení bezpečnosti, na subjektivní úrovni byly tyto situace vnímány v každodennosti jako ohrožení vlastní důstojnosti. Důstojnost může nabývat mnoha významů, jež jsou kulturně podmíněny a souvisí s tím, jakým způsobem člověk nabývá respekt v očích druhých, a tím i svých. Zatímco pro některé to znamenalo zajistit obživu a bezpečí pro své blízké, pro jiné nepodílet se na úplatkářství či válce, kterou odmítají.²² Migrace tak byla v očích Arménů především strategií zachování důstojného života.

3.2.4. Sociální síť a reinterpretace motivů migrace

Z analýzy také vyplynulo, že motivy k migraci jsou v průběhu migračního procesu neustále reinterpretovány v závislosti na mnoha faktorech. Mění se například percepce situace v Arménii, vnímání vlastní pozice v rámci přijímající společnosti i osobní životní situace. Důležitým faktorem působícím na reinterpretaci motivů migrace je zakotvenost jedince v sociálních, zejména rodinných, sítích. Alexandr nejlépe ze všech, kteří se dostali do podobné situace, vystihuje, jak se průběžně změnila motivace jejich rodiny pro život v emigraci:

---

²² Dudwick (1995) ve svém výzkumu chudoby v Arménii v první polovině devadesátých let popisuje, jak arménské rodiny, jež jsou základní jednotkou, od níž se odvozuje sociální status všech jejích členů, zakoušely silné pocity ponížení v důsledku náhlého propadu do chudoby a obávaly se ztráty respektu okolí a důsledků pro budoucnost svých dětí.

...během té doby jako co jsme tady, už třináct roků, ta situace se jako trošičku zlepšila u nás v Arménii. No už jsou jiný důvody, jako jiná situace, kvůli které jsme teďka tady...děcka když odmalička...když začali chodit sem do školy...pomalu...i zapomněli ...jenom mluvíme arménsky jo, a teďka pro ně je těžké psát nebo číst arménsky...starší studuje obchodní akademii, prostřední obchodní podnikatelskou školu, malá chodí do třetí třídy, asi už musíme aspoň kvůli nim zůstat a uvidět jako dál, jak to bude vůbec s náma. (pan Alexandr)

Zatímco na začátku šlo mnohým rodinám o přečkání období nestability a války v Arménii, dnes se z jejich pohledu tato situace změnila a mohli by se vrátit. Učinit rozhodnutí o návratu je však den ode dne obtížnější v situaci, kdy jejich děti prožili větší část svého života v Česku a do značné míry se zde integrovali. Tomuto tématu se blíže věnuji v kapitole 3.4.2.

3.3. Rozhodování o migraci

Proces rozhodování o migraci je značně komplikovaný a intervenuje do něj řada faktorů ovlivňující konečné rozhodnutí. Cílem této kapitoly je nahlédnout do procesu rozhodování arménských migrantů, kteří se v určité fázi migrace ocitli v České republice, a zaměřit se zejména na sociální síť, jež do něj zasahuje. Studium sociálních sítí umožňuje uchopit sociální charakter migrace, tedy vnímat ji nejen jako výsledek individuálního rozhodnutí či pouze ekonomických nebo politických okolností, ale spíše jako výsledek interakce všech těchto faktorů (Boyd, 1989). Ritchey (1976) uvádí tři hypotézy týkající se role sociálních sítí v procesu rozhodování o migraci: (1) přítomnost příbuzných a přátel může působit jako faktor bránící migraci (*affinity hypothesis*), (2) sociální síť v cílových zemích povzbuzují a směřují migraci skrze poskytování informací (*information hypothesis*), (3) sociální síť v cílové zemi povzbuzují a směřují migraci, neboť usnadňují potencionální adaptaci migrantů na nové prostředí (*facilitating hypothesis*). Vzhledem k velikosti současné arménské diaspory²³ jsou sociální síť založené na společném původu jedním z nejdůležitějších kapitálů Arménů usnadňujících jejich migraci po celém světě a zároveň umožňují přístup k dalším druhům kapitálu.

3.3.1. Sociální síť a rozhodování: Jet či nejet? A kam?

V počáteční fázi rozhodování o emigraci si migranti kladou dvě navzájem provázané otázky, které jsou důležité z hlediska sociálních sítí. Jde o to, zda budou migrovat a kam. U většiny Arménů předcházelo rozhodování o cílové zemi rozhodnutí o samotné migraci: „*my jsme jenom hledali kam. Protože to rozhodnutí bylo v podstatě, že musíme to udělat za jakoukoli cenu*“ (pan Edgar). Sociální síť po tomto rozhodnutí hrají důležitou roli, protože často nasměrují rozhodnutí o cílové zemi. U některých Arménů však naopak sociální síť v cílové

---

²³ Více viz příloha 1.

zemi byly impulsem k rozhodnutí o samotné migraci, což potvrzuje Ritcheyho hypotézu, že migrace se vytváří skrze informační kanály sociálních sítí. Pan Robert vypráví, jak jejich arménští známí, kteří migrovali do Polska, inspirovali jeho rodinu k rozhodnutí odjet z Arménie: *„My jsme slyšeli, že oni tam jezdí, a že prý tam mohou sehnat práci, že prostě tam žijou aspoň nějakou dobu. Že přijedou zase zpátky, na měsíc a zase pojedou na půl roku a takhle...takže oni nám to nabídli.“*

U většiny Arménů byly sociální sítě významným zdrojem informací o možnostech cílových zemí, jež ovlivnily jejich rozhodování, kam pojedou. Vyprávění Arménů potvrzují Ritcheyho informační hypotézu, avšak ukazují také, že pro rozhodování nebyly důležité jen informace od příbuzných a známých žijících v zahraničí, ale také informace získané od známých v Arménii. Polovina rodin se dozvěděla o možnostech migrace v Arménii, aniž by měla přímé kontakty v cílové zemi. Svě zdroje již nedokázali specifikovat, většinou mluvili o tom, že *„někde slyšeli, že...“* Například paní Gochar popisuje nejistý charakter informací, které měli k dispozici: *„...slyšeli jsme...že v Česku existují takový uprchlický tábory, že prostě je možný tam jako jet s rodinou jo, a tam pracovat a aspoň přežít. Jo ale jako to byl...tmavej tunel, nevíte jako pojedete tam a co bude s celou rodinou.“* Druhá část informátorů si vybrala cílovou zemi, neboť tam měla známé, kteří jim podali informace z první ruky, jako například rodina Armena a Mariam: *„Měli jsme známýho, který bydlel tady [v ČR] a přišel na návštěvu, tak jsme povídali co, jak tady chodí...jaký práva, jaký možnosti, tak jsme dozvěděli, a když jsme byli už rozhodnutí, že odejdeme, tak jsme mysleli, že tady no, trošku jsme o tom měli představu“* (paní Mariam). Pro některé byly důležitým faktorem rozhodování o cílové zemi rodinné vazby. Rodina Anny a Gagika se rozhodla v roce 2001 odstěhovat do Česka za Gagikovým bratrem a dvěma sestrami, kteří tam odjeli se svými rodinami v devadesátých letech. Později je následovali i Gagikovi rodiče. Jejich vyprávění také ukazuje, že sociální kapitál může být důležitým nástrojem překonání administrativních překážek migrace: *„[manželka] má bratrance, který...pracuje na takových orgánech...rychle mě udělali papír a jel jsem pryč.“* To může být významné zvláště v zemích se silnou tradicí klientelismu.

Z hlediska teorie migračních systémů jsem předpokládala, že historické propojení Česka a Arménie v „sovětském bloku“ mělo vliv na percepci České republiky jako potencionální cílové země migrace. Tento předpoklad podpořilo několik vyprávění Arménů. Významným se z tohoto hlediska ukázal být turismus v rámci sovětského bloku. Tři z mých informátorů navštívili tehdejší Československo na konci osmdesátých let jako turisté, čímž získali jistou představu o Česku, která hrála roli při rozhodování. Pan Edgar vypráví, jak při

hledání možností kam emigrovat narazil na relikty turismu v rámci socialistického bloku – Čedok. V jeho interpretaci bylo rozhodnutí odjet do Česka spíše náhodou:

Tak sem jel do Moskvy a taky jsem šel na nějaká velvyslanectví, ambasády...cokoli jo, mě bylo jedno kam půjdu. A najednou jsem na ulici Majakovského narazil na Čedok. Cestovní kancelář Čedok nabízí zájezdy do Čech, do Prahy, to byly zájezdy na čtyři dny, tak říkám, pojedeme do Prahy a tam to zkusíme no. (pan Edgar)

Dalším faktorem ovlivňujícím rozhodnutí informátorů migrovat do Česka byla očekávaná kulturní příbuznost češtiny a ruštiny, kterou Arméni obvykle plynně hovořili: „*Ještě samozřejmě bylo rozhodující to, že my jsme si mysleli, což asi možná nebylo úplně pravda, že když umíme rusky, tak to nám pomůže tady v komunikaci*“ (pan Edgar).

Migraci Arménů do Česka také usnadňovala poměrně snadná dostupnost získání víza a nákladů s ním spojených (a to lze do značné míry také vnímat jako pozůstatek „společné“ minulosti v rámci Sovětského svazu). Až do konce devadesátých let bylo možné přijet do Česka na turistické vízum, a poté požádat o azyl nebo o povolení k pobytu (Barša, Baršová, 2005). První možnost je pro Armény v současné době stále dostupná, o povolení k pobytu za účelem zaměstnání či sloučení rodiny je však od roku 2000 nutné žádat na zastupitelských úřadech v zahraničí.²⁴ Snadná dostupnost Česka v porovnání se zeměmi západní Evropy byla důležitým faktorem rozhodování například pana Vazgena a jeho manželky: „...*my jsme se chtěli někam přestěhovat, do nějaký země, jako stabilně, výběr byl Polsko, Maďarsko, nebo...východoevropský země, nebo Česko, jako kam jsme mohli, jako vyřídit to vízum...tak nejlepší z těch zemí je Česká republika hospodářsky...*“²⁵

V rozhodování o migraci Arménů byl významným katalyzátorem také sociální tlak okolí. Podle Human Rights Watch vyjádřilo v roce 1993 přání emigrovat okolo sedmdesáti procent Arménů, což poukazuje na společenskou atmosféru, ve které lidé činili rozhodnutí o migraci. Ve vyprávění svých informátorů o jejich vlastním rozhodování o odjezdu z Arménie se často objevovaly zmínky o odchodu velkého počtu jejich známých, sousedů, příbuzných.

„Hodně lidí odjelo v tu dobu, hodně Arménů.“ (paní Marina)

„...ty, který neodjeli...v podstatě oni zemřeli tam. Moji vrstevníci, třeba i spolužáci jako dostali infarkt...tak náhlé úmrtí...“ (pan Edgar)

„...v Arménii zůstali jenom nemocní, starý, ty který měli možnost utéct, tak utíkali, ti který byli v hodně špatným stavu, že neměli na cestu tak museli zůstat, ne že by chtěli zůstat, ale museli zůstat.“ (paní Mariam)

Arméni těmito zmínkami o emigraci lidí v jejich okolí jednak poukazovali na kontext, ve kterém činili svá rozhodnutí, jednak jím vyjadřovali „normalitu“ svého jednání.

²⁴ Podle zákona č.326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR.

²⁵ Jejich rozhodování se nejvíce blíží ekonomickému modelu racionální volby.

Sociální, zejména příbuzenské vztahy zasahují do rozhodování o migraci významným způsobem nejen jako faktory vytvářející a usnadňující migraci, ale tvoří zároveň její bariéru, jak vyjadřuje Ritcheyho „vztahová“ hypotéza. Tato hypotéza, ačkoli poměrně obtížně ověřitelná, zejména pokud výzkumnice nemá přístup k těm, kdo nemigrovali, nastiňuje určité tendence objevující se ve výpovědích arménských informátorů. Zakotvenost v sociálních sítích může migraci bránit a vnímání těchto bariér je do značné míry také kulturně podmíněno. Někteří popisovali, jak do jejich rozhodování zasahovaly starosti o zajištění svých rodičů. V arménské kultuře jsou příbuzenské vazby širší rodiny velmi silné, a tak může být pocit povinnosti postarat se například o své rodiče silnější než v jiných, individualizovanějších společnostech. Svoje obavy o zajištění matky popisuje pan Edgar:

U mě problém jenom byl v tom, že já jsem v podstatě matku nechtěl tam nechat samotnou, ale stejně to by bylo pro ni hrozný jako, abysme vzali ji do nejistoty, protože my jsme nevěděli kam jedeme, a co s náma bude že. Tak jsme se nějak dohodli, že až budeme vědět nebo budeme mít nějakou jistotu, tak ji vezmeme. Což se stalo, po dvou letech jsem ji převezl sem a ona teď tady žije s náma. (pan Edgar)

Proces rozhodování o cílové zemi však zdaleka nekončí odjezdem z Arménie, ale prostupuje i fází „na cestě“, kdy migranti konfrontují původních představy a informace s „realitou“ přijímajících společností. Ta je často zcela jiná než migranti očekávají a v nastalé situaci musí hledat nová řešení.

3.4. Na cestě

Většina migračních studií se zaměřuje jen na některé z fází migračního procesu, čímž ztrácí přehled o důležitých souvislostech jednání migrantů. Ty však nelze opomíjet, jde-li výzkumnici o úplné pochopení komplexního procesu migrace a jeho jednotlivých fází, které nutno zkoumat v kontextu fází ostatních. Fází „na cestě“ lze pojímat jako proces s obtížně identifikovatelným koncem, kdy migranti opustí zemi původu a putují na další místo či místa, kde zůstávají různě dlouho. Ačkoli v krizových situacích mají migranti omezený čas pro přesné plánování migrace, fáze na cestě otevírá příležitost posoudit podmínky a příležitosti jak v zemi původu, tak v přijímajících zemích i náklady a rizika jejich cesty (Castles et al., 2003). Na cestě se otevírají či uzavírají možnosti setrvání, pokračování cesty či návratu zpět. Tato fáze je mnohými migračními studii opomíjena, přesto je podle mě důležitá pro pochopení strategií migrantů.

3.4.1. Na cestě do Česka

Mnozí mí informátoři se v určité fázi své cesty ocitli v Česku, aniž to od počátku plánovali. Významným zdrojem pomoci byl podle mnohých Arménů během cesty etnický sociální

kapitál. Krajané, jež potkali na cestě, jim předávali informace o dalších zemích a jejich podmínkách, a ovlivnili tak jejich směřování. Pan Emil popisuje situaci, kdy mu v Německu byla zamítnuta žádost o azyl a s celou rodinou byli vyhoštěni: „...*my jsme nevěděli, že existují uprchlický tábory...a dali nám negativní odpověď, říkají musíš se přestěhovat. Kam mám jet? Už byly prázdný kapsy, nic jsme neměli jo?...tam byl jeden Armén, dal mi adresu, že v Česku existují taky tábory, že můžeš tam jako stěhovat se. Tak jsme přijeli sem.*“

Vzhledem k tomu, že Česko bylo v devadesátých letech považováno z hlediska arménských migrantů za zemi spíše tranzitní než cílovou (Maroušek, 2001), očekávala jsem, že tomu tak bylo i v percepci mých arménských informátorů, tedy že původně chtěli migrovat do některé ze západoevropských zemí. Toto očekávání podpořily dva případy rodin, které pobývaly před příchodem do Česka v Německu a v Holandsku. Rodiny, které měly v Česku před příjezdem určitý sociální kapitál, byly již od počátku rozhodnuté zůstat, pokud to bude možné. Mnozí však ve svém vyprávění reflektovali, že v této strategii byli spíše výjimeční: „...*hodně málo národů zůstalo tady, hodně přišli jako do Čech, aby pokračovali ještě dál*“ (paní Mariam). Jako od ostatních migrantů přijíždějících tehdy do Česka, i od nich se očekávalo, že budou na cestě pokračovat dále do západní Evropy: „...*v tom Červeným Újezdu,²⁶ ta atmosféra panovala v podstatě, i u pracovníků táborů. Tak dokonce oni se divili, proč tam jsme, proč nejedeme dál, protože to by bylo normální jo? Tam každý se snažil aspoň, my jsme se vůbec o to nesnažili*“ (pan Edgar).

Pokud nemají migranti v cílové zemi silné sociální vazby, tedy zejména rodinu, rozhodnutí setrvat v dané zemi či pokračovat v migraci se do značné míry formuje až na cestě, když se konfrontují očekávání s realitou. Počáteční nejistotu ohledně cílové země i obavy z přijetí hostitelskou společností popisuje pan Alexandr, když vypráví, jak se vydali na cestu s celou rodinou:

Jako tady ten moment si ani člověk nebyl jistý stoprocentně kam půjde...z Jerevanu sem do Česka my jsme jeli do Moskvy a pak z Moskvy jsme se rozhodli, že pojedeme do Česka a pak uvidíme, jak si Češi nás budou vážit, jestli si nás budou vážit normálně tak my zůstaneme tam v Čechách, a když uvidíme nějaké špatné chování...možná pojedem i dál... (pan Alexandr)

Důležitost přijetí ze strany hostitelské společnosti a možnost získání uznávané pozice v jejím rámci byly ve vyprávěních Armény často reflektovány. Dvě rodiny pobývaly před příchodem do Česka v Německu, a ačkoli odsud odešly kvůli problémům s legalizací pobytu, zpětně nahlížely na svoji situaci v rámci německé společnosti jako na nedůstojnou, navzdory výhodnějším finančním podmínkám. Vadila jim zejména nemožnost sociálního vzestupu v pracovní sféře a pocit podřadnosti vůči většinové společnosti. Potřebu zachování důstojnosti

---

²⁶ Přijímací Středisko pro žadatele o azyl.

v emigraci vyjádřil pan Emil: „...i kdyby nabízeli mi pohodlný život, já bych tam nešel žít...ty peníze dobré byly jo, když to srovnáš s korunama, ale co peníze, aspoň musíš se cítit trochu jako člověk jo?“

Z příběhů arménských migrantů, i ze setkání s dalšími Armény žijícími v Brně, vyplynulo, že z Arménie do Česka dochází k tzv. *řetězové migraci*, neboli další migraci rodin přistěhovalců.²⁷ Rodiny mých informátorů měly, až na jednu výjimku, v Česku i členy rozšířené rodiny. Silná příbuzenská pouta, charakteristická pro arménskou kulturu, a i nadále obtížná situace v Arménii, hrají významnou roli v migraci dalších rodinných členů do Česka. Sociální sítě jsou zdrojem jistoty a usnadňují proces migrace zejména poskytováním přístřeší, práce, pomoci při orientaci v byrokratických procedurách i při řešení osobních problémů (Castles, Miller, 1998). Paní Gochar srovnává obtíže s orientací v Česku po svém příjezdu, s výhodami, které jejich přítomnost zde měla pro další členy rodiny, jež se přistěhovali o několik let později:

...nikdo z nás nevěděl kam, proč, co musíme říct a co potom, jo ten postup, nikdo z nás nevěděl. Jo a pro nás...bylo hrozný!...pro ty, který jako přijeli teď...je to tři čtyři roky, co přijel bratr, to bylo o něco snadnější...protože už jako byli jsme tady a mohli jsme ukázat tu cestičku, jako kterou má jako jít...protože my jsme to už prošli, už víme jak. (paní Gochar)

„Ukázání cestičky“ je tedy významným mechanismem zasahujícím do migračního procesu Arménů od samotného počátku. Jaký význam má pro jejich integraci do české společnosti popíšu v kapitole 3.5.1.

3.4.2. Na cestě zpět do Arménie?

Jednou z možností pokračování migrace je kromě přestěhování se do jiné země (což mí informátoři až na výjimky neplánovali) také návrat do země původu (trvalý či dočasný), který může být součástí migrační strategie již od jejího počátku (Brettel, 2000). Jak jsem naznačila výše, očekávala jsem, že vzhledem ke krizové situaci v Arménii byl návrat součástí migrační strategie Arménů. Toto očekávání se nepotvrdilo, neboť ve dvou případech byli mí informátoři již od začátku rozhodnuti přestěhovat se natrvalo. Podle postoje k návratu do Arménie lze tedy mé informátory rozdělit do dvou skupin: jedni odešli z Arménie s vědomím, že se tam už nechtějí natrvalo vrátit, druzí návrat plánovali či plánují, ale zatím existují důvody, proč zůstávají v Česku.

Migrační strategii rodiny, která na začátku migrace plánovala vrátit se do Arménie, popisuje například paní Gochar v souvislosti s přípravami na cestu: „*Mysleli jsme, že...za*

---

²⁷ Tu v některých případech usnadňuje také institut sloučení rodiny umožňující snadnější přístup k povolení k pobytu pro manžele, příbuzné v přímém pokolení a sourozence (zákon č. 123/1992 Sb.).

pět...šest měsíců my se vrátíme zpátky, jo? proto říkali jsme...manžel, neberte zimní oblečení, teplý nic jako, protože do zimy možná že se vrátíme, když ne, tak tam koupíme. Jo takhle nalehko jsme vyšli ven...“ Silnou motivací k návratu do Arménie byly ve vyprávění Arménů zejména příbuzenské vazby a národní identita. Pan Emil reflektuje zprerthání rodinných vztahů i důsledky masové emigrace Arménů pro Arménii. On osobně vnímá návrat také jako demonstraci národní identity:

...rodina půlka je tam, půlka jsme tady...Arménie...špatná doba už patnáct let trvá, největší ztráta pro republiky je ztráta lidí, a jsou to hodně chytrý lidi, hodně lidí, možná dva miliony odešli...Já vím, že každý...kdo stěhoval se ven, myslil furt...ten pocit stesku jo to je hrozný pocit. A vím, že každý věřil, že vrátí se ještě zpátky. No já myslím, že ne každý se vrátí...já věřím, já vím, že půjdu tam žít, já zaručuju, že já půjdu tam žít...já si cením svého národa, svého státu...(pan Emil)

Postoje Arménů k návratu se v průběhu emigrace měnily v závislosti na mnoha okolnostech. Někdy se značně lišily u jednotlivých členů rodiny, jak mezi rodiči a dětmi, tak mezi oběma partnery, například vzhledem k příbuzenským vazbám každého z nich v Arménii. Například paní Mariam má na návrat jiný názor než její muž, který se podle svých slov do Arménie vrátit nechce: „...on nemá tam nikoho už jo, on nemá bratry ani sestry, nikoho, jemu je to jedno, ale já tam chci!“ Paní Gochar popisuje, jak se měnil její a manželův postoj k návratu během života v Česku.²⁸

...vrátit se...říkali jsme si ještě vydržíme, třeba bude lépe, ještě...pak už...do roku dva tisíce manžel vždycky říkal, já tady nezůstanu, já pojedu zpátky, já tady nezůstanu!...mě je to jedno, já se cítím jako...i tady dobře i tam, mě stačí...když jako rodina se cítí dobře, jasně, že u mě doma já cítím se ještě líp jo, mě to je jedno jako v tom případě, když...jak ty rozhodneš jo, zůstat nebo odjet. (paní Gochar)

Čas je důležitým faktorem ovlivňujícím percepci návratu jako více či méně reálné možnosti v souvislosti s integrací jedinců i dalších členů rodiny v nové společnosti. Rodinné vazby nebyly jen motivací, ale i překážkou návratu do Arménie. Pan Gagik popisuje, jak se v průběhu života v Česku postupně měnil jeho postoj pod vlivem vztahu ke svým dětem:

...první dva až tři roky jsem chtěl zpátky a teď už nechci. Protože každý rodič se stará o svoje děti...u nás jako v Arménii...musíme se postarat o svoje děti až do smrti. U nás je takový jako vnitřní zákon, víš, v srdci máš takový zákon...já tady vidím, že moje děti jsou tady rádi jako, studují...mám klid...vím, že když se se mnou něco stane...děti svůj život můžou pokračovat...(pan Gagik)

Pan Gagik vymezuje svůj vztah k dětem, stejně jako další informátoři, v kontextu arménské kultury, čímž reaguje na percepci značných odlišností ve vztazích v českých a arménských rodinách. Ve vyprávění Arménů byly vztah k dětem a jejich integrace do české společnosti vnímány jako nejdůležitější faktory bránící rodině v návratu do Arménie. Rodiče reflektovali

---

²⁸ Paní Gochar vyjadřuje loajalitu manželovi v rozhodování o migraci. Arménská společnost je patriarchální, se silným statusem muže, jež má v rodině hlavní rozhodovací pravomoci. V rozhovorech s Armény byly tyto aspekty reflektovány zejména v souvislosti s rozhodováním o migraci a zodpovědnosti za zajištění rodiny jak v materiálním, tak organizačním ohledu. Vzhledem k tomu, že analyzovat genderové aspekty migračních strategií Arménů není cílem této práce, podrobněji se tímto jevem, jakkoli velmi zajímavým, nezabývám.

socializaci svých dětí, které byly obvykle v době příchodu do Česka ve školním věku, v české společnosti a důsledky, jež by pro ně měl návrat do Arménie: „...*za třináct roků, co se děcka učili jako, teďka když už sám se rozhodnu, vezmu je a pojedu zpátky do Arménie, s tím českým rozumem...tam pro ně to bude strašně těžký*“ (pan Alexandr).

Percepce situace v Arménii během života v emigraci je také důležitým faktorem zvažování možností návratu. V rozhovorech s Armény mě zajímalo, zda a jak sledují tamější dění. Asi polovina rodin informátorů vlastnila televizi se satelitním přijímačem, kde sledovali jeden kanál arménské státní televize, další zdroj informací tvořily časopisy vydávané arménskou komunitou a telefonické kontakty s příbuznými a přáteli žijícími v Arménii nebo v Brně. Situaci v Arménii sledovali zejména ti, kteří někdy uvažovali o návratu do Arménie, naopak ti, kteří byli rozhodnuti pro život v emigraci, vyjadřovali spíše nezájem o tamější dění. Hlavními aspekty společenské situace působící na rozhodnutí Arménů setrvat v emigraci byly převážně špatné socioekonomické podmínky a propastné rozdíly mezi bohatými a chudými. I přes některá zlepšení, jsou nadále špatná socioekonomická situace a nemožnost integrace do původní sociální struktury společnosti, z pohledu paní Mariam důležité pro její uvažování o návratu: „...*ted' u nás se to zlepšilo, nevím jaký je tam život, ale když se díváme na televizi, vidíme tu změnu...tam taky ted' střední vrstva není, jsou hodně bohatý nebo hodně chudý...není to úplně v pořádku, hodně lidí je tam ještě bez práce...až tam začne se tvořit ta střední vrstva, tak určitě...půjdu tam.*“

Alternativou trvalého návratu do země původu je návrat dočasný. Návrat do domoviny ve formě návštěv je způsobem demonstrace národní identity a sounáležitosti (Morley, 2000). Dvě rodiny mých arménských informátorů poslali do Arménie své děti na prázdniny: „*Já jsem chtěl, aby oni viděli svůj stát, svůj národ, svoji rodinu...*“ (pan Emil). Omezené finanční prostředky však mým informátorům neumožňují navštěvovat Arménii tak často, jak by si někteří přáli, neboť cesta je pro ně spojena s vysokými náklady. Nikdo z mých informátorů nebyl v Arménii (pokud vůbec) během svého života v emigraci více než jednou. Některým v návštěvách brání i jejich legální status, neboť pokud získali na území České republiky azyl, mohou se vrátit pouze pod podmínkou, že jim bude odejmut. Na návštěvu tedy musí v nejistotě čekat do té doby, než jim bude uděleno české občanství, což může trvat několik let.²⁹

---

²⁹ Tuto nejistotu umocňuje skutečnost, že na české občanství neexistuje právní nárok, tedy člověk si nemůže být nikdy jist, že mu/jí bude přiděleno, ačkoli splní všechny nutné podmínky.

3.5. Strategie integrace arménských migrantů v Česku

Podle Joppkeho a Morawské (2003) se migranti integrují v určitých sférách nové společnosti již od okamžiku, kdy do ní vstupují svojí participací v různých sociálních vztazích. Cílem této kapitoly je nahlédnout do procesu integrace Arménů v české společnosti a popsat strategie, které od svého příchodu do Česka používají. Důraz kladu na různé druhy sociálních vztahů, ve kterých migranti participují, a jejich roli v propojování jednotlivých sfér integrace. Geografické hranice vymezují jistou strukturální konfiguraci, v jejímž rámci migranti jednají, perspektiva sociálních vztahů však umožňuje překročit tyto geografické hranice a uvědomit si, že odchodem ze země původu migranti obvykle nepřestávají participovat v sociálních vztazích také ve své původní společnosti, ale i dalších transnacionálních společenstvích.

Z hlediska časové dynamiky integračního procesu je pro jeho počáteční fázi charakteristická integrace na sociálně-strukturální rovině, kdy si imigrant na kulturní rovině zachovává velkou míru odlišnosti. Zároveň však, pokud migranti usilují o začlenění do struktur dominantní společnosti, je pro participaci v různých jejích institucionálních sférách potřebná alespoň částečná kulturní integrace, zejména znalost jazyka, základních zvyků a „zdravého rozumu“ každodennosti (Szaló, 2002). Vzájemnou závislost obou rovin integrace reflektovali Arméni ve svém vyprávění o začleňování do české společnosti. Vyjadřovali zejména nutnost základní znalosti českého jazyka při začleňování do sféry práce. Pro ilustraci uvádím některé strategie popisované mými informátory:

...když přijeli jsme sem...museli jsme zařadit děcka do školy...my jsme začali taky pomalu pracovat, jako uživit rodinu, to v... situaci když nic nemáš, nemáš svůj byt, nemáš známý, nezvládáš...český jazyk, začínáš tady mluvit rusky...což ani nebyl tak moc vážený jazyk tady v Česku,...snažili jsme se co nejdřív naučit...tak pomalu už začali jsme chodit v tomto životě... (pan Alexandr)

...šel jsem pracovat do velkoobchodu s potravinami...už jsem věděl dopředu, že něco podobného budu mít, a možná i schválně šel jsem tam pracovat, trochu se vyznat v tom oboru...trochu zlepšit češtinu, protože tam jsem byl jediný cizinec...a poznat trochu Čechy. Tady bydlím, budu bydlet, budu žít, prostě trochu si zvyknout s lidma... (pan Robert)

V následující části nejprve poukážu na význam sociálních vztahů arménských migrantů v procesu začleňování do české společnosti. Poté se věnuji počáteční fázi integračního procesu ve specifickém kontextu uprchlického tábora a začleňování arménských migrantů v pracovní sféře, které obvykle přikládali značnou důležitost. Nakonec se zabývám otázkami kulturní integrace a vnímání domova arménských migrantů.³⁰

---

³⁰ Sféru integrace či participace v české společnosti je více, vzhledem k omezenému rozsahu práce jsem se zaměřila jen na ty, které byly ve vyprávění informátorů nejdůležitější.

3.5.1 Význam sociálních sítí arménských migrantů

Vytváření sociálních vztahů lze chápat jako zvyšování sociálního kapitálu, který může být využit jak k individuálnímu, tak kolektivnímu prospěchu (Putnam, 2000). Příbuzenské a přátelské sítě i sítě založené na společném původu představují pro migranty důležitý sociální kapitál usnadňují integraci do přijímající společnosti. Jak ukázali někteří autoři, zakotvenost v etnických sítích může být pro migranty i bariérou jejich integrace (např. Hagan, 1998; Portes, Sesenbrenner, 1993). Hagan (1998) v případové studii Mayů v Houstonu ukazuje, jak nově příchozí profitují z přítomnosti krajanů hlavně při hledání práce a bydlení, zejména v počáteční fázi integračního procesu. Při dlouhodobějším usazení v hostitelské společnosti může pro některé migranty zakotvenost v etnických sítích a nedostatek sociálních sítí mimo etnickou komunitu představovat i bariéru integrace, ve smyslu získání výhod plynoucích z participace v sítích mimo etnickou komunitu. Poznatky Hagan (1998) mě vedly k formulaci vstupní hypotézy, že důležitost etnických sítí v procesu integrace se postupem času mění s tím, jak si Arméni vytvářejí sítě mezi lokální populací. Zajímalo mě, jaký význam přisuzují arménští migranti etnickým sítím v jednotlivých fázích a aspektech integrace, a zda při integraci do české společnosti upřednostňují etnické nebo individuální strategie. Většinou informátoři přikládali etnickým sociálním sítím značný význam ve svém vyprávění o životě v Česku. Byli však i tací, kteří vztahy založené na společném původu nepovažovali za příliš důležité a orientovali se na vztahy s ostatními členy společnosti. V následující části nastíním, jaká měli informátoři očekávání v souvislosti s integrací, jak interpretovali význam etnických sítí, a jak si Arméni v českém prostředí vytvářeli sociální vztahy.

3.5.1.1. Sociální sítě a očekávání

Většina informátorů měla v době příjezdu v Česku kontakty mezi Armény, s jejichž pomocí pro dosažení určitých cílů v souvislosti s integrací počítali: „...*ten známý, co už bydlel tady dlouho, tak jsme mysleli, že jestli něco...on nám pomůže se zorientovat*“ (paní Mariam). Někteří Arméni během rozhovoru přiznali, že jejich očekávání pomoci od svých krajanů, bylo původně větší, než kolik se jim ve skutečnosti dostalo. Očekávání jsou kulturně podmíněna, tedy založena na určité percepci sociální struktury. Pokud hostitelská společnost funguje na jiných principech než společnost původní, možnosti využití sociálního kapitálu k dosažení určitých cílů se mohou lišit, a tak i podstatně odchylovat od původní představy. Například pan Edgar popisuje, jak mylně počítal s pomocí svého přítele z Arménie při hledání práce v jeho oboru:

...hodně jsem očekával od toho, že tady mám jako nějaký kamarády a možná oni by mě mohli pomoci...ale tak jednoduchý...to nebylo...já jsem si myslel, že to bude stejné, jako kdyby někdo přijel do Arménie...já bych mohl pomoci s čímkoli, ale tady ty poměry a to všechno bylo úplně jináčí... (Pan Edgar)

Původní očekávání ohledně integrace v Česku byla u některých informátorů v rozporu s realitou nejen v případě využití sociálních sítí. V tomto ohledu je zajímavé reflektovat, jak jsou některé plánované strategie migrace, jež se formují na základě informací poskytovaných skrze sociální sítě, konfrontována s dynamikou migrační politiky. Migranti důvěřovali informacím získaných prostřednictvím etnických sítí a následovali strategie migrace vytvořené migranty před několika lety, ale naráželi na změny v pravidlech, jež byly mezitím upraveny nebo na změny socioekonomických podmínek v Česku. Například rodina Armena a Mariam plánovala začít ihned po příjezdu pracovat: „...No když jsme sem šli, nám řekli, že všechno je...snadné...ty papíry jako všechno, že dostaneš hned. I pas s tím pobytem dostaneš hned, a přišli jsme sem a všechno bylo naopak...Proto jsme museli do tábora“ (pan Armen). V roce 1998, kdy přišli do Česka, bylo kvůli rostoucí nezaměstnanosti pro cizince obtížnější získat povolení k zaměstnání než v první polovině devadesátých let, kdy přijeli jejich známí. Také pan Vazgen, který přijel do Česka s manželkou v roce 2002, popisuje, jak se skrze informace od známých dostali do azylové procedury, čehož později litovali, neboť v důsledku pravidel vztahující se na cizince se zamítnutou žádostí o azyl nemohli realizovat původní plány:

...tady byla jedna známá, jako ještě z Arménie...oni tady jsou už dlouho, oni řekli jo musíte jít do tábora...protože všichni tady tito byli tady v tom táboře, ale v tu dobu když oni přijeli, ještě před deseti roky...do roku dva tisíce jedna tady platil zákon, že kdo v tom táboře už má ty negativy³¹...může podat žádost...pro práci nebo podnikání, na území. Nemusí se vystěhovat. A teďka tento zákon zrušili, a my už nejsme v tom zákonu jo. A oni vůbec nevěděli o tom... (pan Vazgen)

Někteří Arméni interpretovali své jednání jako důsledek manipulace různých institucionálních konfigurací, které jim bránily v realizaci plánovaných strategií. V takových situacích se cítili bezmocní tváří v tvář cizinecké policii, která měla v rukou jejich budoucnost.

3.5.1.2. Etické sítě jako podpora i bariéra integrace

Portes a Sensenbrenner (1993) označují za jeden z hlavních zdrojů sociálního kapitálu v komunitách migrantů tzv. „ohraňčenou solidaritu“ (*bounded solidarity*), která vzniká nezávisle na sdílených hodnotách ve specifické situaci a podmínkách, ve kterých se migranti nacházejí v emigraci. Pokud je tato solidarita dostatečně silná, vede k dodržování pravidel vzájemné podpory sloužící jedincům při sledování vlastních cílů (autoři aplikují tento koncept na podnikání migrantů). Většina informátorů tvrdila, že i přes různou míru vzájemné blízkosti

---

³¹ Zamítnutí žádosti o azyl.

mezi jednotlivými arménskými rodinami žijícími v Brně, téměř všichni se navzájem znají a podporují: „...Známe se všichni. Držíme spolu“ (paní Lilith). Mnozí Arméni ve svém vyprávění interpretovali solidaritu v rámci arménské komunity v Brně jako důležitou z hlediska jejich integrace v podmínkách „cizí země“. Například paní Gochar popisuje motivy vzájemné podpory v rámci arménské komunity:

...no vzájemně si pomáháme určitě...protože člověk nikdy neví, co se stane s tebou...u nás se říká, že život je žebřík. Jo, jednou seš nahoře, jednou seš dole...je to jako...naše mentalita jo, že když něco udělám, tak nečekám, že ty to jako někdy mě oplatiš, ne! pro svůj klid duše, jo a možná, že za nějaký čas přijde nějaký problém a ten člověk prostě stojí za tebou jako hora. Jo protože kdysi jsi pomáhal ty...je to takový ten kolotoč. A tady jako zvlášť v cizině to musí prostě fungovat...kdybychom si vzájemně nepomáhali, tak nejsme tam, kde teď jo...(paní Gochar)

Slovy Putnama, rozvíjejí sociální síť vzájemné závazky a reciprocitu: „já nyní udělám toto pro tebe v očekávání, že ty (nebo možná někdo jiný) mi tuto laskavost vrátí“ (Putnam, 2000:20) Důležitým faktorem je dimenze důvěry vázané na tato očekávání, která je charakteristická pro komunity s velkou hustotou sociálních sítí, jako je ta arménská v Brně. V Putnamově klasifikaci sociálního kapitálu je sociální kapitál arménské komunity typicky „spojujícím“ sociálním kapitálem, jenž v případě Arménů spojuje lidi se stejným etnickým původem a posiluje jejich skupinovou identitu. Pro tento typ kapitálu je charakteristická specifická reciprocita, solidarita a podpora méně úspěšných jedinců komunity. Ve vyprávění paní Gochar je navíc reflektován prospěch všech členů arménské komunity, který plyne z jejich vzájemné spolupráce (Putnam, 2000).

Zakotvenost v sítích etnické komunity může být vnímána i jako bariéra integrace, pokud migranti usilují o začlenění do majoritní společnosti. Podle Hagan (1998) je z hlediska dlouhodobé integrace migrantů důležité, zda sociální kontext, ve kterém se pohybují, pomáhá rozvíjet síť vztahů mimo etnickou komunitu, zejména mezi lokální populací. Například rodina Armena a Mariam, stejně jako několik dalších rodin Arménů v Brně, žije již několik let v azylovém domě brněnské nevládní organizace.³² Ačkoli zpočátku vnímali pozitivně fakt, že „jsou mezi svými“, postupem času začali vnímat život v tomto domě i jako bariéru vlastní integrace do české společnosti. Vedle nedostatku soukromí chybí paní Mariam v životě v azylovém domě prostor pro vytváření kontaktů s členy lokální populace, jež mohou poskytovat (informační) zdroje důležité pro integraci: „...když bydlíš v normálním baráku s Čechama, tak máš úplně jiný možnosti...jiný kamarády, sedíš v hospodě, mluvíš s jedněma,

---

³² V azylovém domě nedaleko centra Brna žijí v malých bytech cizinci do doby, než se jim podaří se osamostatnit. Ačkoli má jít o přechodný způsob bydlení, někteří zde žijí již několik let. Arméni v tomto domě dlouho tvořili největší národnostní skupinu, ačkoli v posledních letech se skladba obyvatel azylového domu stává z hlediska národnostního původu pestřejší. Jak říká pan Armen: „Dřív tady náš barák byl arménský dům, jako všichni byly arménský rodiny, jenom asi dvě rodiny byly cizí, Afgánec a Pákistánec, ostatní všichni byli Arméni, byla tady malinká Arménie...“

s druhýma, tak se dozvíš něco tady, něco tam a bude se ti snadněji v tom prostředí integrovat...v tomto baráku ta integrace, myslím, tak nejde, jak bych chtěla...“ Putnam (2000) také poukazuje na negativní stránky sociálního kapitálu, jako může být například mafie, vykořisťování nově příchozích migrantů členy etnické komunity ap. Ve vyprávění Arménů se však tyto negativní projevy neobjevily.

Vytvořit však obrázek jednotné solidární arménské komunity, v níž participují všichni Arméni žijící v Brně a okolí stejnou měrou, by bylo mylné. Z vyprávění (menší) části informátorů bylo patrné, že ačkoli jsou v určitém kontaktu se svými krajany žijícími v Brně, v integraci v Česku dávají přednost individuálním strategiím a více než na etnický sociální kapitál spoléhají na začlenění do společnosti skrze vytváření kontaktů na jiném než etnickém základě. Někteří tito Arméni sice do jisté míry využívali etnického sociálního kapitálu, zejména v rané fázi integračního procesu. Od druhé skupiny Arménů, která dává přednost etnickým strategiím, je však odlišuje nízká míra identifikace s ostatními Armény.

3.5.1.3. Změna důležitosti etnických sítí v procesu integrace

Předpoklad, že důležitost etnických sítí v procesu integrace se postupem času mění s tím, jak si Arméni vytvářejí sítě s lokální populací, našel ve vyprávění mých informátorů oporu. Ačkoli jednotliví Arméni přisuzují etnickým sítím v jednotlivých fázích integračního procesu různý význam, v jejich vyprávění o životě v Česku význam kontaktů s členy lokální populace v průběhu integračního procesu rostl a Arméni se ve strategiích začleňování do české společnosti méně spoléhali na etnické sítě. Například pan Robert srovnává svůj vztah k Arménům a Čechům v životě v Brně:

„...jako je těch Arménů tady různě...za ty roky vybral jsem si nějakých pár lidí s kterýma...můžu povykládat...kamarádit, stejně jak třeba s těma Čechama, ale musím se přiznat, že, to jen mezi náma, že tady ti Češi, co mám kamarády, pro mě víc udělali a víc se zajímají, nebo víc máme takovej čistej vztah než s veškerými Armény, s kterými jsem se seznámil tady.“ (Pan Robert)

Také pan Emil mi vysvětloval význam přátelských vztahů v rámci české populace pro jejich rodinu: „*My známe hodně lidí...máme hodně dobrých...příjemných přátel...Čechy. Kdyby něco se mně stalo, možná napřed zavolám jemu než zavolám arménského kamaráda jo?*“ Arménští informátoři ve svém vyprávění kladli důraz na svá přátelství s Čechy. K převážně dobrým vztahům s Čechy, tak jak mi je prezentovali, může přispívat i to, že Arméni žijící v Brně v mnohém naplňují představu Čechů o tom, jací by měli být imigranti přicházející do Česka. Většina Čechů považuje za důležité, kromě přijetí způsobu života „obvyklého“ v Česku,

hlavně pracovní užitečnost imigrantů, dobré vzdělání a znalost češtiny.³³ Tři poslední jmenované kvality Arméni splňují, což může být jedním z důvodů, proč jsou českým okolím přijímáni vstřícně.

3.5.1.4. Sociální síť jako prostředek překonání strukturálních bariér

Neformální, tedy formálně neinstitucionalizovaný sociální kapitál (Putnam, Goss, 2002), ať již se jednalo o etnické síť nebo síť v rámci většinové společnosti, byl v příbězích Arménů interpretován také jako jeden z důležitých způsobů překonání překážek přístupu do struktur majoritní společnosti. Arméni prezentovali ve svém vyprávění „známosti“ a osobní vztahy založené na důvěře jako prostředky, skrze něž mohli překonat bariéry přístupu do těchto struktur, především nedůvěru a diskriminaci vůči cizincům ze strany majoritní společnosti. Význam neformálních kontaktů byl Armény vnímán jako důležitý při hledání práce, místa podnikání a bydlení. Například pan Armen vypráví, jak získal místo pro svůj obchod: „...*přes Arména, znal se s tím Čechem, a...přes ní, ona byla žena, setkali jsme se s majitelem, domluvili se...kdyby nebyla ona, ten Čech by mě to asi nedal...Když nějaký Čech...řekne ten člověk je slušný, je dobrý...tak už ten majitel má klid no jako, že nepodvadiš a takový věci...*“ Neformální kontakty byly důležité také při hledání práce. Pan Robert popisuje, jak se mu podařilo najít zaměstnání v českém podniku: „...*Přes známý zase přes známý...musím to říct...kamarád...on je asi tak o patnáct let starší než já...taky z Arménie. No v podstatě, ten kdo mě zaměstnal...je jeho kamarád.*“

3.5.2. Strategie integrace a uprchlický tábor

V počáteční fázi integračního procesu Arménů je důležité zmínit sociální kontext spojený s jejich legálním statutem v Česku, jež podle Penninx (2004) do značné míry determinuje integraci v ostatních sférách. Proces začleňování v právní sféře probíhal, zejména na jeho počátku, u všech mých informátorů obdobně a role informací zprostředkovaných sociálními sítěmi byla v tomto případě obzvláště významná. Při příjezdu do Česka všichni mí informátoři vstoupili do azylové procedury, ačkoli o její existenci a pravidlech často neměli předtím téměř žádné informace: *Jenom jsme slyšeli...že existují nějaký tábory. Ale kde, jak oni fungují...nic jsme nevěděli* (paní Marina). Arméni, kteří přijeli do Česka před nimi, se stali nositeli specifického „know-how“, které předávali dalším migrantům, čímž směřovali jejich strategie:

---

³³ Podle dat European Social Survey (2002/2003) 86% Čechů považuje za důležité, aby imigranti přijali způsob života obvyklý v Česku, pro 79% je důležité, aby disponovali pracovními dovednostmi, které Česko potřebuje, pro zhruba 60% je důležité, aby měli imigranti dobré vzdělání, uměli česky a v Česku žila jejich rodina. Méně důležité je naopak podle českých respondentů to, zda budou imigranti pocházet z křesťanské kultury, budou bohatí a bílí (vlastní výpočty).

...najednou na nějakém nádraží jsme potkali krajana, taky z Arménie, a on už ty zkušenosti měl...A pak on nám vysvětlil, kde se nachází ten tábor, jak to probíhá, co máme mít sebou...(pan Edgar). Všichni mí informátoři po příchodu do Česka pobývali různě dlouhou dobu (několik měsíců až několik let) v uprchlickém táboře.³⁴ Až na jednu výjimku žili všichni v různých obdobích v Zastávce u Brna (malá obec, asi dvacet pět kilometrů od Brna).³⁵ V některých obdobích devadesátých let i počátku nového tisíciletí byli Arméni jednou z nejpočetnějších národnostních skupin pobývajících v tomto táboře.

Vstup všech informátorů do azylové procedury lze interpretovat nejen jako důsledek předávání informací v rámci etnických sítí Arménů, důležitá je také struktura příležitostí legalizace pobytu v Česku. Podle Chytila (2004) bylo pro cizince, pro něž bylo obtížné či nemožné řídit se pravidly cizineckého zákona, jedinou možností legalizace pobytu v Česku vstup do azylového řízení. Například pan Robert popisuje svůj příjezd do Česka: *„měl jsem jenom na tři dni pobyt...pak jsem musel do uprchlického zařízení....o azyl požádat...“* Tím nijak nezpochybňuji legitimitu žádostí o azyl mých informátorů, někteří však k tomuto kroku přistoupili pod tlakem nutnosti legalizovat pobyt v Česku, a nemohli tak v důsledku azylových pravidel realizovat své původní plány. Jako žadatelé o azyl strávili Arméni také nemalou část svého života v Česku v prostředí uprchlického tábora.

Život v uprchlickém táboře interpretovali mí informátoři z hlediska vlastní integrace různě. Jedna část Arménů vnímala toto období jako příležitost zorientovat se v české společnosti a navázat nové vztahy přátelství a podpory s v neznámém prostředí: *„...jsme šli do tábora, tam jsme bydleli rok, začali jsme se učit jazyk...nový známí...Ze začátku bylo hrozně, potom zvykli jsme si...kamarádi, sousedi, necítili jsme se tam sami...“* (paní Mariam). Jiní informátoři se snažili od kolektivního uprchlického zařízení co nejdříve osvobodit. Například pan Vazgen popisuje svůj život v uprchlickém táboře jako období pasivity, bránící jejich integraci:

...bydleli jsme v tom táboře, a pak už jsme toho měli dost...To není nic dobrého tam bydlet...protože když bydlíš tam v tom táboře...už si zvykáš, že nemusíš nic platit...že už každé ráno nebo odpoledne nebo večer tě budou krmit... ale to je moc špatné. Protože když už jsme se chtěli odstěhovat...do města...musíme ještě zaplatit nějaký nájem něco...Když člověk přivykne tomu životu zadarmo, je to špatné. Hodně špatné. (pan Vazgen)

³⁴ Až na dvě výjimky nebyl nikomu z rodin mých informátorů azyl udělen, což mimo jiné odpovídá restriktivní azylové politice v Česku. Arméni poté museli hledat jiný způsob legalizace pobytu – především dlouhodobý a trvalý pobyt.

³⁵ Pravidla azylové procedury ukládají žadatelům o azyl setrvat prvních asi čtrnáct dní v tzv. karanténě, neboli přijímacím středisku, posléze jsou převedeni do tzv. pobytového střediska. Až do roku 2000 bylo povinností žadatelů o azyl bydlet v pobytovém středisku, od té doby je možné bydlet na soukromé adrese (zákon č. 325/1999 Sb. o azylu), což ovšem vyžaduje dostatečné prostředky. Uprchlický tábor mohou jeho obyvatelé během dne opouštět, pro odchod na déle než jeden den je nutné žádat povolení.

Život v uprchlickém táboře představuje často poměrně dlouhé období závislosti na státní pomoci, jež je z hlediska integrace v některých sférách společnosti kontraproduktivní. Například pan Gagik popisuje, jak pobytem v táboře rodina ztratila některé sociální návyky, které postrádali po přestěhování do integračního střediska, kde již není poskytován veškerý servis zajišťující základní materiální potřeby: „...*my jsme...zapomněli jak...nakupovat, jak...žít...skoro dva roky jsme to neudělali. A pak ten první měsíc jsme hned utratili ty peníze a zůstali bez peněz....až potom jsme se to začli zas učit.*“

V uprchlickém táboře dochází k intenzivnímu každodennímu kontaktu mezi jeho obyvateli, vzniká tak prostor pro vytváření a posilování etnického sociálního kapitálu: „...*v tom táboře už měsíc před námi byli nějaký od nás lidi, který už pár slov mluvili, zeptali jsme se jich jako přes ty inzeráty, jak hledali byt, nebo kde pracovali, ti co pracovali, poprosili tuto osobu, tohoto Čecha, aby pro nás něco hledal, nějaký byt...*“ (pan Alexandr).

3.5.3. Strategie integrace ve sféře práce

Všichni začali na stavbě. Hodinu dvacet korun práce. Pak pomalu, pomalu zlepšili, odešli z tábora ...pronajali byty...tedka z těch, který se v tom roce [1993]...přistěhovali, málokdo...zůstal na stavbě...všichni podnikají, všichni dělají takový lepší práce jako jo? (Pan Emil)

Integraci na pracovním trhu příkládala většina Arménů ve svém vyprávění velkou důležitost. Hledání práce bylo obvykle jedním z prvních aktů strukturální integrace, což je podle Szaló (2002) pro období, kdy se migranti pohybují přes sociální a kulturní hranice, příznačné. Před realizací výzkumu jsem se setkala s mnoha Armény, kteří se v Brně a okolí živili podnikáním v oblasti potravin, což mě vedlo k formulaci vstupní hypotézy, že Arméni se začleňují na pracovním trhu prostřednictvím etnických podnikatelských komunit. V následující části se zabývám mechanismy začleňování Arménů na pracovním trhu a ukážu, jak tento prostor otevírá další možnosti integrace v jiných sférách skrze vytváření nových sociálních vztahů.

Většina Arménů vstoupila do sociálního prostoru práce již velmi brzy po příjezdu do Česka, ačkoli pro některé z nich to znamenalo pracovat nelegálně. Od roku 2002 jsou totiž žadatelé o azyl z legálního trhu práce vyloučeni po dobu jednoho roku od vstupu do azylové procedury.³⁶ Strategie mých informátorů sledovaly podobný vzorec, který byl do značné míry ovlivněn příležitostmi, které se jim naskytly v závislosti na období příjezdu do Česka a informacích získanými od krajanů. Ačkoli disponovali poměrně vysokou kvalifikací, získat odpovídající zaměstnání v Brně a okolí se jim, až na výjimky, nepodařilo, ačkoli o to usilovali (např. v Česku nostrifikovali své diplomy). Zpočátku všichni, kteří pracovali, vykonávali nekvalifikovanou manuální práci na regulérním či neregulérním pracovním trhu, zejména na

³⁶ Podle novely zákona o zaměstnanosti č. 2/2002 Sb.

stavbách či v továrnách a službách. Tato práce uspokojovala momentální ekonomickou nouzi, ale také otvírala příležitosti pro vytváření sítí sociálních vztahů. Tyto strategie byly charakteristické zejména pro období, ve kterém pobývali v uprchlických táborech. Arméni zmiňovali jako první zprostředkovatele své práce buď pracovníky uprchlických táborů nebo své krajany, kteří již měli nějaké kontakty s majoritní populací. Mnozí však práci hledali sami či s pomocí nevládních organizací. Většina mých informátorů po pár letech občasně participace na sekundárním trhu práce přešla na jiný způsob participace na pracovním trhu – samostatné podnikání. Tato strategie ekonomické integrace je zajímavá z hlediska etnických sociálních sítí a vyžaduje detailnější analýzu.

3.5.3.1. Podnikání arménských migrantů jako etnická strategie integrace

Podle Portes et al. (in Schmitter Heisler, 2000) představuje etnické podnikání pro mnoho skupin imigrantů alternativu k zaměstnání na sekundárním trhu práce s nekvalifikovanou prací, nízkými mzdami a nejistotou zaměstnání. Navíc, jak tvrdí Rath (2001), je založení vlastního podniku strategií pro dosažení ekonomického úspěchu v situaci, kdy imigranti čelí oproti domácímu obyvatelstvu na regulárním pracovním trhu mnoha bariérám, a mají jiný kulturní, finanční a sociální kapitál. Bariérami jsou především ztížený přístup cizinců do zaměstnaneckého pracovního poměru, administrativní náročnost, problémy při uznávání kvalifikace, zpočátku také nedostatečná znalost jazyka. Pan Alexandr reflektuje ve svém vyprávění tyto bariéry, ale i nedostatek sociálního kapitálu v oblastech, v nichž získali Arméni svoji kvalifikaci.

...u nás no taky jsme ukončili vysokou školu, ale tady pracovat jako s našimi papíry, tady komplikace. I je potřeba několika roků, aby každý našel svůj obor, aby každý pracoval podle své specializace. Tady máme doktorky...nebo inženýry nebo vedoucí jako fabriky, tady si těžko, jako v cizí zemi...najdou práci jako ve svém oboru, to všude je potřeba jako známosti...aby každý našel svoje toto co potřebuje. A i ty doktorky inženýrky...momentálně mají nějaký obchody, podnikají, pracují. V jiném oboru musí. (pan Alexandr)

Většina teorií etnického podnikání imigrantských komunit se zaměřuje na zakotvenost imigrantů v sociálních sítích, založených na společné etnické identitě, která je považována za klíč k úspěchu jejich ekonomické integrace (Rath, 2001). Podnikání Arménů lze chápat jako etnickou strategii začlenění na pracovním trhu v tom smyslu, že ti z mých informátorů, kteří začali podnikat po příchodu do Česka, hledali inspiraci pro své ekonomické aktivity u ostatních krajanů: „...Prostě jsem věděl, že tady...můžu podnikat...protože viděl jsem ty Armény, co jsou tady ještě dýl než já, tak asi i byli pro mě nějaký příklad...a viděl jsem že bych to taky zvěděl...“ (pan Robert). Etnické sítě tak představují pro Armény sociální kapitál, skrze který se mohou dostat k nezbytným informacím a kontaktům nutným k založení

vlastního podniku: „...jsme se zeptali těch ostatních Arménů co dělají...kam chodí, jak probíhá to všechno...kde nakupují, jak sehnat místo...“ (paní Mariam). Arméni se v Brně a okolí specializovali hlavně na prodej potravin, zejména ovoce a zeleniny, a prodej drobného zboží.³⁷ Mnozí vnímali své podnikání v těchto oborech jako nevyhnutelné vzhledem k informačním a jiným zdrojům, které si mohou v rámci arménské komunity poskytnout:

No všichni Arméni tady prodávají zeleninu, no nebo mají obchody. (pan Armen) Tady ta práce už ...je rozdělená, každý národ má svůj podnik tady v Brně...Arméni všichni ovoce zelenina, Arabi...mají ty směnárny, Vietnamci ty hadry, Albánci drogy, tak...když to dělá několik Arménů.. nemůžeš se jít zeptat někoho jinýho...musíme se zeptat mezi svými... (paní Mariam)

Stejně jako Waldinger et al. (in Wahedová, 2005), který zdůrazňuje charakteristiky etnické skupiny ve volbě ekonomické aktivity, interpretoval pan Emil podnikatelské aktivity mezi Armény jako součást arménské identity:

...ten obchod je asi taky charakteristický pro národ jo? Arméni dříve také dělali obchod, do Číny cestovali, z Číny vozili čaj do Evropy...byli jako pracovití takoví, já myslím je to v krvi jejich jo ten obchod, no a proto jsme tady...stavbu jsme dělali, no pak jsme mysleli na něco lepšího jo? A proč sám nemyslet, a proč sám něco nedělat...něco dokázat... (pan Emil)

Jak jsem již naznačila, výběr oboru podnikání byl podle Arménů do značné míry determinován sociálním kapitálem, který měli k dispozici. Ten však nevysvětluje, proč začali Arméni podnikat v oblasti potravin, zejména ovoce a zeleniny. Waldinger et al. (in Wahedová, 2005) tvrdí, že zakládání etnických podniků vychází prvotně z potřeb migrantů najít zaměstnání a tedy zdroj obživy, ale také z potřeb vycházejících z jejich specifických problémů (např. právní či cestovní agentury) a ze specificky kulturních požadavků spojených s různými kulturními produkty. Tyto kulturně zakotvené důvody sektorové specializace arménských podnikatelů se však ve vyprávění Arménů neobjevily. Jejich vysvětlení spíše odpovídala argumentaci Ratha (2001), který vysvětluje podnikání imigrantů jako interakci mezi socioekonomickými charakteristikami imigrantů a strukturou příležitostí dané společnosti. Ukazuje, že vzhledem ke svému nízkému finančnímu kapitálu, se imigranti přicházející do Evropy z rozvojových zemí zaměřují na odvětví, která vyžadují relativně nízký počáteční vklad: „...obchod s ovocem, se zeleninou, to nepotřebovalo moc investic. A lidi z Arménie hodně peněz neměli“ (pan Vazgen). Pan Robert reflektuje ve svém vysvětlení, proč si založil obchod s potravinami kromě inspirace v řadách etnické komunity také poptávku trhu: „...já si myslím, že ty potraviny sou takový...úplně nejmenší riziko, protože ty lidi stejně musí jíst a pít, a to sou věci na každý den. Jo třeba oblečení a tak...není tak akutní, není to tak na každý den jak ty potraviny.“

---

³⁷ Mezi mými informátory měly čtyři rodiny obchod či stánek s potravinami, ovocem a zeleninou a drobným zbožím, dva z informátorů vlastnili trafikku.

Podnikání Arménů je často založeno na rodinném základě, kdy obchod poskytuje pracovní uplatnění jak oběma manželům, tak dalším členům širší rodiny žijící v Česku. Pan Robert říká: „...vydrželi jsme jenom proto, že jsme byli rodinný podnik, že mezi náma se neztratí nic...“ Jinými slovy, je v etnickém podnikání imigrantů důležitá zejména kulturně zakotvená důvěra a předvídatelnost, která také determinuje výběr zaměstnanců, obvykle z řad rodiny či širší etnické komunity (Waldinger et al. in Wahedová, 2005). Najímání zaměstnanců z řad české majority není příliš obvyklé i z toho důvodu, že je spojeno se značnými náklady, které si informátoři nemohli dovolit, a volili tuto možnost pouze v případě, že jim na provoz obchodu v rámci rodiny nezbývaly síly. Arménští podnikatelé také vnímali svoje podnikání jako získání jisté míry nezávislosti a pozitivně hodnotili fakt, že „pracují sami na sebe.“ Do rodinného podnikání mých informátorů nebyly zapojeny děti Arménů, a to i v případě, že již byly dospělé. Z vyprávění Arménů vyplynulo, že pro děti je vymezený prostor studia, jemuž přikládali značnou důležitost, a ani neočekávali, že by jejich děti dříve nebo později také pracovaly v obchodě. Většina Arménů naopak předpokládala, že jejich děti budou využívat svého dobrého vzdělání pro přístup na trh práce. To může vést do budoucna k tomu, že se struktury etnického podnikání Arménů přestanou reprodukovat - v případě, že nebudou přicházet další Arméni dávající přednost etnickým strategiím integrace.

K rozvoji podnikání Arménů, stejně jako jiných migrantů v Česku, přispívá také lehký přístup k získání živnostenského oprávnění, což kontrastuje s obtížnou, administrativně náročnou procedurou získání povolení k zaměstnání (Komise, 2004). Na základě živnostenského listu mohou také migranti získat povolení k dlouhodobému pobytu. Tuto strategii mnozí Arméni volili po zamítnutí jejich žádosti o azyl.

Výše popsané etnické strategie integrace na pracovním trhu byly sice převažujícími, ale ne jedinými strategiemi, které se objevily ve vyprávění mých informátorů. Jak jsem již naznačila výše, někteří Arméni dávali v integraci do dominantních struktur přednost individuálním strategiím. Mezi mými informátory byli pouze čtyři jedinci, kteří se začlenili na trh práce bez pomoci etnických sítí, tudíž je obtížné posoudit faktory, které přispěly k tomu, že získali zaměstnání odpovídající jejich kvalifikaci. Lze říci, že ti Arméni, kteří si začali vytvářet sociální sítě mezi členy majoritní společnosti a zároveň jejich kvalifikace odpovídala poptávce trhu se na pracovním trhu integrovali spíše na individuální než komunitní bázi.³⁸

---

³⁸ Případ pana Edgara ilustruje individuální strategie integrace Arménů. Namísto mobilizace etnických sociálních sítí si pan Edgar brzy po příjezdu do Česka v roce 1993 začal vytvářet sociální sítě založené na profesním základě, přičemž se intenzivně věnoval samostudiu češtiny. Po několika měsících nekvalifikované práce se mu podařilo díky vlastnímu úsilí a poptávce po jeho kvalifikaci integrovat se na regulérním pracovním trhu v rámci své specializace.

Rath (2001) je toho názoru, že ti imigranti, kteří získají lepší přístup do mainstreamové ekonomiky, jsou méně závislí na mobilizaci etnických sociálních sítí.³⁹

3.5.3.2. Sféra práce a vytváření sociálních vztahů

Sociální sféra práce otevírá prostor pro budování nových sociálních vztahů (Szaló, 2002), přičemž je podle Hagan (1998) z hlediska dlouhodobé integrace imigrantů důležité, zda sociální kontext, ve kterém se pohybují, pomáhá rozvíjet rostoucí síť vztahů mimo etnickou komunitu, zejména se členy lokální populace. Mnozí Arméni spoléhali při integraci ve sféře práce zpočátku především na etnické sociální sítě. Tyto sítě pro ně představovaly především zdroj informací a dalších kontaktů pro orientaci v institucích majoritní společnosti, důležitých pro jejich přístup k zaměstnání nebo samostatnému podnikání. V rámci pracovní sféry se tedy Arméni neuzavírají do etnicky vymezeného prostoru vztahů, ale přicházejí do styku jak s dominantními institucemi, tak s členy majoritní společnosti. Jejich podnikání je zaměřeno na poptávku lokální populace, což je logické vzhledem k nevelkému počtu potencionálních arménských zákazníků.

Sféra práce poskytuje mnoha Arménům prostor pro vytváření nových sociálních sítí s členy většinové společnosti, které mohou být využity pro integraci do dalších jejích struktur nebo získání lepší pozice v jejím rámci. Například paní Mariam a pan Armen, vlastníci stánku s ovocem a zeleninou, mají podle svých slov mnoho známých i přátel mezi českými zákazníky: „*Ted'ka máme zákazníky, kteří by pro mě asi udělali všechno...*“ (pan Armen). Pan Alexandr zase popisuje, jak mu pracovní místo v české firmě otevřelo možnost najít bydlení: „*Ze začátku jsem pracoval jako v jedné firmě, jako byli strašně moc dobrá rodina... našli pro mě byt... šest sedm měsíců já neplatil jako vůbec nájem, jako nebrali vůbec nic, jenom inkaso jsem platil.*“ Sféra práce je pro Armény i prostorem pro vytváření přátelských kontaktů mezi členy lokální populace: „*...a druzí naši přátelé... rodina, jo jako pak manžel otevřel malý obchůdek, ta paní u nás pracovala... a pak manžel jako rozhodl zavřít ten obchod... A vona to převzala... pak jsme začali se navštěvovat a jsme teď strašně velký kamarádi*“ (paní Gochar).

---

³⁹ Tomu, že se někteří Arméni integrovali na pracovním trhu bez pomoci etnických sítí napomohla podle mého názoru kombinace několika faktorů vycházejících z interakce jejich charakteristik a motivací a struktury příležitostí dané historickou konfigurací socioekonomického a politicko-institucionálního prostředí (např. tehdejší podmínky spojené se statusem žadatele o azyl, situace a poptávka na pracovním trhu ap.). Vzhledem k tomu, že nechci pohybovat na tenkém ledě spekulací musím otázku individuálního úspěchu začlenění na trhu práce v rámci své specializace nechat nezodpovězenou.

3.5.4. Kulturní identita a vnímání domova

Vytváření nových sociálních vztahů v Česku je důležité i z hlediska kulturní integrace migrantů a potenciálního budování nového domova. Pan Armen a paní Mariam v souvislosti s vyprávěním o tom, že si našli za deset let života v Česku mnoho přátel jak mezi Armény, tak mezi Čechy, mluví o pocitech domova: „...můžeme říct, že jsme už doma no, deset let, když žiješ už tady...“ (pan Armen).

Přestože si Arméni vytvářejí přátelské vztahy mezi členy lokální populace, jejichž důležitost v průběhu času roste, udržování vztahů s Armény žijícími v Brně (či jiných částech Česka), v Arménii a v jiných zemích světa, je pro mnohé z nich stále velmi významné. V Brně se (zatím) nevytvořila žádná formální arménská organizace, většina zde žijících Arménů se často setkává buď v užším kruhu několika rodin nebo při větších oslavách. Mnozí také podporují vznik brněnské arménské „komunity“.⁴⁰ V tradičních arménských diasporách se tato komunita tvoří zejména okolo Arménské Apoštolské církve, která však v Česku nemá žádné zástupce, ačkoli mí informátoři tvrdili, že někteří Arméni žijící v Praze už v tomto ohledu něco podnikají.⁴¹ Kontakty mezi brněnskými a pražskými Armény jsou poměrně řídké, ačkoli Arméni v Brně jistě povědomí o dění v rámci pražské arménské komunity mají. Mezi mými informátory však byli i Arméni, kteří kontakty s ostatními krajany žijícími v Brně a okolí i zbytku Česka příliš neudržují a od formálních arménských aktivit se distancují.⁴²

3.5.4.1. Domov arménských migrantů

Domov či pocit domova může být lokalizován, ale může být i jakýmsi symbolickým prostorem charakterizovaným sociálními vztahy s lidmi sdílejícími stejnou formu kulturního porozumění. Domov znamená pocit přijetí, solidarity a porozumění (Morley, 2000). Idea domova zahrnuje množství významů, jež se mění v závislosti na historickém a kulturním kontextu. Al-Ali a Koser (2002) ukazují, že specifické životní podmínky jak v zemi původu, tak v zemích, kde se migranti usazují, mají značný vliv na vnímání domova, a tak se percepce domova mohou v rámci jisté skupiny migrantů výrazně lišit. Také u mých informátorů se vnímání a lokalizace domova velmi různily. Pro některé souvisí pocit domova s přijetím ze

---

⁴⁰ Vznik arménské organizace, která by formalizovala setkávání Arménů a vytvořila se tak „silnější a efektivnější komunita“ (paní Mariam), o kterou mnozí Arméni v Brně stojí, brzdí podle interpretace mnohých mých informátorů nedostatek volného času Arménů. Ti se vesměs věnují časově náročnému podnikání představující zdroj obživy nejen pro rodiny žijící v Brně, ale i v Arménii, a nezbývá jim tak prostor pro dobrovolnou komunitní činnost. Putnam a Goss (2002:18) upozorňují, že tam, kde jedinci investují své zdroje do jiných aktivit (např. náročné zaměstnání), trpí tím i rozvoj sociálního kapitálu komunity.

⁴¹ Více viz příloha o arménské migraci.

⁴² Například pan Vazgen se stýká s brněnskou židovskou komunitou, která mu podle jeho slov poskytuje pocit sounáležitosti s Izraelem, jež považuje za svůj domov. Vysvětluje, proč se nestýká příliš s Armény žijícími v Brně: „...mám pocit že s těmi Židy je mě líp...protože já jsem tady, ale jako...jsem taky v Izraeli.“

strany hostitelské společnosti a pocitem jistoty a předvídatelnosti budoucnosti. Na moji otázku, kdy se začali cítit jako doma odpovídají Mariam a Armen:

Když jsme začali pracovat už samostatně. (paní Mariam) ...když měli jsme klid už konečně, s těma pobyty...ale každý rok, dva tři měsíce trvá to prodloužení, už je to nervozita, už cítíš, že nejsi doma... (pan Armen) I už máš strach, že to...nebude to tak no, bude nějaká změna, a už nevíš co dělat...nám pomůže trvalý pobyt, už máš klid jo...už není to běhání kvůli papírům a tak, už máš klid, že víš co bude zítra, a teď když...ty zákony se furt mění, nevíš co tě čeká... (paní Mariam)

Integrace do sféry práce a vytvoření určitého zázemí tak poskytuje pocit jistoty, který je spojen s vnímáním domova. Tato jistota je však narušována nejistým právním statutem - nestálost dočasného povolení k pobytu a zákonů, které se často mění a mnohdy významně zasahují do podmínek života migrantů v Česku, jsou bariérou k zakotvení. Povolení k dlouhodobému pobytu museli migranti každoročně prodlužovat po dobu deseti let, poté mohli požádat o trvalý pobyt. Vzhledem k tomu, že na udělení trvalého pobytu nebyl ani po deseti letech právní nárok byla budoucí nejistota umocněna strachem z odmítnutí v případě ztráty bydlení či práce⁴³ (Komise, 2004). Podle Penninx (2004) mají dlouhá období nejistoty o budoucím pobytu negativní důsledky na připravenost a úsilí migrantů se integrovat. Jak ukazuje příklad Armena a Mariam, je charakter právního statusu migrantů z hlediska dočasnosti versus trvalosti, neboli nejistoty versus jistoty, velmi důležitý i z hlediska vnímání domova.

Někteří Arméni definovali svůj domov v rámci sítě rodinných sociálních vztahů. Paní Marina popisuje svoje pocity při nedávné návštěvě Arménie: „Jela jsem se podívat...možná je to divný, ale já jsem počítala ty dny, abych přijela domů, tady mám rodinu, děti...“ Silná rodinná pouta však mohou migrantům přinášet i obtížně řešitelná dilemata, kdy je těžké rozhodnout se kam patří, kde je jejich domov:

...cizinec v cizí zemi, to je jako mezi dvěma kamenama. Nemůže se rozhodnout. Tam nebo tam? Tam chce, táhne ho rodina...a tady nemůže nechat děcka a odjet... Tak člověk jako takovým způsobem jako mezi dvěma kamenama jako furt zůstává...chce jet nemůže, chce zůstat, taky nemůže. No tak furt pokračuje tady ten život... (pan Alexandr)

Nevyřešené dilema návratu tak přináší život „ani tady, ani tam“, který může signalizovat jak souběžnost dvou životů či duální identitu, tak stav limba (Al-Ali, 2002) neboli věčné přechodové stadium, ve kterém člověk nepatří ani do jedné ze dvou nebo více společností, ve kterých prožil část svého života (Fog-Olwig in Morley, 2000: 227). Během života v emigraci také dochází k mnoha změnám jak v životě migrantů, tak v zemi původu, které mají vliv na percepci vlastní identity v souvislosti s návratem. Například pan Emil, který vyjadřuje touhu po svém návratu do Arménie, si uvědomuje redefinici své vlastní pozice v Arménii: „...já

---

⁴³ Od ledna 2006 se doba čekání na trvalý pobyt zkrátila na pět let a navíc je na jeho získání právní nárok.

vím, že teďka mě tam bude těžko zase...i se tam budu cítit jako cizinec...třináct let, to není malá doba jo? Život změnil se, všechno změnilo se, lidi se změnili, ale zase já myslím, že je to můj národ, moje město, za krátkou dobu se určitě přizpůsobím jo? bude to dobrý no...nevím.“ Pan Emil spoléhá na svoji „národní“ identitu, která mu umožní re-integrovat se znovu ve své původní domovině.

Pro pana Vazgena je domov také pocitem kulturní sounáležitosti, kterou ve svém životě v Česku po třech a půl letech necítí.

No cítím se jako doma když...komfortně. Komfortně, ne jako z toho života, co máš z nějakých ekonomických...rozumíte...ale komfortně v nějakém jiném smyslu...ta mentalita...nebo ten politický život je taky dobrý pro tebe...například. Jako když já zůstanu tady, a například budu bohatým člověkem...i když budu mít to občanství český...nebudu se cítit...rovným...vždycky budu cítit že to není moje místo, to není můj domov...Protože to není můj styl života tady...tady je to super, tady je klid, ale...to je domov pro český národ. (pan Vazgen)

Pan Vazgen, který v době rozhovoru bojoval již více než rok s různými administrativními překážkami získání dlouhodobého pobytu a vnímal tyto bariéry jako odmítavý postoj Česka vůči migrantům, ve svém vyprávění také několikrát zmiňuje svoji percepci Česka jako etnokulturně definovaného národního státu Čechů (Szaló, Hamar, 2005), ve kterém není místo pro integraci nově příchozích. Být doma, pro něj mimo jiné také znamená být rovným, nejen v oblasti formálních práv, ale také být přijat českou společností bez stigma „ne-Čecha.“ Z jeho pohledu se on, ani ostatní Arméni nemohou stát Čechy: „...*například já budu tady českým občanem...a budu chtít do politiky. A [Češi] řeknou...ale ty nejseš Čech, vůbec, ty seš cizinec. Ne, ne ve špatném smyslu, ale ty seš cizinec. Jaká politika jako...ty dobře tady žiješ, to ti stačí...bude tady jenom klidný život a nic víc. A nic v té společnosti nebudeš znamenat, skoro nic.“*

3.5.4.2. Žít jako Arméni?

Strategii integrace na kulturní rovině lze pojmout jako míru zachování kulturní odlišnosti neboli původní kulturní identity v konfrontaci s kulturou přijímající společnosti, přičemž charakter kulturní integrace v určité fázi tohoto procesu je výsledkem interakce charakteristik a motivací migrantů i přijímající společnosti (Penninx, 2004). Někteří mí informátoři se v průběhu svého vyprávění tohoto tématu dotkli v souvislosti s vyprávěním o svých dětech, které prožili značnou část svého ranného věku v Česku či se narodily až v průběhu emigrace. Rodiče reflektovali jejich socializaci v českém prostředí zejména v souvislosti se zapomináním arménského jazyka a nabýváním „českého rozumu“. Mí informátoři však často o zachování arménské identity svých dětí usilovali. V rodinách informátorů se mluvilo arménsky, na což mě například pan Emil hned při mém příchodu explicitně upozornil.

Rodinná konverzace v arménském jazyce je strategií zachování arménské kulturní identity dětí. Pan Emil později dodal: „*Snažím se žít jako Armén, a svoje děti se snažím vychovávat, aby oni byli jako Arméni, ať žijou tady nebo tam.*“

Snaha o zachování kulturní identity je však v případě dětí konfrontována s jejich začleněním do vzdělávacího systému majoritní společnosti, kde dochází ke konfrontaci odlišných kulturních vzorců jednání v kontaktu s českými vrstevníky. Paní Gochar popisuje proces rekonstrukce identity v případě jejich dětí: „...s děckama to bylo o něco ze začátku horší, protože doma jsme je vychovávali arménsky, ale s tou výchovou oni museli jako do české společnosti. Takhle...je to prostě dvě různý...naše děcka jako my vychováváme jinak...víc prostě jo k rodině...“ V průběhu života v Česku přijaly děti některé vzorce jednání charakteristické pro většinovou populaci, ale zároveň si ponechaly jistou míru vlastní kulturní odlišnosti, jež byla podle paní Gochar ze strany českých vrstevníků během času přijata: „*Ale teď už vony kombinují jo...a postupně pak jejich spolužáci je začali jako brát takový jaký sou...*“ Podle Szaló (2002) dochází v procesu učení se novým kulturním formám mluvení, myšlení a jednání spolu se zapomínáním a reinterpetací původních kulturních forem v procesu intergenerační asimilace k vytváření tzv. hybridních kulturních forem. Proces „hybridizace“ je podporován zařazením dětí arménských migrantů do českých škol, kde jsou jim vštěpovány hodnoty dominantní společnosti, jež jsou konfrontovány s hodnotami prosazovanými v rodině.

Udržování transnacionálních etnických kontaktů také přispívá k zachování „původní“ kulturní identity, ačkoli mnozí autoři poukazují na to, že tyto identity, stejně jako vnímání domova v životě v emigraci, často procházejí procesem redefinice (např. Morley, 2000; Al-Ali, Koser, 2002). Role médií je v procesu zachování původní identity a vytváření nové diasporické identity významná, neboť udržuje migranty v kontaktu s aktuálními událostmi v původních domovinách (Morley, 2000). Velká část mých informátorů sledovala arménskou televizi skrze satelitní přijímače. V televizi podle svých slov nesledovali jen politické dění, ale i kulturní a jiné pořady, které je informují o současných společenských trendech. Sledování arménské televize tak umožňuje žít v Česku a zároveň se identifikovat s životem v Arménii. Ne všichni se však s tímto způsobem života ztotožňují: „...*já nemám jako takový nějaký pocity, který hodně Arménů tady má, jako že oni jsou tady, ale žijí v Arménii*“ (pan Vazgen).

3.5.4.3. Transnacionalismus arménských migrantů?

Papastergiadis (2000) mluví v souvislosti s globalizací dnešního světa o deteritorializaci kultury, neboli pocitech sounáležitosti s různými komunitami bez současného sdílení společného území se všemi jejími členy. Arméni žijící v Brně a okolí jsou ve spojení s příbuznými a známými v Arménii i dalších zemích skrze pravidelné i příležitostné telefonické kontakty, ačkoli mnozí zmiňovali, že telefonují málo, neboť to představuje značné finanční zatížení. Ti, kteří mají blízké příbuzné v okolních státech Evropy, je navštěvují při významných příležitostech jako svatby nebo svátky. Návštěvy Arménie nejsou příliš frekventované vzhledem k finanční náročnosti a jsou praktikovány buď jako návštěvy příbuzných nebo při vyřizování administrativních záležitostí. Solidarita s příbuznými v Arménii je také udržována zasíláním peněz.⁴⁴

V rámci přístupu Portese et al. (1999) nelze výše popsané praktiky většiny Arménů žijících v Brně označit za transnacionální a Armény nazvat „transmigranty.“ Arméni žijící v Brně nejsou zapojeni do výrazných ekonomických, politických ani sociokulturních aktivit jak v Česku, tak v Arménii či jiných zemích, ale udržují spíše osobní vztahy se svými příbuznými a známými a sledují dění ve veřejném životě. Tyto vztahy však mohou mít do budoucna určitý potenciál zvláště s ohledem na touhu některých po návratu zpět, jež však naráží na mnohé bariéry, a může tedy vést ke kompromisu ve formě transnacionálního způsobu bytí či sounáležitosti (Levitt, Glick Schiller, 2004). Dosavadní udržované vztahy s Armény žijícími v Arménii mají bezpochyby vliv na životy některých Arménů v Česku a na percepci vlastní identity a domova. Například paní Gochar popisuje pocity svých dcer po jejich první návštěvě Arménie:

...moc se jim tam líbilo...ale vony...řekly, že zvykly si tady...jiný způsob jako chování a tak dále...a ony pocítily, že sice ony sou Arménky...ne že by tam nepatřily, patří tam, ale dýl možná, že...nemohly by tam zůstat. Jo, pro ně některý věci tam jsou jinačí než ony si zvykly tady... Ale vony říkají, tak pojedeme ještě letos...to jako nejde...to je čtyři tisíce kilometrů...ale byly tam spokojený...a na otázku zůstanete tam? Ne, ony tady...i protože většinu kamarádů mají tady, jo zvykly si tady, a už sice říkáme arménská výchova, ale ta česká taky existuje v nich. (paní Gochar)

Čas je významným faktorem při vytváření transnacionálních sociálních polí. Čas ukáže, zda se zmíněné transnacionální vztahy a praktiky budou rozvíjet a povedou k zapojení brněnských Arménů do transnacionálního sociálního pole. Jak ukazuje Al-Ali (2002) legální status migrantů může být také důležitým faktorem ovlivňujícím rozvíjení či potlačení vzniku

---

⁴⁴ Vzájemná solidarita byla demonstrována zejména v počátcích života Arménů v emigraci i tokem financí opačným směrem – některým migrantům posílali příbuzní z Arménie peníze získané například prodejem jejich majetku zanechaného v Arménii.

transnacionálního pole. Bariérou transnacionálních praktik je v současnosti pro některé Armény jejich právní status uprchlíka.⁴⁵

3.6. Souvislosti motivů a strategií migrace arménských migrantů

V následující kapitole se věnuji hledání odpovědi na otázku, jak souvisí motivy k migraci se strategiemi, které Arméni v migračním procesu popisují. Vztah mezi motivy k migraci a strategiemi arménských migrantů není vždy přímočarý. Jak jsem ukázala, motivy k migraci jsou v průběhu migračního procesu neustále reinterpretovány v závislosti na faktorech jako jsou percepce situace v Arménii, vnímání vlastní pozice v rámci hostitelské společnosti či zakotvenost v sociálních sítích. Z tohoto důvodu je obtížné komplexně popsat vzájemný vztah mezi motivy a strategiemi migrace. Analýza však odhalila několik důležitých souvislostí. V rámci migračních strategií se jako důležitý aspekt související s motivy k migraci ukázala být percepce návratu (či setrvání) a vzorce kulturní integrace v rámci české společnosti. Podle Joly (2002), která analyzovala vzorce integrace uprchlíků ve Velké Británii, je z hlediska integrace do hostitelské společnosti důležitý vztah uprchlíků ke struktuře konfliktu v zemi původu a jejich orientace na budoucnost. Pokud se uprchlíci zaměřují na projekt návratu do země původu, má jejich integrace do hostitelské společnosti jiný vzorec než u uprchlíků, kteří nevnímají návrat do země původu jako reálnou možnost v budoucnosti, a proto se více než první skupina orientují na adaptaci v přijímající společnosti, nebo, pokud nemají pozitivní motivaci k migraci, mohou uvíznout ve stavu limbo.

V kapitole 3.2.3. jsem identifikovala tři typy motivů k migraci, jež se objevovaly ve vyprávění arménských informátorů. Jednotlivé strategie migrace Arménů se ve vztahu k těmto motivům lišily. Pokud bylo primárním motivem migrace překlenout krizové období, strategie arménských migrantů obvykle zahrnovaly plán návratu co nejdříve, až se situace v Arménii stabilizuje. Migrace byla v tomto případě dočasným projektem orientovaným na návrat zpět do Arménie a většina rodin, či alespoň někteří z jejich členů, si ideu návratu i po mnoha letech života v emigraci udržovali. S tímto migračním projektem souvisí i strategie integrace. Arméni motivovaní snahou o překlenutí krizového období, kteří od počátku počítali s návratem do Arménie, dávali při začleňování do české společnosti přednost spíše etnickým strategiím. Častěji než ostatní Arméni také participovali na společných aktivitách Arménů žijících v Brně a okolí a usilovali o zachování arménské identity. Co se týče vytvoření pocitu sounáležitosti, nebyli Arméni, motivovaní snahou o překonání krizového období v emigraci,

---

⁴⁵ Například pan Gagik mi líčil své plány budoucích podnikatelských aktivit v Arménii a Česku, které hodlá uskutečnit, až mu jeho právní status umožní návrat do Arménie.

jednotní. Někteří se začali v Česku cítit jako „doma“, jiní zůstávali spíše ve stavu limbo, v neustálém pocitu dočasnosti života v emigraci. Tento stav také představuje bariéru jejich integrace v Česku.

Migrační strategie rodin, jejichž motivem byla především snaha o záchranu vlastního života, již nebyly tak jednotné. Někteří zpočátku plánovali vrátit se zpět do Arménie, pokud to bude možné, jiní naopak s návratem nepočítali a orientovali se na vybudování nového domova v emigraci. S tím také souvisely strategie začleňování do nové společnosti. Ti, kteří byli původně odhodláni začít nový život mimo Arménii, se od začátku méně spoléhali na etnické sociální sítě a při integraci dávali přednost individuálním strategiím před etnickými. Také se orientovali více na vytváření kontaktů s členy majoritní společnosti a méně participovali ve vztazích s Armény žijícími v Brně. Téma zachování etnické identity nebylo důležitým aspektem jejich vyprávění a někteří se také v Česku cítili být „doma.“

Orientace na přijímající společnost byla také charakteristická pro ty Armény, kteří opustili Arménii v rámci projektu hledání lepšího místa pro realizaci vlastních životních plánů. Tato motivace k seberealizaci byla patrná z vyprávění pouze malé části informátorů, ale společným rysem jejich strategií bylo, že nezahrnovaly plán návratu do Arménie. Takto motivovaní migranti preferovali spíše individuální strategie začleňování do přijímající společnosti a etnického sociálního kapitálu využívali bez nutné identifikace s Armény žijícími v Brně. Možnost další migrace do jiné země v budoucnosti nebyla u některých vyloučena.

Vysledovat a zobecňovat tendence v souvislosti se vztahem motivů a strategií migrace Arménů je vzhledem k malému počtu informátorů poměrně problematické. V následující části popisují „příběhy“ dvou informátorů, jež poměrně dobře ilustrují, jak spolu motivy a strategie migrace souvisí.

3.6.1. Překlenout krizi: Emil

Pan Emil opustil Arménii v roce 1993, aby v Německu vydělal peníze na obživu rodiny. Po pár měsících se k němu připojila manželka se dvěma malými dětmi a společně přijeli do Česka. Původně plánovali, že se budou moci vrátit do Arménie během jednoho či dvou následujících let. Důležité pro ně bylo si co nejdříve najít práci a vydělat peníze, které posílali příbuzným, kteří zůstali v Arménii. Celá rodina požádala v Česku o azyl, který jim nebyl přiznán, ale podařilo se jim postupem času zařídit si vlastní podnikání v oblasti potravin a občerstvení, které provozují dodnes a získat povolení k trvalému pobytu. Zatímco jeho manželka i děti se v Česku do značné míry integrovaly a cítí se zde doma, pan Emil nedokázal na rozdíl od nich opustit myšlenku trvalého návratu. Ve svém vyprávění vyjadřoval silný

pocit sounáležitosti s arménským národem a snahu o zachování arménské identity. Jejich rodina udržuje kontakty s Armény žijícími v Brně, i s dalšími Armény v arménské diaspoře v různých zemích, sledují také aktuální dění v Arménii. Pro pana Emila je charakteristický poměrně optimistický přístup k současné i budoucí společenské situaci v Arménii. Podle svých slov by se chtěl vrátit co nejdříve, prozatím však chtějí s rodinou počkat ještě pár let než děti dokončí studium na střední škole. Vlastní strategie kulturní integrace interpretoval pan Emil v souvislosti se svojí touhou po návratu do Arménie:

...já neumím češtinu, to tak nestačí, já to cítím, že mě chybí jo? A já vím, proč mi chybí nebo ji neumím. Protože jsem furt myslel, že půjdu dom, zpátky...člověk se musí napřed cítit...jako svoje, jako doma cítit, aby všechno šlo hladce. Jinak v tom smyslu, jak já žiju, že furt pojedu dom nebo tak...to je těžký, spíš nežít tu než takto jo? Kvůli tomu jsem se i neučil češtinu, jak je potřeba... (pan Emil)

Postoj pana Emila k integraci v Česku a zároveň vztah k Arménii ilustruje i fakt, že zatímco manželka i obě děti zažádali o udělení českého občanství,⁴⁶ pan Emil se tomuto kroku brání: „*Mě stačí moje občanství...další občanství já nepotřebuju.*“ Vzhledem k nejisté budoucnosti žije pan Emil ve stavu limbo: „*Nejhorší je, že...nevíš co bude, jak bude, to je nejhorší. Člověk musí mít nějaký cíl, aby žil...ale když žiješ jako vzduch, nevíš co dál...jak bude...*“

3.6.2. Zachránit se a najít lepší místo pro život: Marina a Edgar

Stejně jako rodina pana Emila, opustili paní Marina a pan Edgar se svými dvěma dospělými dětmi Arménii v roce 1993. Cítili se v permanentím ohrožení v důsledku války v Arménii a rozhodli se začít nový život v bezpečnější zemi, kde mohou realizovat své životní plány. Prodali v Arménii veškerý majetek a odjeli do Česka. Podle jejich vyprávění pro ně bylo nejdůležitější, aby děti získali vysokoškolské vzdělání a pan Edgar našel práci v oboru, který vystudoval. Celá rodina požádala v Česku o azyl, který získali po dvou a půl letech čekání. Již od počátku se snažili vybudovat si v Česku nový život, jak popisuje paní Marina: „*...moc rychle začali jsme sami se učit, sehnali jsme nějaký knížky a tak...sami na sobě hodně pracovali jsme. Hodně.*“ Zatímco děti začali studovat na vysoké škole, paní Marina i pan Edgar si brzy našli práci ve svém oboru. V jejich vyprávění byla patrná snaha spoléhat zejména na sebe a dívat se s optimismem do budoucnosti. Při začleňování do české společnosti dávají přednost individuálním strategiím skrze vytváření kontaktů s členy lokální populace. Ačkoli se stýkají s některými Armény žijícími v Brně, od aktivit potenciální arménské komunity se spíše distancují a jejich vztah k Arménii je rezervovaný. Po několika letech života v Česku se k nim připojila matka pana Edgara a žije s nimi v Brně. Členové

---

⁴⁶ Syn české občanství získal před pár roky jako reprezentant českého sportovního týmu v zahraničí. Manželka i dcera také usilují o získání dvojího občanství. Udělení dvojího občanství však není v Česku zatím běžnou praxí.

rodiny také získali české občanství. Paní Marina i pan Edgar se v Česku cítí doma. Důležité podle paní Mariny bylo, že s budováním nového domova počítala již od počátku: „*Já jsem psychologicky byla připravena, že se tady budu cítit [doma], že...i když byli věci řekněme...překážky i věci, který se mě nelíbily, nebrala jsem to tak osobně, vůbec ne, brala jsem to tak, že všude je to, všude to nějak chodí....*

Výše zmíněné příběhy ilustrují vztah mezi motivy a strategiemi migrace. Většina příběhů arménských migrantů však neodhaluje tak přímočarou souvislost mezi motivy a strategiemi migrace a spíše odhaluje změny motivů migrace v jejím průběhu a rozmanitost migračních strategií, do nichž intervenuje řada osobních, rodinných i společenských faktorů jak v Arménii, tak v Česku. Jejich vyprávění však naznačují, že z hlediska migračních strategií je důležité, zda mají motivy k migraci charakter spíše pozitivní, jako v případě pana Edgara a paní Mariny, tedy zda je na budoucnost mimo zemi původu nahlíženo jako na nový projekt trvalého charakteru, nebo zda mají migranti spíše negativní motivy k migraci, jako v případě pana Emila, tedy když je migrace vnímána jako přechodové stadium směřující k pokračování života v původní domovině.

ZÁVĚR

Cílem této kvalitativní studie bylo porozumět komplexitě procesu migrace z pohledu jejich aktérů, přičemž jsem se zaměřila na migranty původem z Arménie, kteří žijí v Brně a okolí. Zajímaly mě subjektivní motivy a strategie migrantů, jež jsem v souladu s biografickým přístupem ke studiu migrace zasadila do kontextu jejich života, sítě sociálních vztahů, ve kterých participují, a institucionálního rámce vymezeného českou migrační politikou. Teorie sítí se ukázala být plodnou perspektivou, zejména při analýze strategií migrace Arménů, a spolu s biografickým přístupem poskytla vhodná východiska pro tento výzkum. Výsledkem je podrobné zmapování migračního procesu arménských migrantů žijících v současné době v Brně a okolí, jejichž případ zatím nebyl samostatně zkoumán. Přínosem práce jsou nejen nové empirické poznatky o těchto migrantech, ale i nahlížení na proces migrace z perspektivy, která dosud není v českém kontextu příliš rozšířená.

Arménští migranti přicházejí do Česka již od počátku devadesátých let v reakci na bezvýchodnost socioekonomické situace v Arménii a ze strachu před důsledky války a nestabilní politické situace pro jejich životy. Motivem migrace Arménů byla zpočátku zejména snaha překlenout krizové období v jejich zemi a zachránit se před pocíťovaným nebezpečím, u některých i touha najít nové místo pro život. Stejně jako u mnoha migrantů současnosti je i u arménské migrace obtížné oddělit motivy ekonomické a motivy vztahující se k základním lidským právům (Castles, 2003). Arméni vnímali svoji migraci převážně jako nedobrovolné jednání, jež pro ně představovalo strategii zachování důstojného života. V průběhu jejich migračního procesu jsou však motivy k migraci neustále reinterpretovány, zejména pod vlivem percepce důležitosti různých sociálních vztahů.

Při rozhodování Arménů o migraci hrály důležitou roli informační kanály sociálních sítí v Arménii i v jiných zemích, které ovlivňovaly jak rozhodnutí o samotné migraci, tak o cílové zemi. Při rozhodování o cílové zemi mělo, vedle existujících sociálních vazeb, s Armény vliv také historické propojení Česka a Arménie v „Sovětském bloku“, zejména existence institucí usnadňující přístup do Česka. Rozhodování o cílové zemi pokračovalo i na cestě, kdy měli Arméni možnost konfrontovat svá očekávání vzhledem k cíli migrace s realitou hostitelských společností, a kde potkávali své krajany, kteří často významně ovlivnili jejich směřování. Zatímco menší část mých informátorů byla již od počátku rozhodnuta emigrovat natrvalo, součástí migrační strategie mnohých Arménů byl na počátku návrat do Arménie, jež někteří stále plánují. Postoj k návratu se však v průběhu života v emigraci měnil zejména v závislosti na percepci situace v Arménii a na vztahu

k příbuzným v Arménii i v Česku. Nejdůležitější bariérou návratu byla socializace dětí Arménů v českém prostředí, jež arménští migranti vnímali jako překážku pro jejich úspěch v životě v Arménii.

V souvislosti s integrací do české společnosti plánovali Arméni před příjezdem do Česka skrze své sociální sítě různé strategie, některé však narážely na odlišnosti v sociální struktuře české a arménské společnosti a na dynamiku české migrační politiky. Při začleňování do české společnosti přikládají Arméni zejména zpočátku značný význam sociálním sítím založeným na společném původu. Ty se často vytvořily ve specifickém kontextu uprchlického tábora, kde po svém příchodu do Česka vzhledem k právnímu statusu žadatelů o azyl pobývali. Menší část z nich však již od příchodu do Česka dává přednost vytváření sociálních vztahů na jiném než etnickém základě. Etnické sítě jsou pro většinu Arménů důležitým sociálním kapitálem, jež usnadňuje integraci do české společnosti. Zakotvenost v sociálních sítích etnické komunity je však některými vnímána i jako překážka integrace do struktur majoritní společnosti. V procesu integrace se Arméni postupem času spoléhají méně a méně na etnické sítě s tím, jak si vytvářejí kontakty s lokální populací, ačkoli vztahy s ostatními Armény zůstávají stále významné.

Pro Armény je velmi důležitá integrace ve sféře práce, kde se většinou začleňují prostřednictvím etnické strategie podnikání, již mnozí vnímají jako nevyhnutelnou vzhledem k charakteru sociálního kapitálu, který mají k dispozici. Zároveň je to poměrně lehce dostupná strategie v porovnání s ostatními příležitostmi přístupu na pracovní trh vzhledem k jejich právnímu statusu. Pracovní sféra Arménů však není etnicky vymezeným prostorem a poskytuje příležitosti k vytváření vztahů s lokální populací, jež otevírají možnosti integrace i v dalších společenských sférách.

Pro velkou část Arménů nepřestává být důležitý jejich vztah k Arménii a tamějšímu dění jak v okruhu příbuzných a známých, tak ve veřejném životě. Ačkoli mnozí z nich se orientovali na život v Česku a budování nového domova, pro část Arménů představuje jejich vztah k domovině důležitou součást každodenního života, který má potenciál z hlediska vzniku transnacionálního způsobu bytí a/nebo sounáležitosti, nebo může vést k životu ve stavu limbo. Bariérou zakotvení v české společnosti může být jak nejistota s ohledem na právní status některých migrantů, tak orientace na návrat do Arménie.

Charakter motivů k migraci se ukázal být důležitý z hlediska migračních strategií. Migranti, vedeni pozitivními motivy k migraci, kteří nahlíželi na budoucnost mimo zemi původu jako na nový projekt trvalého charakteru, se ve svých strategiích orientovali spíše na vytváření vztahů s lokální populací a při začleňování do české společnosti spoléhali více na

individuální strategie. U mnohých Arménů však převládaly spíše negativní motivy k migraci, jež byla vnímána jako přechodové stadium, směřující k pokračování života v původní domovině, což je při začleňování do české společnosti vedlo k větší orientaci na vztahy založené na společném původu a etnické strategii integrace. I přes značnou strukturální integraci v Česku, je pro mnohé Armény na kulturní rovině důležitou strategií zachování arménské identity.

Migrační proces Arménů však zdaleka není ukončen, a proto je tato studie jen nahlédnutím do tohoto procesu v jeho určité fázi. Vzhledem k poměrně krátké migrační historii Arménů v Česku bude zajímavé sledovat další vývoj jejich strategií migrace, zejména vývoj procesu začleňování do české společnosti v generaci dětí arménských migrantů a pokračování jejich cesty s ohledem na návrat do Arménie.

Výzkumná zjištění naznačují, že současné studium migrace vyžaduje změnu způsobu nahlížení na tento proces. Koncept transnacionalismu je důležitým nástrojem uchopení strategií migrantů v současném globalizovaném světě, kde jsou hranice národních států stále významné, ale někdy nám brání vidět, že migranti je ve svých strategiích neustále překračují. To má velký vliv nejen na jejich způsob života, ale i na životy společností, se kterými jsou prostřednictvím sociálních vztahů propojeni.

JMENNÝ REJSTRÍK

Al-Ali, 15, 47, 48, 50, 51
Aldrich, 13
Alexandra, 10
Barša, 22, 29
Baršová, 22, 29
Bhachu, 11-13
Boyd, 11, 19, 22, 27
Boyle, 6, 10, 11
Breckner, 11
Brettel, 6, 8, 12, 14, 32
Brubaker, 9
Castles, 6-8, 11-14, 22, 30, 32, 56
Clifford, 14
Cohen, 14
Creswell, 19
De Wind, 6, 15
Demuth, 7
Disman, 17
Dudwick, 22, 25, 26
Ezzy, 8
Fog-Olwig, 48
Glick Schiller, 15, 51
Goss, 40, 47
Guarnizo, 15
Hagan, 12, 36, 38, 46
Halfacree, 6, 10
Hamar, 49
Hein, 8
Hendl, 21
Hollifield, 6
Chytil, 41
Joly, 7, 8, 52
Joppke, 9, 10, 35
Kaplan, 9
Karageorgis, 11-13
Kloosterman, 14
Koser, 12, 15, 47, 50
Krissman, 12
Landolt, 15
Levitt, 15, 51
Light, 11-13
Malkki, 8
Maroušek, 5, 14, 20, 31
Mason, 20
Massey, 6
Meinfeld, 17
Miller, 7, 11-13, 22, 32
Morawska, 9, 10, 35
Morley, 34, 47, 48, 50
Papastergiadis, 6, 51
Pattie, 14
Penninx, 9, 10, 40, 48, 49
Pinkerton, 12
Portes, 6, 12, 15, 36, 37, 43, 51
Putnam, 13, 36, 38-40, 47
Rath, 14, 43, 44, 46
Ritchey, 27, 28, 30
Robinson, 6, 11
Safran, 14
Salih, 15
Scott, 25
Sensenbrenner, 37
Sesenbrenner, 36
Schmitter Heisler, 6, 9, 13, 43

Silverman, 20

Szaló, 7, 9, 35, 42, 46, 49, 50

Tsagarousianou, 14

Van Hear, 8

Vertovec, 15

Wahedová, 13, 44, 45

Waldinger, 13, 44, 45

Ward, 13

Wimmer, 15

LITERATURA

1. Al-Ali, N., Koser, K. 2002. „Transnationalism, international migration and home“, in N. Al-Ali, K. Koser (eds.) *New Approaches to Migration*. London: Routledge.
2. Al-Ali, N. 2002. “Trans- or a-national? Bosnian refugees in the UK and the Netherlands”, in N. Al-Ali, K. Koser (eds.) *New Approaches to Migration*. London: Routledge.
3. Alexander, J.C. 1988. “Core Solidarity, Ethnic Outgroup and Social Differentiation.” In J.C. Alexander (ed.) *Action and its Environment. Towards a New Synthesis*. New York: Columbia University Press.
4. Barša, P., A. Baršová. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
5. Boyd, M. 1989. „Family and Personal Networks In International Migration: Recent Developments and New Agendas“, *International Migration Review* 23(3): 638-664.
6. Boyle, P., K. Halfacree, V. Robinson 1998. *Exploring Contemporary Migration*. New York: Addison Wesley Longman.
7. Breckner, R. 2000. “Processes of Reconstructing Migration Biographies: The Experience of “Return” from the West to the East of Europe After 1989”, in A. Biko (ed.) *Theoretical and Methodological Issues in Migration Research: Interdisciplinary, Intergenerational and International Perspectives*. Aldershot: Ashgate.
8. Brettell, B.C. 2000. „Theorizing Migration in Anthropology. The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes“, in B.C. Brettell, J. Hollifield (eds.) *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. New York: Routledge
9. Brettell, B.C., J. Hollifield. 2000. *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. New York: Routledge
10. Brubaker, R. 2003. “The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and its Sequels in France, Germany, and the United States”, in C. Joppke, E. Morawska (eds.) *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-states*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
11. Cohen, R. 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. London: Routledge
12. Castles, S. 2002. *Transnational Communities: A New Form of Social Relations under Conditions of Globalization?* Based on Paper given at the 5th International Metropolis Conference in Vancouver 15-17 November, 2002, URL: <http://www.ciel.usj.edu.lb/files/zapata/castles.pdf> [citováno 10.5.2006]
13. Castles, S. 2003. “Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation”, *Sociology* 37(1): 13-34.

14. Castles, S., J. M. Miller. 1998. *The Age of Migration*. Houndmills: Macmillan Press Ltd.
15. Castles, S., H. Crawley, S. Loughna. (2003). *States of Conflict. Causes and Patterns of Forced Migration to the EU and Policy Responses*. London: Institute for Public Policy Research.
16. Clifford, J. 1997. "Diasporas", in M. Guibernau, J. Rex (eds.). *The Ethnicity Reader: nationalism, multiculturalism and migration*. Cambridge: Polity Press.
17. Creswell. J.W. 1998. *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks: Sage.
18. Demuth, A. 2000. "Some Conceptual Thoughts on Migration Research", in A. Biko (ed.). *Theoretical and Methodological Issues in Migration Research: Interdisciplinary, Intergenerational and International Perspectives*. Aldershot: Ashgate.
19. Dudwick, N. 1995. *A Qualitative Assessment of the Living Standards of the Armenian Population. October 1994 – March 1995*. Armenia Poverty Assessment Working Paper No. 1. URL: [http://lnweb18.worldbank.org/ECA/ECSSD.nsf/d83c54f7a19fa36185256ad2006fcbda/557ef8bfe14e10bc85256c05004aac4b/\\$FILE/armenia.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/ECA/ECSSD.nsf/d83c54f7a19fa36185256ad2006fcbda/557ef8bfe14e10bc85256c05004aac4b/$FILE/armenia.pdf) [citováno 10.5.2006]
20. Hagan, J. 1998. "Social Networks, Gender and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints." *American Sociological Review* 63 (February): 55-67.
21. Chytil, D. 2004. *Rámce v azylovém diskurzu. Od zákonů do praxe a zpět*. (Diplomová práce). Praha: FSV UK. URL: <http://tucnak.fsv.cuni.cz/~hajek/ski/dp/Chytil-DP04.pdf> [citováno 10.5.2006].
22. IOM. 2005. *World Migration 2005*. URL: <http://www.iom.org> [citováno 10.5.2006]
23. Joly, D. 2002. "Odyssean and Rubicon Refugees: Towards a Typology of Refugees in the Land of Exile", *International Migration* 40 (6): 3-23.
24. Jowel, R., Central Co-ordinating Team. 2003. *European Social Survey 2002/2003: Technical Report*. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University.
25. Joppke, C., E. Morawska. 2003. "Integrating Immigrants in Liberal Nation States: Policies and Practices", in C. Joppke, E. Morawska (eds.). *Towards Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-states*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
26. Kaplan, Caren. 1996. *Questions of Travel. Postmodern Discourses of Displacement*. Duke University Press.
27. Komise ministra vnitra pro přípravu a realizaci politiky vlády České republiky v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami. 2004. *Analýza situace a postavení cizinců dlouhodobě žijících na území ČR*. Praha: autor. URL: http://cizinci.mpsv.cz/soubory/2e33592ff4e62e3fbf6636c62f2ea142/Usnesen__5_2005.pdf [citováno 10.5.2006]

28. Koser, K., C. Pinkerton. 2002. *The Social Networks of Asylum Seekers and the Dissemination of Information about Countries of Asylum*. London: Research and Development Directorate, Home Office
29. Kloosterman, R., J. Rath. 2001. "Immigrant Entrepreneurs in Advanced Economies: Mixed Embeddedness Further Explored", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(2): 189-202.
30. Krissman, F. 2005. "Sin Coyote Ni Patrón: Why the "Migrant Network" Fails to Explain International Migration", *International Migration Review* 39(1): 4-44.
31. Levitt, P., N. Glick Schiller. 2004. „Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society“, *International Migration Review* 38(3): 1002-1039.
32. Light, I., P. Bhachu, S. Karageorgis. 2004. "Migration Networks and Immigrant Entrepreneurship", in I. Light, P. Bhachu (eds.) *Immigration and Entrepreneurship: Culture, Capital and Ethnic Networks*. New Brunswick: Transaction Publishers. URL: <http://www.sscnet.ucla.edu/issr/paper/issr51.pdf> [citováno 10.5.2006]
33. Malkki, L. H. 1995. „Refugees and Exile: From "Refugees Studies" to National Order Things“, *Annual Review in Anthropology* 24: 495-523.
34. Massey et. al. 1993. „Theories of International Migration: A Review and Appraisal“, *Population and Development Review* 19(3): 431-466.
35. Maroušek, J. 2001. *Arméni v České republice*. Výzkumná zpráva pro Ministerstvo Vnitra. Praha: Etnologický institut AV ČR.
36. Meinefeld, W. 2003. „Hypotheses and Prior Knowledge in Qualitative Research,“ in *A Companion to Qualitative Research*, U. Flick et al. (eds.). London: Sage
37. Ministerstvo vnitra České republiky (MV ČR). 2006. *Statistiky*. URL: <http://www.mvcr.cz/statistiky> [citováno 10.5.2006]
38. Morley, D. 2000. *Home Territories. Media, Mobility and Identity*. London, New York: Routledge.
39. Papastergiadis, N. 2000. *The Turbulence of Migration. Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Cambridge: Polity Press.
40. Pattie, S. P. 1999. „Longing and Belonging: Issues of Homeland in the Armenian Diaspora,“ in: *Political and Legal Anthropology Review* 22(2): 80-92.
41. Penninx, R. 2004. *Integration of Migrants: Economic, Social, Cultural and Political Dimensions*. Background Paper for the UNECE-conference January 12-14, 2004, Geneva.
42. Portes, A. 1998. "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology", *Annual Review of Sociology* 24:1-24.

43. Portes, A., J. Sensenbrenner. 1993. "Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Social Action", *The American Journal of Sociology* 98(6): 1320-1350.
44. Portes, A., L.E. Guarnizo, P. Landolt. 1999. „The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field“, *Ethnic and Racial Studies* 22 (2): 217-237.
45. Portes, A., J. DeWind. 2004. „A Cross-Atlantic Dialogue: The Progress of Research and Theory in the Study of International Migration“, *International Migration Review* 38(3): 828-851.
46. Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
47. Putnam, R.D., K.A. Goss. 2002. "Introduction", in R.D. Putnam (ed.) *Democracies in Flux: the Evolutions of Social Capital in Contemporary Societies*. New York: Oxford University Press.
48. Rath, J. 2001. "Do Immigrant Entrepreneurs Play the Game of Ethnic Musical Chairs? A Critique of Waldinger's Model of Immigrant Incorporation." In A. Messina (ed.). *A Continuing Quandary for States and Societies: West European Immigration and Immigrant Policy in the New Century*. Greenwood Press.
49. Ritchey, P.N. 1976. "Explanations of Migration", *Annual Review of Sociology* 2: 363–404.
50. Salih, R. 2002. „Shifting Meanings of „Home“: Consumption and Identity in Moroccan Women's Transnational Practices Between Italy and Morocco“, in Al-Ali, N., Koser, K. (eds.) *New Approaches to Migration*. London: Routledge.
51. Schmitter Heisler, B. 1992. „The Future of Immigrant Incorporation“, in Vertovec, S. (ed.) *Migration and Social Cohesion*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
52. Schmitter Heisler, B. 2000. "The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Area", in B.C. Brettel, J. Hollifield (eds.). *Migration Theory. Talking Across Disciplines*. New York: Routledge.
53. Silverman, D. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.
54. Szaló, C. 2002. „Proces kulturní asimilace a konstrukce identity „přistěhovalců“, in T. Sirovátka (ed.) *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova universita a Georgetown.
55. Szaló, C., Hamar, E. 2005. "Vytváření etnokulturních minoritních identit a jejich sociální inkluze", *Sociální studia* 1: 67-86. Brno: Fakulta sociálních studií.
56. Tsagarousianou, R. 2004. "Rethinking the Concept of Diaspora: Mobility, Connectivity and Communication in a Globalised World." *Westminster Papers in Communication and Culture* 1(1): 52-66. URL: <http://www.wmin.ac.uk/mad/pdf/Tsagarousianou.pdf> [citováno 10.5.2006]

57. Úřad Vysokého Komisaře pro uprchlíky Organizace spojených národů (UNHCR). 2005. *2004 Global Refugee Trends*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees. URL: <http://www.unhcr.org/statistics> [citováno 10.5.2006]
58. Van Hear, N. 1998. *New Diasporas: the mass exodus, dispersal and re-grouping of migrant communities*. London: UCL Press.
59. Vertovec, S. 2001. „Transnationalism and Identity“, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4): 573-582.
60. Wahedová, I. 2005. *Migrace a minority: teorie etnického podnikání* (diplomová práce). Brno: FSS MU.
61. World Bank. 1996. *Armenia Confronting Poverty Issues*. Report No. 15693-AM. URL: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1996/06/10/000009265_3961214141839/Rendered/PDF/multi0page.pdf [citováno 10.5.2006]
62. Wimmer, A., N. Glick Schiller. 2002. „Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building, Migration and the Social Sciences“, *Global Networks* 2(4): 301-334.
63. Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění zákona č. 2/2002 Sb.
64. Zákon č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky.
65. Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu).
66. Zákon č.326/1999 SB., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.

Internetové zdroje:

<http://www.hrw.org/doc?t=europe&c=armeni> (Roční zprávy o situaci v Arménii organizace Human Rights Watch) [citováno 10.5.2006]

PŘÍLOHA 1: ARMÉNSKÁ MIGRACE

1. Historie a specifika migrace Arménů

Počátky arménské migrace sahají hluboko do historie a zkušenost migrace spojovaná s životem v diaspoře je stále se reprodukující součástí arménské identity. Cohen (1997) píše, že počátky arménské diaspory lze nalézt v 6. století, kdy byzantský císař Maurice považoval Armény za „problémový a líný lid“ a rozvezl několik desítek tisíc Arménů na Kypr, do Makedonie a Pergamy. Od této doby až do současnosti následovaly mnohé migrační vlny, z nichž pochází mnoho arménských diaspor po celém světě. Ačkoli hlavními příčinami odchodu Arménů do exilu byla náboženská perzekuce (vzhledem k tomu, že v historii byli často podřízeni islámské moci, zatímco sami byli křesťané) a sociální a ekonomická nestabilita, zejména v novověku odcházeli někteří Arméni do zahraničí také za obchodem a studiem (Maroušek, 2001).

Počátky novodobé arménské diaspory dvacátého století se datují do roku 1915, kdy zhruba polovina Arménů zahynula následkem genocidy a deportací ze strany turecké vlády, jež je Armény považována za nejtraumatičtější událost jejich historie. Přeživší se připojili ke komunitám na středním a dalekém Východě, Latinské Americe, Spojených státech, Kanadě, Francii atd. Další pohyby jak mezi komunitami v diaspoře, tak mezi nimi a Arménií, jež vznikla po první světové válce, v intencích ideologie práva národů na sebeurčení jako samostatný stát, a byla v roce 1922 začleněna do Svazu sovětských socialistických republik, probíhaly obousměrně. Značná část Arménů se po první světové válce a v několika vlnách i po druhé světové válce vrátila do Arménské republiky, mnozí však také utekli nebo byli deportováni za dob stalinských čistek (Redgateová, 2003).

Zemětřesná katastrofa a vypuknutí války o Náhorní Karabach mezi Arménií a Ázerbájdžánem na konci osmdesátých let, spolu s politickou a ekonomickou destabilizací země v souvislosti s rozpadem Sovětského svazu, předznamenaly další vlny emigrace od devadesátých let dosud. Pogosian (2000) rozlišuje tři migrační vlny: první migrační vlna následovala po katastrofálním zemětřesení v roce 1988, kdy okolo 250 tisíc lidí bylo vysídleno v rámci Arménie a Sovětského svazu, a zhruba sedmdesát tisíc lidí opustilo zemi na vlastní pěst. Státisíce uprchlíků uteklo z Náhorního Karabachu a Ázerbájdžánu do Arménie a do Ruska, USA a Evropy po vypuknutí ozbrojeného konfliktu v roce 1989, což označuje Pogosian jako druhou migrační vlnu. Třetí migrační vlna započala v období drsné zimy na přelomu roku 1990 a 1991, kdy byla Arménie v blokadě, lidé trpěli nedostatkem elektrické i

tepelné energie, vody a země se celkově ocitla v tvrdé ekonomické krizi (Pogosian, 2000). Udává se, že zemi opustilo v devadesátých letech a na počátku třetího tisíciletí okolo milionu lidí (Maroušek, 2001). UNHCR píše o situaci v Arménii ve své zprávě v roce 2003: „Situace v oblasti lidských práv v Arménii se obecně v posledních několika letech zlepšila, přestože země i nadále trpí přebujelou korupcí a slabým soudním systémem, omezenou svobodou tisku, složitou socio-ekonomickou situací a prožila velkou emigrační vlnu“ (UNHCR, 2003: 42). Organizace Human Rights Watch vyčítala Arménii v posledních patnácti letech zejména násilné odvozy mladých mužů do armády, kde jsou otřesné podmínky plné šikany a násilností páchaných na vojácích, a do bojů o Náhorní Karabach, omezování svobody slova, zejména rušením televizního vysílání a novin, perzekuci politické opozice včetně násilností na politické scéně a zasahování do voleb, omezování svobody náboženského vyznání a pohybu branců a přebujelou korupci, často politicky motivovanou.⁴⁷

1.1. Migrace Arménů do České republiky

Arméni začali přijíždět do České republiky na počátku devadesátých let, do té doby sem migrace z Arménie byla spíše výjimkou. V této části se věnuji některým dostupným statistikám, aby si čtenáři mohli udělat představu o rozsahu migrace Arménů do Česka. Určitý obrázek o trendech migrace Arménů do Česka může poskytnout přehled počtu žádostí o azyl Arménů od roku 1991 dosud, vzhledem k tomu, že podle informací nevládních organizací i mých informátorů, většina Arménů, kteří přijeli do České republiky, vstoupila do azylové procedury (viz tabulka 1).

Nejvíce Arménů přijelo do Česka mezi lety 1992 a 1994 a v letech 2000 až 2002. Lze předpokládat, že během celých patnácti let to bylo okolo tři a půl tisíce Arménů, určit přesný počet není možné, protože statistiky udávající kolik Arménů přijelo do Česka s jiným druhem povolení k pobytu, případně bez dokumentů, mi nebyly k dispozici. Spíše než o ukázání přesných statistik mi zde však jde o nastínění rozsahu migrace a trendů během sledovaného období. Je nutné si uvědomit, že značná část Arménů také v České republice nezůstala a pokračovala ve své cestě dále na západ.

---

⁴⁷ <http://www.hrw.org/doc?t=europe&c=armeni>

Tabulka 1: Počet žadatelů o azyl z Arménie a jim udělených azylů v ČR v letech 1991-2006 (k 31.3.)

<i>Rok podání žádosti o azyl</i>	<i>Počet podaných žádostí o azyl</i>	<i>Počet udělených azylů</i>
1991	4	0
1992	163	7
1993	733	32
1994	160	36
1995	60	8
1996	55	22
1997	42	4
1998	78	0
1999	34	3
2000	274	16
2001	1019	1
2002	452	6
2003	49	26
2004	75	9
2005	53	19
2006	20	3
Celkem	3271	192

*Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR, Odbor azylové a migrační politiky
(<http://www.mvcr.cz/statistiky/azyl.html>)*

V současné době žije v Česku odhadem okolo 1500 migrantů původem z Arménie. Ke konci roku 2004 mělo podle statistik Cizinecké policie ČR povolení k dlouhodobému a trvalému pobytu v Česku 1164 Arménů, přičemž povolení k trvalému pobytu měly dvě třetiny z nich. Celkem 192 Arménům byl udělen v České republice azyl, počet lidí, kteří měli právní status žadatele o azyl nelze přesně odhadnout vzhledem k tomu, že některá řízení o azylu se mohou protáhnout na několik let a dostupná data ukazují pouze rok žádosti o azyl. V letech 2002 až 2004 bylo celkem čtyřiceti devíti arménským migrantům uděleno české občanství.

Největší počet Arménů žije v Praze (okolo čtyř stovek). V Brně a okolí žije v současné době asi 310 Arménů. Ostatní Arméni žijí rozptýleni po celé České republice. Po Praze a Brně žije nejvíce z nich ve Středočeském a Ústeckém kraji a v kraji Vysočina.⁴⁸

2. Arménská diaspora

Cohen (1997) označuje ve své typologii diaspor arménskou diasporu za diasporu uprchlíků či obětí, které přežily katastrofu, jež je spojuje ve společných vzpomínkách. Ve svém pojetí, hledajícím společnou identitu arménské diaspory, však přehlíží také značné rozdíly mezi jednotlivými komunitami po celém světě. Björklund (2003) srovnává arménské diasporické

⁴⁸ Všechny údaje pocházejí ze statistik Ministerstva vnitra ČR a Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR (<http://www.mvcr.cz/statistiky/azyl.html>; <http://www.mvcr.cz/statistiky/migrace.html>)

komunity v Aténách a v Istanbulu a poukazuje na to, že v závislosti na historické zkušenosti a původu diaspory se lokální diasporické komunity často konstruují jako „národ“ s vlastním nacionalismem. Zatímco Arméni žijící v Aténách jsou potomci uprchlíků, Arméni v Istanbulu nikdy neopustili historické území Arménie. Nevymezují se proto jako ti, kteří opustili domov („Hayastan“) a ve svém pojetí nežijí v diaspoře zvané Armény „Spiurk“. I přesto však podle Björklunda (2003) se Arméni jak v Arménii, tak v diaspoře identifikují s *arménským národem* zahrnujícím lidi v mnoha zemích světa. Konkrétní obsah toho, co znamená být Arménem se však do značné míry konstruuje v konkrétní komunitě v závislosti na délce její existence, velikosti i vztahu k hostitelské společnosti a historickém kontextu (Björklund, 2003, Pattie, 1999).

Současná arménská diaspora podle Pattie (1999) vykazuje zejména tyto charakteristiky: hlavním pojítkem diasporických komunit, jak uvnitř, tak mezi nimi navzájem je rodina. Vztahy dané společným rodinným původem či sňatkem zůstávají přes mnohé změny velmi důležité. Na úrovni formálních vztahů je ústřední institucí diaspory i Arménské republiky Arménská Apoštolská církev, jež má také značnou politickou autoritu a je považovaná za symbol arménské národní identity. Na formální úrovni jsou tedy jednotlivé komunity v diaspoře i v Arménii propojeny zejména skrze síť církve, ale také kulturní organizace a politické strany. Podle Björklunda (2003) jsou církevní činitelé Arménské Apoštolské církve, kteří se pohybují v arménském transnacionálním prostoru, jakýmsi ztělesněním diasporické identity.

V průběhu dvacátého století docházelo podle Cohena (1997) z hlediska vztahu k přijímajícím společnostem v komunitách diaspory k výrazným asimilacionistickým tendencím při zachování pocitu značné odlišnosti, která však byla projevoována pouze v privátní sféře. Ve Francii byla arménská komunita značně sekularizovaná. V sedmdesátých letech se však někteří potomci arménských imigrantů ve Spojených státech vzbouřili proti asimilacionismu svých předků, přičemž významným impulsem byla kniha jednoho z nich, *Passage to Ararat* (1976), jež oživila zejména politickou identitu Arménů. Následovalo období teroristických činů vůči Turkům. Také zemětřesení v roce 1988 a vyhlášení nezávislého státu po kolapsu sovětského impéria vedlo k mobilizaci identity a solidarity vyjadřované Arménům v Arménii. Za dob sovětské Arménie byla diaspora ideologicky rozdělena v postoji ke komunismu, po zemětřesné katastrofě však byly tyto rozpory částečně překlenuty (Cohen, 1997).

V konstruování arménské diasporické identity hrají významnou roli kromě církve, kulturních a politických organizací, také média, dříve zejména časopisy a noviny,

v současné době čím dál více televize a internet. Na internetu⁴⁹ existuje nespočet odkazů na arménskou diasporu, větší komunity arménské diaspory jako například v USA nebo Kanadě mají vlastní velmi aktuální webové stránky.⁵⁰ Lze tu najít také internetové diskusní skupiny a blogy s každodenními příběhy o životě Arménů v diaspoře nebo s informacemi o Arménii a slavných osobnostech arménského původu.⁵¹ Björklund (2003) poukázal na to, že se vznikem Arménské republiky se média arménských diasporických komunit do značné míry unifikuji v poskytování informací o domovině i diaspoře, s tím, jak dostávají stejné zprávy od arménských tiskových agentur v Arménii. To je z hlediska konstrukce arménské identity, v době, kdy arménští emigranti a jejich potomci po celém světě „sdílejí“ velmi rozdílné historické zkušenosti, významné. Ve formování této identity má arménský stát skrze média silnou mocenskou pozici.

2.1. Kultura migrace Arménů?

Je otázkou, zda je možné v souvislosti s migrací Arménů mluvit o kultuře migrace. Podle některých autorů, ve společnosti či komunitě má rostoucí počet lidí, kteří migrují, vliv na změnu hodnot a kulturních percepce, čímž roste pravděpodobnost migrace ostatních členů této komunity. Migrace je tak hluboko zakořeněná v jednání lidí a hodnoty spojené s migrací se stávají součástí hodnot dané komunity. Důležité je též rozšíření informací o cizích zemích a pracovních příležitostech (Massey et al., 1993). Cohen (2004), ve své studii o kultuře migrace v Mexiku, vymezuje kulturu migrace také jako obecně přijímaný způsob života. Migrace je všudypřítomná, to znamená, že se vyskytuje v dané společnosti či komunitě a v její historické zkušenosti, a rozhodování o migraci je součástí každodenního života. Migrace je také přijímána komunitou jako jedna z cest ke zlepšení ekonomické prosperity (Cohen, 2004).

Jak jsem naznačila výše je migrace součástí arménské historické zkušenosti, což může ovlivňovat percepci migrace mezi Armény. Navíc migrace Arménů devadesátých let minulého a počátku tohoto století nabyla takového rozsahu, že je vskutku součástí každodenního života v Arménii - ať už je to migrace někoho ze sousedství nebo z rodiny či jimi zasílané peníze. Dudwick (1995) píše v polovině devadesátých let o asi jednom milionu, z původních 3,7 milionu obyvatel, kteří se v důsledku krizové situace v zemi „rozhodli pro tradiční arménský model emigrace“ (Dudwick, 1995:7). Sezónní pracovní migrace zejména

---

⁴⁹ Vyhledávala jsem jenom v angličtině, existuje zajisté také množství odkazů v jiných jazycích, například francouzštině, španělštině a zejména arménštině.

⁵⁰ <http://www.armembassycanada.ca/diaspora/diaspora.htm>; www.armeniandiaspora.com

⁵¹ Například: „Life in the Armenian Diaspora“: http://www.cilicia.com/armo_spiurk-log.html;
„Where Armenians from All Over the World Meet Every Day“: <http://diaspora.wv.am/htmlindex.htm>

do Ruska představuje podle Dudwick (1995) jednu ze strategií přežití, přičemž sezónní pracovní migrace má v Arménii dlouhou tradici, sahající do devatenáctého století. Pracovní migranti jsou zejména muži - řemeslníci a stavební dělníci, ale také obchodníci, umělci či jiní profesionálové, kteří cestují za prací do Ruska, Běloruska, na Ukrajinu či Blízký východ, a vytvářejí tak spojení mezi různými komunitami, otevírající možnosti pro další pracovní migraci. (Dudwick, 1995; Gevorkyan, Mashuryan, Gevorkyan, 2006)

I mezi mými informátory byli většinou Arméni, kteří byli skrze příbuzenské a přátelské vztahy spojení s mnoha zeměmi světa. Jejich migrace byla často bolestivou zkušeností odloučení od rodinných členů, ale nemohla jsem se zbavit dojmu, že v jejich vyprávění je také jistá dávka samozřejmosti, se kterou realitu vlastní migrace přijímali právě z toho důvodu, že byla všudypřítomná – v životě příbuzných v diasporách po celém světě, v migraci sousedů, přátel a příbuzných v době, kdy ještě žili v Arménii, v setkáních s krajany na cestě za novým životem, v příjezdu dalších příbuzných, kteří je následovali a v neposlední řadě také v životě v Česku v rámci vztahů s krajany s podobnou zkušeností.

Literatura

1. Björklund, U. 2003. „Armenians of Athens and Istanbul: the Armenian diaspora and the „transnational“ nation,“ in *Global Networks* 3 (3): 337-354.
2. Cohen, J.H. 2004. *The Culture of Migration of Southern Mexico*. University of Texas Press. URL: <http://www.utexas.edu/utpress/books/cohcul.html> [citováno 10.5.2006]
3. Cohen, R. 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. London: Routledge
4. Dudwick, N. 1995. *A Qualitative Assessment of the Living Standards of the Armenian Population*. October 1994 – March 1995. Armenia Poverty Assessment Working Paper No. 1.
URL:[http://lnweb18.worldbank.org/ECA/ECSSD.nsf/d83c54f7a19fa36185256ad2006fcbda/557ef8bfe14e10bc85256c05004aac4b/\\$FILE/armenia.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/ECA/ECSSD.nsf/d83c54f7a19fa36185256ad2006fcbda/557ef8bfe14e10bc85256c05004aac4b/$FILE/armenia.pdf) [citováno 10.5.2006]
5. Maroušek, J. 2001. *Arméni v České republice*. Výzkumná zpráva pro Ministerstvo Vnitra. Praha: Etnologický institut AV ČR.
6. Massey et. al. 1993. „Theories of International Migration: A Review and Appraisal“, *Population and Development Review* 19(3): 431-466.
7. Pogossian, G. 2000. *Migration in Armenia: Case Study*. Background paper prepared for the World Bank. Yerevan.
8. Pattie, S. P. 1999. „Longing and Belonging: Issues of Homeland in the Armenian Diaspora,“ in: *Political and Legal Anthropology Review* 22(2): 80-92.
9. Redgateová, A.E. 2003. *Arméni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
10. Gevorkyan A.V., K. Mashuryan, A. Gevorkyan. 2006. *Economics of Labor Migration from Armenia: A conceptual study*. Washington: World Bank. URL:

<http://www.iet.ru/files/text/guest/gevorkyan/gevorkyan.pdf?PHPSESSID=3943f9484b0> [citováno 10.5.2006]

11. Úřad Vysokého Komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR). 2003. *Potřeby v oblasti mezinárodní ochrany ve vztahu k žadatelům o azyl a uprchlíkům z Arménie*. Ženeva: UNHCR. URL: http://www.unhcr.cz/dokumenty/armenie_ochrana.doc [citováno 10.5.2006]

Internetové zdroje:

<http://www.hrw.org/doc?t=europe&c=armeni> (Roční zprávy o situaci v Arménii organizace Human Rights Watch) [citováno 10.5.2006]

<http://www.armembassycanada.ca/diaspora/diaspora.htm> [citováno 10.5.2006]

www.armeniandiaspora.com [citováno 10.5.2006]

<http://diaspora.wv.am/htmlindex.htm> [citováno 10.5.2006]

http://www.cilicia.com/armo_spiurk-log.html [citováno 10.5.2006]

<http://www.mvcr.cz/statistiky/azyl.html> [citováno 10.5.2006]

<http://www.mvcr.cz/statistiky/migrace.html> [citováno 10.5.2006]

PŘÍLOHA 2: PRŮVODNÍ DOPIS A INFORMOVANÝ SOUHLAS S ÚČASTÍ VE VÝZKUMU

Dobrý den.

Jmenuji se Radka Klvaňová, jsem studentkou sociologie na Fakultě sociálních studií v Brně a provádím výzkum pro svoji diplomovou práci, ve které mě zajímají zejména zkušenosti Arménů s migrací do České republiky a životem zde. Výsledky výzkumu obohatí znalosti sociálních vědců o Arménech žijící v České republice.

Ráda bych Vás proto požádala o rozhovor, kde mě bude zajímat zejména Váš příběh o životě v Arménii, o tom, jak jste odjeli z Arménie a o Vašem životě v České republice. Rozhovor je anonymní, to znamená, že nikde nebude uvedeno Vaše jméno. Vaše účast na rozhovoru je zcela dobrovolná a můžete kdykoli během rozhovoru odmítnout odpovědět na otázky, na které nechcete odpovědět a také můžete rozhovor kdykoli ukončit. Rozhovor bude zaznamenáván na diktafon a přepsán do písemné formy. Přepis našeho rozhovoru je důvěrný a v mojí diplomové práci nebudou uvedeny údaje, podle kterých by Vás bylo možné identifikovat.

Souhlasím s účastí ve výzkumu a provedením rozhovoru:

Podpis: .....

.....
.....
.....
.....

Dne:

PŘÍLOHA 3: ZÁKLADNÍ ÚDAJE O INFORMÁTORECH⁵²

Jméno ⁵³	Pohlaví	Věk	Vzdělání/Povolání	Děti a další členové rodiny	Další informace
Mariam	žena	41	Vystudovala střední zdravotnickou školu, v Arménii pracovala v oboru, po revoluci o práci přišla, nyní participuje na rodinné podnikání s ovocem a zeleninou	Dvě dcery a jeden syn ve věku 13 -20 let, studují střední odbornou školu a učiliště, jedna z dcer chce pokračovat ve studiu na vyšší odborné škole. Rodiče doufají, že se jim podaří lépe uplatnit a nebudou prodávat v obchodě jako oni. Mariam má sestru v Rusku a bratra v Arménii.	Žili v Jerevanu. Z Arménie odešli v roce 1998 do Česka, jejich žádost o azyl byla zamítnuta, ale získali povolení k dlouhodobému pobytu. Oba dělali příležitostnou nekvalifikovanou práci, později začali podnikat.
Armen	muž	45	Vystudoval technickou vysokou školu, v Arménii, vlastnil továrnu, která po revoluci zkrachovala, nyní participuje na rodinné podnikání s ovocem a zeleninou		
Marina	žena	54	Vystudovala vysokou školu a pracovala v oboru, jak v Arménii (po revoluci ztratila práci), tak v Česku. Nyní je v domácnosti, kde pečuje o starou tchýni.	Dcera a syn ve věku 29 a 30 let, oba v Česku vystudovali vysokou školu, syn pracuje v Praze a dcera již několik let studuje a žije v Německu. Marinini příbuzní žijí stále v Arménii, další též v USA.	Žili v Jerevanu, rok v Moskvě. Z Arménie odjeli v roce 1993 do Česka, kde všichni získali status uprchlíka, nyní mají české občanství. Oba dělali příležitostnou nekvalifikovanou práci, ale brzy se jim podařilo najít práci ve svých oborech.
Edgar	muž	55	Vystudoval vysokou školu v Arménii, v Moskvě získal doktorát, pracoval ve svém oboru jak v Arménii, tak v ČR, kde navíc působí na univerzitě		

⁵² Informace o informátorech (kteří výslovně neodmítli anonymitu) jsou prezentovány s opatrností, aby nebylo možné je podle některých specifických údajů identifikovat.

⁵³ Jména informátorů jsou přezdívkami.

Anna	žena	43	Vystudovala střední školu, celý život byla v domácnosti a starala se o velkou rodinu. V Česku je také v domácnosti.	Tři dcery a jeden syn ve věku od 12 do 20 let, jedna z dcer studuje střední odbornou školu, ostatní se jí chystají následovat, syn hraje fotbal. V Česku žije celá Gagikova rodina (sourozenci a rodiče), Annina rodina žije v Arménii	Žili v městě Gjumri, rok před migrací do Česka také v Rusku, v roce 2001 požádali v Česku o azyl, který získali po dvou a půl letech čekání, dosud však neměli možnost se osamostatnit, jsou vyčerpaní pětiletým životem v provizoriu azylového zařízení.
Gagik	muž	45	Vystudoval střední školu, pracoval v továrně a později byl humanitárním vojákem ruské armády, nyní pracuje na stavbě		
Gochar	žena	43	Vyučila se na střední škole, v Arménii byla v domácnosti a pomáhala manželovi, v Česku získala práci ve svém oboru	Tři dcery, 12-21 let, nejmladší se narodila v Česku, obě starší dcery studují střední a vyšší školy. V Česku žije Alexandrova matka a dva sourozenci Gochar. V Arménii žije Alexandrova sestra.	Žili v Jerevanu, v roce 1993 odjeli do Česka, jejich žádost o azyl byla zamítnuta, nyní mají v Česku trvalý pobyt, ale zejména kvůli dětem usilují o získání českého občanství.
Alexandr	muž	45	Vyučil se na střední škole, v Arménii podnikal, nyní je též podnikatelem, vlastní trafikou		
Robert	muž	31	V Arménii studoval vysokou školu, nyní je podnikatel a vlastní rodinný podnik s potravinami a trafikou	V Česku je s manželkou a dvěma dětmi školního věku, které chodí do různých zájmových kroužků. Manželka v Arménii též studovala vysokou školu, nyní pracuje v rodinném podniku, v Česku žijí také její matka a sestra. Robertovi rodiče žijí v Arménii, sourozenci v Německu.	Žili ve městě, odešli v roce 1993 do Polska a později do Německa, manželka byla rok s dětmi v Holandsku, později následovala Roberta do Česka, kam přijel v roce 1999. Nyní mají v Česku trvalý pobyt.
Vazgen	muž	30	V Arménii získal střední vzdělání, nyní pracuje s manželkou v obchodě s potravinami jako de facto podnikatel	V Česku je s manželkou, která v Arménii vystudovala vysokou školu a v Česku se také chystá dále studovat, jejich rodiny žijí v Arménii, bratr Vazgena v Izraeli	Žili ve městě, Vazgen jezdil od poloviny devadesátých let pracovat opakovaně do Izraele, v roce 2002 odešli do Česka, kde požádali o azyl, zatím mají vízum strpění a usilují o získání dlouhodobého pobytu, v daleké budoucnosti by se rádi přestěhovali do Izraele
Lilith	žena	47	V Arménii nedokončila studium vysoké školy a byla v domácnosti, nyní pomáhá v rodinném podniku s potravinami	Syn a dcera ve věku 15 a 17 let, oba studují gymnázium, dcera hraje volejbal a syn je několikanásobným mistrem ČR v judo. V Česku žije bratr Lilith, matka Emila zde žila dva roky, ale vrátila se do Arménie. Ostatní rodina po celém světě i v Arménii.	Žili ve městě Gjumri, ztratili střechu nad hlavou při zemětřesení, v roce 1993 odjel Emil pracovat do Německa, brzy ho následovala manželka s dcerami a společně téhož roku přijeli do Česka, kde požádali o azyl. Jejich žádost byla zamítnuta, nyní mají v Česku trvalý pobyt, syn získal české občanství, Lilith s dcerou o něj též žádají.
Emil	muž	50	V Arménii vystudoval vysokou školu a pracoval v oboru, nyní pracuje v rodinném podniku s potravinami		